

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Andreja Seršen

**ISLAM V PROCESU PRIBLIŽEVANJA TURČIJE EVROPSKI
UNIJI**

Magistrsko delo

Mentor: dr. Marjan Smrke

Ljubljana, avgust 2007

KAZALO

1. Uvod	4
1.1. Delovne hipoteze	6
1.2. Struktura naloge	7
2. Turčija na poti v EU	9
3. Vloga islama pri približevanju Turčije EU	13
4. Problematika turške pripadnosti Evropi	16
4.1. Problem "evropskosti" Turčije ni star problem	20
5. Vloga islama v zgodovini Turčije	22
5.1. Islam v času Otomanskega cesarstva	22
5.2. Islam temelj turške republike, a podrejen sekularizmu	27
5.3. Sekularizacija pod taktirko Atatuerka	29
5.4. Po smrti Atatuerka islam pridobiva na moči	31
5.5. Ponoven vzpon islamistov	34
6. Vloga islama v Turčiji danes	40
6.1. Verska struktura prebivalstva	40
6.2. Uradni status islamske vere v državi	41
6.2.1. Sporna vloga <i>diyaneta</i>	43
6.3. Islam v programih političnih strank	44
6.3.1. Sporna identiteta AKP	49
7. Razpoloženje v Turčiji glede EU	56
7.1. Vloga religije v odnosu Turkov do EU	57
7.2. Z odvrčanjem od EU krepitev islamske identitete	60
8. Spreminjanje položaja islama v družbi	63
9. Delitev islamsko usmerjenih politikov glede na podporo EU	65
10. Izvajanje reform v Turčiji v okviru približevanja EU	67
10.1. Trenja ob sprejemanju reform	68
11. Razpoloženje v EU glede Turčije	79
11.1. Turčija obravnavana drugače kot ostale kandidatke	80
11.2. (Ne)upravičenost pomislekov	83
12. Verska zavest kot dejavnik, ki vpliva na odnos do turškega članstva v EU	85
13. Vprašanje identitete Evrope	89
14. Skrajni islamizem	91

14.1. Skrajne skupine v Turčiji	92
14.2. Razlika med Turčijo in ostalimi večinoma muslimanskimi državami.....	93
14.3. Nevarnost ostaja	95
15. Zaključek	97
16. Literatura	100

1. UVOD

Turčija čaka na vstop v Evropsko unijo že več kot 40 let in šele s pozitivnim rezultatom vrha evropskih voditeljev v Luxembourgju oktobra 2005 je lahko začela pristopna pogajanja. Ta že od vsega začetka spremljajo različni zapleti, kar je sprožilo številne pomisleke, da se Turčijo ne obravnava enako kot ostale kandidatke za članstvo.

Vprašanje turškega članstva v povezavi je razdelilo vlade in javno mnenje širom Evrope ter odprlo vrsto polemik. Poleg pomislov, ali je Turčija sploh evropska država, in gospodarskih ocen, ali bo turško članstvo sprožilo val priseljencev in ogrozilo evropska gospodarstva, je vedno bolj v ospredju tudi vprašanje, kako bo vstop večinoma muslimanske države s skrajnega jugovzhoda Evrope vplival na članice EU z nominalno večinoma krščanskim prebivalstvom, še posebej v času, ko so številni Evropejci začeli dvomiti v dobro plat multikulturalizma in se čutijo ogrožene s strani t.i. skrajnega islamizma in versko utemeljenega terorizma.

Islam je danes v središču mednarodne politike in je deležen posebne pozornosti mednarodne javnosti. Za osnovo svoje ideologije si ga je izbrala teroristična mreža Al Kaida, nanj se sklicujejo palestinski in indonezijski samomorilski napadalci, prav tako je to večinska religija Iraka, Sirije in Irana, ki so jih ZDA uvrstile na t.i. os zla. Islam je aktualen tudi v Evropi, ne le zaradi strahu pred napadi skrajnih islamskih skupin, temveč tudi zaradi urejanja položaja muslimanov na tem kontinentu. V Franciji je veliko razburjenja povzročila prepoved nošenja muslimanskih rut v javnih šolah, v Nemčiji prepoved napovedanega islamskega kongresa, v Sloveniji gradnja mošeje. Zato ni presenetljivo, da številni pri vprašanju turškega vključevanja v EU izpostavljajo dejstvo, da bi bila Turčija prva država z večinoma muslimanskim prebivalstvom v uniji.

Turčija je vsekakor kulturno najbolj drugačna potencialna pristopnica in njena morebitna priključitev EU bo imela velike posledice tako v uniji kot v Turčiji sami. Ta "kulturna drugačnost" je obenem eden od glavnih vzrokov za zavračanje turškega vstopa. Številni Evropejci se namreč bojijo, da bo Evropa z morebitno priključitvijo

Turčije izgubila domnevne "krščanske korenine", ki naj bi jih že zdaj ogrožale množice večinoma muslimanskih priseljencev v zahodnoevropskih državah.

Religija ni zanemarljiv dejavnik, saj je, kot pravi Samuel P. Huntington, poleg jezika osrednja prvina vsake kulture ali civilizacije (Huntington 1996: 70). Tako je tudi v Turčiji, čeprav je uradno sekularna republika. Kljub močnim prizadevanjem nekdanjih vladajočih režimov v nasprotno smer je islam ostal pomemben del turškega življenja in turške identitete. To dokazuje dejstvo, da se številni Turki bojijo, da bo njihovo članstvo v EU ogrozilo njihove islamske tradicije.

Islam ima še vedno določen vpliv tudi v turški politiki. Državi trenutno vlada politična stranka, ki ima korenine v skrajnih islamističnih strujah, vedno znova pa na političnem prizorišču prihaja do konfliktov med zagovorniki sekularnih in islamističnih načel. To je na primer razvidno iz dogodkov v zvezi s prilagajanjem turške zakonodaje evropskim standardom, saj so največkrat sporni ravno tisti predpisi, ki so povezani z islamsko tradicijo (npr. položaj žensk, človekove pravice). Zelo očitno se je razkol med t.i. sekularisti in islamisti pokazal tudi ob volitvah novega predsednika države poleti 2007, ko je vojska celo zagrozila z državnim udarom, češ da želi vladajoča stranka s svojim predsedniškim kandidatom izpolniti "svoj skriti načrt za islamizacijo države".

Vsekakor mora Ankara na poti k morebitni priključitvi EU najti ravnotežje med tradicionalnimi turškimi in evropskimi vrednotami. Tako kot so morale vse turške vlade v drugi polovici 20. stoletja iskati ravnotežje med religijo in sekularizmom, demokracijo in avtoritarno vojsko, tako mora to delati tudi sedanja vlada (in najverjetneje tudi vse prihodnje), saj so številne zahteve Bruslja v nasprotju s tradicionalno islamsko doktrino.

Če bo Ankari uspelo najti pravo ravnotežje in bo Turčija čez nekaj let resnično vstopila v EU, bo lahko pomemben zgled ne le za vzhodne države, ki gojijo interes za priključitev uniji, temveč tudi za druge države, ki vpete med sekularisti in islamisti le stežka iščejo ravnotežje (npr. Egipt, Maroko, Sirija, Jordanija, Indonezija). Nenazadnje se po Turčiji lahko zgleduje tudi na novo nastajajoči Irak, za katerega

obstaja bojazen, da se bo po umiku ameriške vojske z območja prelevil v šiitsko islamistično diktaturo.

1.1. Delovne hipoteze

Islamska vera je eden od dejavnikov, ki vplivajo na vprašanje približevanja Turčije EU. Kakšen je obseg tega vpliva, je osnovni predmet raziskovanja v tej magistrski nalogi.

Kot hipoteze si bomo zato zastavili naslednje trditve:

- Spričo odpiranja države EU se zmanjšuje vloga islama v Turčiji, saj so ljudje po vzoru zahodnoevropskih držav vedno bolj posvetno usmerjeni, hkrati pa se z izvajanjem proevropskih reform zmanjšuje vpliv političnega islama.
- V procesu približevanja Turčije EU je zaznavno intenziviranje polarizacije turških politikov na liberalne in skrajne islamistične, pri čemer prvi podpirajo članstvo v EU, drugi pa mu nasprotujejo, saj se bojijo izgube vpliva v družbi.
- V procesu neposrednega usklajevanja turške zakonodaje z zakonodajo EU bo prišla v ospredje vrsta problemov, ki so povezani z vlogo islama v družbi.
- Vstopu Turčije v EU nasprotujejo predvsem religiozni Evropejci, saj se bojijo vpliva islama na svojo družbo in kulturo, za katero menijo, da je oziroma mora biti krščanska.
- Mednarodne in turške skrajne islamske skupine bodo poskušale na različne načine vplivati na proces približevanja Turčije EU. Večina jih bo z raznimi (bolj ali manj nasilnimi) ukrepi opozarjala, da se Turčija z izpolnjevanjem zahtev iz Bruslja oddaljuje od islamskih vrednot.

1.2. Struktura naloge

V nalogi bomo najprej opisali dosedanje pot Turčije v smeri EU, nato pa se bomo posvetili vprašanju, kakšno vlogo pri napredovanju na tej poti igra večinska religija v državi - islam. Ta vloga je tesno povezana z vprašanjem identitete države, pri čemer potekajo številne razprave o problemu turške pripadnosti Evropi oziroma z vprašanjem, ali je Turčija sploh evropska država.

Islam ima v Turčiji dolgo zgodovino in je pomembno zaznamoval razvoj države, zato predstavljamo kratek pregled vloge islama v zgodovini Turčije. Ta razvoj dogodkov ima še danes vidne posledice in neposreden vpliv na poglede Evropejcev na Turke.

Pomembna je tudi današnja vloga religije v državi, ne le z vidika verske strukture prebivalstva, temveč tudi z vidika uradnega položaja verskih oblasti in njenega nastopanja na političnem prizorišču v obliki programov političnih strank.

Religija igra pomembno vlogo tudi v turškem javnem mnenju. Podpora članstvu v EU med Turki v zadnjem času naglo upada, v prvi vrsti zaradi negativne nastrojenosti državljanov unije do Turkov ter turške bojzani pred morebitno izgubo lastne identitete.

Posledično prihaja do spreminjanja položaja islama v turški družbi, izrazitejše delitve islamsko usmerjenih politikov glede na podporo EU ter težav pri izvajanju reform, ki jih zahteva Bruselj, pri čemer nas bo zanimala predvsem zakonodaja, ki se nanaša na verske skupnosti in tradicionalna pojmovanja družbe, ki so tesno povezana z religijo.

Vse to odločilno vpliva na stališča državljanov članic EU do turškega vstopa v povezavo, ki so močno razdeljena. Medtem ko so nekateri prepričani, da bo vstop razmeroma velike, revne in večinoma muslimanske države porušil "evropsko hišo", drugi vztrajajo, da bo EU s tem pridobila na multikulturalnosti, vplivu v svetu in sposobnosti integracije že sedaj zelo številnih turških priseljencev v državah unije.

Pri tem se vedno znova odpira vprašanje identitete Evrope in vloge religije v državah članicah EU, pri čemer je med drugim zanimivo vprašanje stališč bolj ali manj vernih državljanov EU do turškega članstva v povezavi. Hkrati nas zanima še, kako na namere Ankare gledajo skrajne islamske skupine, tako v sami Turčiji kot po svetu.

2. TURČIJA NA POTI V EU

Odnosi med EU in Turčijo imajo dolgo zgodovino. Že kmalu po ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti (EGS) leta 1958 je Turčija zaprosila za članstvo in v odgovor na to prošnjo je EGS junija 1959 predlagala pridružitveni sporazum. Ta sporazum je Ankara podpisala septembra 1963, v veljavo pa je stopil 1. decembra 1964. S tem je Turčija pokazala resen namen priključiti se povezavi ter kot najstarejša prosilka za članstvo prehitela ostale evropske države.

Po vojaškem udaru v Turčiji je bil pridružitveni sporazum septembra 1980 "zamrznjen", kar je trajalo do leta 1986. Aprila 1987 je Turčija na pobudo predsednika Turguta Oezala uradno zaprosila za članstvo v Evropski skupnosti, predhodnici Evropske unije (EU). Poskus se je izkazal za neuspešnega, saj je skupnost decembra 1989 zaradi političnih in gospodarskih pomislekov zavrnila turško prošnjo.

Januarja 1996 je stopila v veljavo carinska unija med EU in Turčijo, ki je omogočila obsežno prosto izmenjavo dobrin. Kljub temu je Ankaru znova čakalo razočaranje. Evropski svet je decembra 1997 v Luxembourgju privolil v vstop vzhodnoevropskih držav, a ne Turčije v unijo. Zaradi tega je Ankara prekinila politični dialog z EU, predvsem se ni hotela pogovarjati o prihodnosti razdeljenega Cipra. Odnose med EU in Turčijo je še dodatno zapletlo nasprotovanje Grčije, da bi unija Turčiji kot članici carinske unije izplačala finančno pomoč.

Evropski svet v Helsinkih decembra 1999 se je izkazal za bolj naklonjenega turškemu približevanju, saj je dal Turčiji status kandidatke za članstvo. "Turčija je država kandidatka, namenjena pridružiti se uniji na podlagi enakih kriterijev kot ostale kandidatke," so sklenili udeleženci vrha (Helsinki European Council 1999: 2). To pomeni, da bi se pristopna pogajanja lahko začela, ko bodo izpolnjeni politični in gospodarski kriteriji. Med največje pomanjkljivosti Turčije je unija navedla neustrezno spoštovanje človekovih pravic.

Sklep vrha v Helsinkih velja za pomemben prodor na turški poti v EU. Vzpostavljeno je bilo pridružitveno partnerstvo, Evropska komisija je začela izdelovati redna poročila o turškem izpolnjevanju zahtev za članstvo in začeli so se pregledi ujemanja

zakonodaje (*acquis screeningsi*). Turčija pa se je lotila obsežnih reform, ki so potrebne za članstvo v EU. Med najpomembnejšimi je bil paket reform avgusta 2002, s katerimi je Ankara med drugim odpravila smrtno kazen in priznala več pravic kurdski manjšini. Povezava je sprejete reforme pozdravila, a obenem opozorila, da je potrebno sprejete zaveze uresničiti v praksi.

Izvajanje reform v Turčiji je dobilo nov zagon po parlamentarnih volitvah novembra 2002, na katerih je zmagala Stranka za pravičnost in razvoj (AKP) Recepta Tayyipa Erdogana, ki velja za evropsko usmerjeno zmerno islamsko stranko. Stranka je z absolutno večino v parlamentu oblikovala enostrankarsko vlado in nadaljevala z izpolnjevanjem pogojev za članstvo države v EU.

Decembra 2002 je Evropski svet v Kopenhavnu na podlagi ugotovitev Evropske komisije določil konec leta 2004 za sprejetje odločitve o začetku pristopnih pogajanj s Turčijo. Svet je zaključil, da "če Evropski svet čez dve leti na podlagi poročila in priporočila Evropske komisije ugotovi, da Turčija izpolnjuje kopenhavnske politične kriterije, bo EU brez odlašanja začela pogajanja za članstvo Turčije v EU" (Copenhagen European Council 2002: 6).

Ob tem so voditelji držav in vlad EU okrepili pridružitveno partnerstvo s Turčijo, povečali predpristopno finančno pomoč ter razširili in poglobili carinsko unijo. S tem se je odnos med EU in Turčijo spremenil iz odnosa, ki je temeljil na gospodarstvu, v odnos, v katerem je v ospredju politika.

Turčija se je še bolj vneto lotila reform, v okviru katerih je turški parlament julija 2003 omejil politični vpliv vojske. Z vidika Bruslja se je vse odvijalo uspešno, vse dokler se ni v Turčiji septembra 2004 zapletlo s sprejemanjem obsežne reforme kazenskega zakonika. Glavna sporna točka je bilo določilo o kriminalizaciji prešuštva, ki so ga iz zakonika umaknili leta 1996, vendar so ga sedaj hoteli konservativni poslanci AKP ponovno vključiti vanj. V EU je takšna namera sprožila huda nasprotovanja, Ankara se je uklonila ter skladno z evropskimi pričakovanji reformirala zakonik brez spornega člena o prešuštvu.

Dodatne napetosti je povzročil odnos Ankare do Cipra. Evropska komisija je Turčijo novembra 2003 opozorila, da ne more računati na ugodno oceno, če ne bo pripomogla k rešitvi razdeljenega otoka. Turška vlada je zato sodelovala pri pripravi mednarodnega načrta za združitev Cipra, vendar ga je grška skupnost na referendumu zavrnila in maja 2004 se je uniji priključil le grški del otoka.

Evropska komisija je oktobra 2004 kljub temu priporočila začetek pristopnih pogajanj s Turčijo, a je kot pogoj postavila demokratične reforme in reforme na področju spoštovanja človekovih pravic. Na tej podlagi je Evropski svet decembra 2004 v Bruslju uradno odločil, da bo unija oktobra 2005 začela pristopna pogajanja s Turčijo.

Junija 2005 je Evropska komisija sprejela podlage za pristopna pogajanja s Turčijo in pri tem navedla, da je cilj pogovorov vstop Turčije v EU, vendar bodo pogajanja proces z odprtim koncem, izida katerega ni mogoče zagotoviti vnaprej. Kot pogoj za začetek pogajanj je navedla tudi turški podpis dodatnega protokola k sporazumu o carinski uniji med Turčijo in EU, ki razširja carinsko unijo na deset novih članic EU, torej tudi Ciper. Ankara je dodatni protokol podpisala mesec dni kasneje, a mu dodala ločeno izjavo, v kateri je poudarila, da podpis ne pomeni uradnega priznanja Cipra.

Septembra 2005 je EU sprejela skupno izjavo glede turškega zavračanja priznanja Cipra, v kateri je izrazila pričakovanje, da bo Ankara Ciper uradno priznala v času pristopnih pogajanj. Ena ovira za začetek pogajanj je bila torej odpravljena, a se je kmalu pojavila nova – vztrajanje Avstrije, da je treba ob polnopravnem članstvu za Turčijo predvideti še privilegirano partnerstvo in da je treba pri vključevanju Turčije upoštevati absorpcijsko sposobnost unije. Potem ko je unija sposobnost absorpcije spremenila v pogoj, je Dunaj popustil.

Tako so se 4. oktobra 2005 po vrhu v Luxembourggu uradno začela pristopna pogajanja med EU in Turčijo, ki so junija 2006 kljub kljubovanju Cipra dobila vsebinsko obliko. A že nekaj mesecev kasneje se je zataknilo, saj Ankara ni hotela razširiti carinske unije na Ciper, zato so zunanji ministri EU na srečanju v Bruslju 11. decembra 2006 delno zamrznili pogajanja s Turčijo. V skladu s predlogom Evropske komisije so pristopna pogajanja začasno ustavili v osmih od skupaj 35 poglavij.

Pogajanja o osmih poglavjih - prostem pretoku blaga, pravici do ustanavljanja podjetij in opravljanja storitev, finančnih storitvah, kmetijstvu in razvoju podeželja, ribištvu, prometu, carinski uniji in zunanjih odnosih – se bodo nadaljevala šele potem, ko bo Turčija rešila carinsko vprašanje s Ciprom. Pogajanja o drugih poglavjih se medtem nadaljujejo, ne morejo pa se zapreti, dokler Turčija ne izpolni omenjenega pogoja.

Tudi sicer državo do morebitnega polnopravnega članstva čaka še dolga pot. Pogajalska strategija je namreč zelo previdna in med drugim predvideva, da če Turčija resno krši politična merila, izpolnjevanje katerih je bil temeljni pogoj za pristopne pogovore, lahko Evropska komisija kadarkoli predlaga zaustavitev pogajanj. Če država ne bo izpolnila vseh meril za vstop oziroma če tega ne bo dopuščala absorpcijska sposobnost EU, ne bo deležna polnopravnega članstva, bo pa ostala "trdno vpeta v evropske strukture", je zapisano v okviru za pogajanja (Commission 2004: 10).

Poleg tega je EU na vrhu v Bruslju decembra 2006 v luči težav s sprejemanjem evropske ustavne pogodbe zavrla nadaljnjo širjenje povezave. Voditelji držav in vlad takrat še petindvajseterice so jasno nakazali, da v unijo ne morejo sprejeti novih članic, preden ne bodo dorekli institucionalne reforme EU. Obenem so poudarili, da mora država, ki se želi pridružiti uniji, izpolniti prav vse pogoje za članstvo. Pri tem so posredno namignili Turčiji, da ne more postati del EU, če ne bo izpolnila vseh svojih obveznosti do Cipra.

Pogajanja za vstop Turčije v EU bodo tako trajala še najmanj desetletje. Kot je razvidno iz pogajalskega okvira, zagotovo ne bodo sklenjena pred letom 2014, ko bo v EU stekla nova finančna perspektiva. "Kot kaže ocena vprašanj, ki se pojavijo ob priključevanju Turčije, bodo potrebne priprave za vstop trajale še v naslednjem desetletju. EU se bo v tem času spreminjala, Turčija pa bi se morala spremeniti še bolj," je v priporočilu Svetu EU in Evropskemu parlamentu odkrito priznala Evropska komisija (Commission 2004: 4).

3. VLOGA ISLAMA PRI PRIBLIŽEVANJU TURČIJE EU

Dejstvo je, da bi bila Turčija v primeru vključitve v EU edina večinoma muslimanska država v povezavi. V člankih, govorih, razpravah, predavanjih se Turčijo nikoli ne pozabi označiti kot večinoma muslimansko državo, četudi verska orientiranost v teh člankih, govorih, razpravah, predavanjih ni glavna tema. Očitno je to pomembna lastnost države, saj se pri vključevanju drugih držav kandidatk religije ni omenjalo; Slovenije se na primer ni nikoli množično označevalo kot večinoma katoliško družbo, podobno se tudi pri vključevanju Španije ni posebej izpostavljalo deleža njenega prebivalstva, ki je islamske veroizpovedi.

Kot razlog za nasprotovanje turškemu vstopu v EU se pogosto omenja "kulturne razlike" med Turčijo in preostalo Evropo. Pri tem avtorji merijo na razliko v verski pripadnosti, saj je druge "kulturne razlike" težko najti. Kot je potrdila t.i. neodvisna komisija za Turčijo¹, so te "kulturne razlike evfemizem za religijsko dimenzijo" (Independent Commission on Turkey 2004: 15).

Spet drugi se sklicujejo na pomanjkljivo spoštovanje človekovih pravic v Turčiji, pri čemer se v prvo vrsto postavlja konservativna prepričanja, ki so spet vezana na islamsko vero (kaznovanje prešuštva, zatiranje žensk, umori iz časti, dogovorjene poroke itd.). Pri vključevanju Slovenije se na primer ni nikoli postavljalo pod vprašaj vloge žensk v družbi, čeprav so te slabo zastopane v političnem življenju, medtem ko se pri Turčiji to vprašanje vedno znova ponavlja.

"Razmišljanje o članstvu Turčije v EU povzroča nelagodje pri številnih Evropejcih, saj gre za državo z velikim številom prebivalstva, ki je večinoma muslimanske veroizpovedi. Zato se na Turke pogosto gleda kot na nosilce družbenih in kulturnih tradicij, ki so tuje evropskim. Nadalje vlada v Evropi strah pred političnim islamom, ki bi lahko izkoristil vzpostavitev demokratičnega sistema in zmanjšanje vpliva vojske v Turčiji ter tako prišel na oblast v tej državi, s tem pa tudi pridobil vpliv v drugih

---

¹ Neodvisna komisija za Turčijo, sestavljena iz vrste uglednih evropskih politikov pod vodstvom nekdanjega finskega predsednika Marttija Ahtisaarija, je septembra 2004 izdelala podrobno poročilo o prednostih in slabostih morebitnega članstva Turčije v EU. Na podlagi intenzivnih razprav, obiskov v Turčiji in posvetovanj s strokovnjaki z različnih področij je v poročilu predstavila argumente za in proti turškemu članstvu v povezavi.

članicah EU," ocenjuje prej omenjena komisija (Independent Commission on Turkey 2004: 26).

Religijski dejavnik je pri Turčiji dejstvo, ki se ga vsi zavedajo, vendar si le redki upajo to odkrito priznati, še posebej politiki. Razlog za pomanjkanje poguma za neposredno omenjanje islama kot razloga za nasprotovanje turškemu vstopu v EU je najverjetneje strah pred tem, da bi bili označeni kot rasisti ali obtoženi pristranskosti do muslimanov.

Nemški kardinal Joseph Ratzinger, sedaj papež Benedikt XVI., je sprožil veliko ogorčenja, ko je dejal, da bi bilo turško članstvo v uniji "velika napaka". "Turčija je že od nekdaj predstavljala drug kontinent, ki je v stalnem kontrastu z Evropo," je menil (Catholic News 18.8.2004). Številni so njegovo odkritost ostro kritizirali, obenem pa Turčijo še vedno identificirali kot muslimansko državo.

Islam je resen, čeprav prikrit, dejavnik, ki ga je treba vzeti v poštev ob razmišljanju o morebitnem članstvu Turčije v EU. Če temu ne bi bilo tako, bi Bruselj in posamezne članice povezave ne bili tako občutljivi na vsakršen znak uveljavljanja političnega islama v Turčiji.

Kot pojasnjuje ameriški sociolog Jose Casanova, obstajajo ne preveč subtilni pokazatelji, da je na zunaj posvetna Evropa še vedno preveč krščanska, da bi si lahko predstavljala muslimansko državo kot del EU (Casanova 2004: 1014).

To se je jasno pokazalo ob turškem poskusu kriminalizacije prešuštva, ki predstavlja primer uveljavitve religijske norme kot obče veljavne norme. V skladu z islamsko doktrino je prešuštvo eden od najhujših grehov in v nekaterih muslimanskih državah, na primer v Pakistanu in Savdski Arabiji, so zanj predvidene hude kazni, tudi usmrtitev.

EU je ob izbruhu spora glede kaznovanja prešuštva Ankari celo zagrozila z dokončno zavrnitvijo njene kandidature za članstvo, evropski nasprotniki turškega vstopa v unijo pa so hiteli pojasnjevati, da je ta poskus dokaz, da Turčija ni evropska država in da zato ne sodi v EU. Najverjetneje je bil ta dogodek tudi razlog, da so evropski

voditelji na vrhu EU decembra 2004 vztrajno ponavljali, da se lahko pristopna pogajanja s Turčijo prekinejo kadarkoli, ko se bo pokazalo, da Turčija ne izpolnjuje pogojev.

4. PROBLEMATIKA TURŠKE PRIPADNOSTI EVROPI

Ob izpostavljanju "kulturnih razlik" med Turčijo in ostalimi članicami EU se postavi vprašanje, ali je Turčija sploh "evropska" država. O tem vprašanju so bile v evropskih časnikih v zadnjem času napisane dolge razprave, ki so na koncu vedno prišle do istega zaključka; z geografskega in kulturnega vidika je Turčija bolj azijska kot evropska, zgodovinsko in politično gledano pa bolj evropska kot azijska država, čeprav natančnih ločnic nikakor ni mogoče povleči.

Geografsko gledano je večji del Turčije v Aziji, v Evropi je le del ozemlja zahodno od Bosporja in Dardanel, ki je v primerjavi z azijskim delom znatno manjši. Zaradi tega se je Turčijo v preteklosti pogosto imenovalo Mala Azija. Da ima Turčija geografsko težišče v Aziji, potrjuje tudi dejstvo, da je njeno glavno mesto Ankara v azijskem delu, v azijskem delu živi tudi 89 odstotkov vsega prebivalstva. Po drugi strani pa Carigrad, ki je gospodarsko in kulturno središče države in je dolga leta bil tudi njena prestolnica, leži ravno na meji med obema kontinentoma.

Geografski argument je podrla še sama EU, ko je dopustila priključitev Cipra. Ta sredozemski otok namreč leži na isti geografski dolžini kot Ankara. Geografsko utemeljevanje turške nepripadnosti Evropi se sesuje tudi takrat, ko se pojavi vprašanje, kje natančno teče meja med Evropo in Azijo. Medtem ko so zahodna, severna in večina južne meje Evrope na morju, je njena meja na vzhodu meglena, še posebej na jugovzhodu.

"Meja Evrope ni mogoče jasno določiti," pojasnjuje Olivier Roy, strokovnjak za Bližnji vzhod na pariškem inštitutu za politologijo (AP 7.10.2004). Enako je neodvisna komisija za Turčijo ugotovila, da jugovzhodne meje unije "ostajajo odprte za interpretacije" (Independent Commission on Turkey 2004: 10).

Številni ločujejo Evropo in Azijo po verski pripadnosti - Evropa je večinoma krščanska, Azija pa večinoma muslimanska, budistična in hindujska. A po tej definiciji bi v Evropo med drugim sodili Rusija vse do Vladivostoka ter Filipini, za katere pa nihče ne dvomi, da resnično ležijo v Aziji. "Ker geografske definicije ne delujejo, je definicijo treba iskati v politični usmeritvi. Evropa je koncept, bolj kot civilizacija

oziroma kultura. V tem primeru je Turčija popolnoma evropska," meni Roy (AP 7.10.2004).

Turški narod sicer izvira iz Srednje Azije in se je na ozemlje današnje Turčije naselil v drugi polovici 11. stoletja. Iz Srednje Azije je prinesel svoje običaje, glasbo, hrano, način življenja in nenazadnje tudi religijo ter se po vsem tem odločno razlikoval od tedanjih evropskih narodov. A če smo čisto natančni, tudi ostali indoevropski narodi izhajajo iz Azije, zato Turki niso nobena posebnost.

Turki so obenem imeli velik vpliv na razvoj evropske kulture. "Kakor hitro sprejmemo antično Grčijo in krščanstvo kot temelj Evrope, Anatolije ne moremo imeti za oddaljeno, drugačno od Evrope. Če prelistamo zgodovinske priročnike, izvemo, da je bila Anatolija od nekdanj kulturni in geografski del Evrope, da je bila dejansko prisotna pri njenem nastanku," pojasnjuje turški pisatelj Seyhmus Dagtekin. "Antična Grčija je nastala na obeh obalah Egejskega morja. Iliada se je godila na istih obalah. Grški bogovi in boginje so brez razlikovanja podpirali junake na obeh obalah, tako Atence kot Trojance" (Dagtekin, Le Monde 19.12.2004).

Otomansko cesarstvo, iz katerega se je rodila Turčija, je zajemalo bizantinska in vzhodnorimska območja ter prevzelo latinsko-grško in judovsko-krščansko kulturo. Na ozemlju današnje ozemlje Turčije naj bi živel Herodot in Ezop, tukaj naj bi se rodila sveti Miklavž in sveti Pavel, tukaj naj bi pridigal sveti Peter, tukaj ležijo Troja, Pergamon in Efez, pa tudi gora Ararat, kjer naj bi pristala Noetova barka. Velja še omeniti, da so na ozemlju današnje Turčije potekali vsi krščanski koncili antičnega časa in zgodnjega srednjega veka (Niceja, Carigrad, Efez, Kalcedon).

Po ocenah pisatelja Dagtekin je bilo Otomansko cesarstvo po strukturi in funkcioniranju nadaljevanje Bizantinskega imperija. "Kdorkoli bi malo popraskal po turški zgodovini, bi odkril to bizantinsko in grško kontinuiteto pod turško plastjo. Dober primer je znana carigrajska mošeja Aja Sofija, pod fasado katere je moč zlahka opaziti ostanke bizantinske cerkve svete Sofije. Podobne primere je mogoče razločiti tudi v arhitekturi, glasbi, kulturi. Dejstvo je tudi, da je današnji Turek veliko bolj podoben Grku, Balkancu kot pa svojim prednikom iz centralne Azije" (Dagtekin, Le Monde 19.12.2004).

"Na nek način so Turki postali evropski, ko so zavzeli Bizanc," se strinja Roy. "Njihov imperij je segal do Dunaja, bili so del evropske diplomacije. Napoleon je sanjal o zavezništvu s Turčijo. Celo sultani so se evropeizirali, ko so se poročali s kavkaškimi ženskami" (AP 7.10.2004).

Tudi politolog William Chislett poudarja, da je bilo ozemlje današnje Turčije vedno del evropskega sistema, za razliko od Severne Afrike, Egipta in Bližnjega vzhoda. "V 16. in 17. stoletju, ko se je razmišljalo o utopični ideji prihodnje združene Evrope, se je Turčijo avtomatično postavljalo vanjo. Večina zgodovine Evrope od razsvetljenstva v 18. stoletju je bila zgodovina vzpona nacionalnih držav, vključujoč Turčijo, in vojn med temi državami. Tudi vso 19. stoletje, ko je bilo Otomansko cesarstvo v zatonu, se je govorilo o 'bolniku Evrope' (in ne Afrike)," je prepričan Chislett (Internet A).

Turčija je bila vedno del evropskih idej. "V dveh tretjinah od zadnjih 2500 let je bila Turčija politični, ekonomski in kulturni podaljšek Evrope. Tako da tudi, če je bila Turčija v tem obdobju na domačem prizorišču azijska, je bila njena zunanja politika usmerjena v Evropo," trdi politolog Fotis Moustakis (Internet B).

Neodvisna evropska komisija za Turčijo izpostavlja, da so si številni sultani prizadevali, da bi čim bolj evropeizirali Otomansko cesarstvo. "Na začetku 19. stoletja so z namenom, da bi dali novo moč propadajočemu imperiju, poskušali vesternizirati svoje cesarstvo. Te reforme, ki jih je močno podpirala Francija, so vodile do ukinitve tipičnih otomanskih institucij, posodobitve vojske, centralizacije državne administracije, vzpostavitve poštnega sistema, tiskanja papirnatega denarja, obveznega osnovnega izobraževanja, poučevanja sodobne medicine in sprejetja novega civilnega in kazenskopravnega zakonika" (Independent Commission on Turkey 2004: 11). Čeprav je bilo reformno obdobje kratko, je pomembno spremenilo podobo Otomanskega cesarstva.

Evropske ideje so navdihnile tudi gibanje Mladih Turkov, ki se je v zatonu Otomanskega cesarstva zavzemalo za ukinitvev kalifata. Največji korak v smeri Evrope pa je Turčija naredila v 20. letih prejšnjega stoletja na čelu z Mustafom Kemalom Atatuerkom.

"Od tega trenutka naprej je Turčija usmerjala vso svojo energijo v 'evropeizacijo', katere vrhunec bi bilo članstvo v EU," je prepričan Moustakis (Internet B). Takrat so bile sprejete številne reforme, med drugim so uvedli latinico, evropski koledar in nedeljo kot dela prost dan ter očistili jezik besed arabskega in perzijskega izvora. Prepovedali so nošenje fezov in drugih muslimanskih pokrival, ženskam pa odsvetovali nošenje čadorja in jim dali volilno pravico. Sprejeli so kazenski zakonik po vzoru Italije in civilni zakonik po vzoru Švice.

Po drugi svetovni vojni je bila Turčija na Zahodu dobrodošla gostja, predvsem zaradi strateške lege na križišču treh kontinentov. Leta 1949 je postala članica Sveta Evrope, leta 1952 članica zveze NATO, leta 1963 pridružena članica Evropske gospodarske skupnosti, predhodnice EU.

Po koncu hladne vojne je njena strateška pomembnost še narasla, saj so se odkrila krizna žarišča na Bližnjem vzhodu. Medtem ko je bil ostali vzhodni del Evrope komunističen, je Turčija vztrajala pri prozahodno usmerjeni politiki.

Njen strateški pomen je ostal velik vse do današnjega dne, kar se je nazorno pokazalo ob pripravah na ameriško-britanski napad na Irak marca 2003. Ob vprašanju podpore vojni v Iraku je Turčija tudi dokazala, da je na evropski strani. Ameriški vojski namreč ni dovolila uporabe svojih oporišč in prehoda čez svoje ozemlje za napad na Irak.

Turčija je tako dandanes polnopravna članica vseh večjih institucij v Evropi, razen EU. Vključena je tudi v vrsto evropskih neformalnih združenj. Tako na primer tekmuje na Evroviziji in igra na evropskem nogometnem prvenstvu. Številni mediji (npr. Economist, BBC) pa poročajo o dogajanju v Turčiji v delu, posvečenem evropskim zadevam. Edina izjema je torej EU, do katere čaka Turčijo še dolga pot.

4.1. Problem "evropskosti" Turčije ni star problem

Zanimivo je, da je problematika "evropskosti" Turčije postala predmet razprave šele v zadnjih letih. Ko je Turčija leta 1963 postala pridružena članica EU, je tedanji predsednik Evropske komisije Walter Hallstein dejal: "Turčija je del Evrope. To je ultimativni pomen tega, kar zdaj delamo. V aktualni obliki brez primere potrjuje resnico, ki je več kot le povzetek geografskega koncepta ali zgodovinskega dejstva, ki je veljal več stoletij" (Internet A).

Nekakšna prelomnica v razmišljanju glede vključevanja Turčije v EU je bil Evropski svet v Helsinkih leta 1999. Sporočilo vseh prejšnjih vrhov EU in s strani posameznih evropskih vlad je bilo vedno, da bi bila Turčija dobrodošla v uniji, vendar pa ne izpolnjuje kriterijev za članstvo. Dvomi glede turške "evropskosti" se niso porajali niti leta 1987, ko je EU zavrnila prošnjo Maroka kot neevropske države. Drugače pa so se evropski voditelji začeli izražati potem, ko je Turčija dobila status kandidatke za članstvo. Začele so se goreče razprave o prihodnosti in namenu EU, o njeni identiteti in mejah.

"Priključitev Turčije se je spremenila iz pričakovanja v daljni prihodnosti v realno možnost," to spremembo razpoloženja v EU pojasnjuje neodvisna komisija za Turčijo (Independent Commission on Turkey 2004: 7). Omenjena komisija še izpostavlja, da bi takšni pomisleki glede Turčije morali biti izraženi že leta 1959, ko je Turčija prvič zaprosila za vstop v EU, leta 1987, ko je zaprosila drugič, ali najkasneje leta 1999, preden je dobila status kandidatke. "Nobena vlada ne more trditi, da te odločitve niso bile sprejete ob poznavanju vseh okoliščin" (Independent Commission on Turkey 2004: 42-43).

Dvome o tem, ali Turčija sodi v Evropo, so okrepili tudi določeni mednarodnopolitični pojavi, kot je vzpon skrajnega islamizma, teroristični napadi na ZDA 11. septembra 2001 in utrditev turških organizacij v zahodnih državah, ki nasprotujejo asimilaciji in vzpodbujajo tradicionalno islamsko življenje, na primer nošenje muslimanskih rut. A treba se je zavedati, da gre tukaj za stvari, ki jih ne vzpodbuja država Turčija, temveč posamezniki. Uradna Ankara celo odločno zavrača skrajni islamizem.

Kljub vsem pomislekom je Evropski svet v Bruslju decembra 2004 odobril začetek pristopnih pogajanj s Turčijo. A že kmalu se je pokazalo, da je dejanski začetek teh pogajanj pod velikim vprašajem. EU je bila namreč v mesecih, ki so sledili, soočena s številnimi spremembami, od zamajanja vlade v Nemčiji ter negativnih izidov referendumov o evropski ustavni pogodbi v Franciji in na Nizozemskem do dolgotrajne nezmožnosti sklenitve kompromisa glede prihodnje finančne perspektive unije.

Za vse te neuspehe se je posredno krivilo turške ambicije za pridružitve povezavi, v sami Turčiji pa se je zmanjšal elan za uresničevanje obljubljenih reform. In ponovno so se vnele razprave, zakaj bi Turkom sploh odprli vrata, če že sedaj povzročajo toliko težav.

5. VLOGA ISLAMA V ZGODOVINI TURČIJE

Zgodovina Turkov je bila že od vsega začetka zaznamovana z islamsko vero, ki je na območje Anatolije prodrla v začetku 11. stoletja. Islam je igral veliko vlogo pri vzpostavljanju in ohranjanju večstoletne vladavine Otomanskega cesarstva, organiziranega kot teokratična monarhija, ki se je opirala na islamsko pravo (šarija). Vrhovni poglavar je bil sultan, ki se je kasneje oklical tudi za kalifa – duhovnega in moralnega vodjo vseh muslimanov.

Čeprav je vladajoči režim ob vzpostavitvi republike leta 1923 uvedel sekularizem, je islam še naprej igral pomembno vlogo v politiki in tako vplival na razvoj republike. Če ne drugega, so se morale vlade neprestano truditi, da bi zatrle poskuse islamsko usmerjenih politikov za prihod na oblast.

Islamisti so se kot politična sila okrepili v 70. letih prejšnjega stoletja, tako kot v drugih muslimanskih državah, vendar jih je turška vojska uspela zatreti. Sedaj državi vlada Stranka za pravičnost in razvoj (AKP) premiera Recepta Tayyipa Erdogana, ki ima korenine v skrajnem islamizmu, vendar se deklarira za sodobno demokratsko stranko.

5.1. Islam v času Otomanskega cesarstva

Religijo kot sredstvo za pridobivanje naklonjenosti ljudi in širjenje svojega imperija je začel uporabljati vladar Osman I. (1288-1326), ki je dinastiji dal tudi ime. Obvezo muslimanov do džihada je uspešno uporabil za novačenje vojakov (*gazis*) za boj proti krščanskemu Bizantinskemu cesarstvu, in sicer ne le na svojem ozemlju temveč po vsej Anatoliji, s čimer si je pridobil veliko prednost pred ostalimi kneževinami.

Njegov vnuk Murat I. (1359-1389) je začel še z novačenjem vojakov v krščanskih skupnostih in tako uvedel dobro znane janičarje, ki so pomembno prispevali k širjenju islama, saj so njihovi otroci avtomatično postali muslimani. Janičarstvo se je izkazalo kot dober način integracije osvojenih krščanskih ozemelj v Otomansko cesarstvo, še

posebej na začetku otomanskih osvajanj, ko je bila otomanska oblast v večini primerov za ljudi ugodnejša kot tista, pod katero so živeli dotlej.

Murat I. je napravil pomemben korak k utrditvi islama v Otomanskem cesarstvu tudi s tem, ko se je oklical za sultana, kar je muslimanski naziv za vladarja in predstavlja veliko moralno in duhovno avtoriteto. Sultan je bil absolutist, vendar pa ni bil verski voditelj in se je še vedno moral ravnati po šariji. Versko oblast so imeli muslimanski učenjaki (ulema), ki so z izključno pravico tolmačenja islamskega prava ostali avtonomna in pomembna politična sila v imperiju.

Sultan Mehmed II. Osvajalec (1451-1481) je po osvojitvi današnjega Carigrada leta 1453 dal grškemu pravoslavnemu patriarhu v zameno za plačilo davka popolno jurisdikcijo nad grško skupnostjo, ki je bila v tem mestu zelo močna, ter tako uvedel poseben odnos med dvorom in različnimi verskimi skupnostmi, ki se je v 18. stoletju razvil v sistem *millet*.

Gre za ureditev družbe po načelu veroizpovedi, pri čemer so takšne verske skupnosti praktično avtonomne, saj se ravnaajo po svojem pravu in same zbirajo davke, od njih se je zahtevala le lojalnost otomanskemu dvoru. Takšen sistem je v skladu s šarijo, ki od muslimanskih oblasti terja zaščito pripadnikov t.i. ljudstev knjige (kristjanov in judov).

V otomanski družbi tako verska pripadnost ni bila zasebna zadeva temveč stvar skupnosti. Ljudje so bili organizirani v skladu z religijo, kateri so pripadali, ne glede na to, kakšen jezik so govorili oziroma kateri etnični skupnosti so pripadali. V islamskem *milletu* so bili tako Turki, Kurdi, Arabci in spreobrnjenci v islam, grški pravoslavni *millet* pa ni vključeval le Grkov temveč tudi Slovane z Balkana in pravoslavce iz kasnejšega arabskega sveta.

Med širjenjem na vzhod v času Selima I. (1512-1520) so Otomanci postali varuhi obeh svetih muslimanskih mest Meke in Medine, malo kasneje pa je v njihove roke prešlo še tretje sveto muslimansko mesto Jeruzalem. Na vrhuncu moči je Selim I. od dinastije Abasidov prevzel naslov kalifa oziroma verskega poglavarja in si tako

zagotovil status vodje vseh muslimanov na svetu. Kalifat je ostal v rokah Otomancev vse do njegove ukinitve 400 let pozneje.

V času Sulejmana I. Veličastnega (1520-1566) je Otomansko cesarstvo živelo svoje "zlato" obdobje z novimi ozemeljskimi pridobitvami in utrditvijo oblasti na že zasedenih ozemljih, hkrati pa velja to obdobje za vzor verske strpnosti v državi.

Medtem ko je Sulejman I. Veličastni želel uspehe na vseh področjih in bil pri ljudeh zelo priljubljen, so se njegovi nasledniki izkazali za manj sposobne in so se bolj ali manj gibali le v svoji palači. Vedno večjo vlogo je dobival *divan* na čelu z velikim vezirjem, ki je predstavljal predhodnika današnjega sveta ministrov in v katerega je bil vključen tudi verski predstavnik. Ta je bil musliman, vendar pa se pripadniki drugih veroizpovedi niso upirali, saj so – kot že omenjeno – v zameno za plačilo davka uživali avtonomijo.

Muslimanske verske oblasti (ulema) so tako sooblikovale politiko Otomanskega cesarstva, še posebej potem ko so v 17. stoletju sklenile zavezništvo s predstavniki vojske, ki so jo sestavljali večinoma janičarji (*devširme*). Skupaj so uspešno preprečevali vsakršne strukturne reforme države ali družbe, ki bi lahko ogrozile njihov družbeni položaj. S tem so dodatno ovirali razvoj imperija, ki je počasi propadal. V zadeve Otomanskega cesarstva so se tudi vedno bolj vmešavale tuje sile, ki so sultana priznavale za kalifa vseh muslimanov, tudi na lastnem ozemlju, vendar so mu ozemlje vzele.

Kot meni zgodovinar Feroz Ahmad, je imelo priznavanje kalifa s strani tujih sil velik vpliv na nadaljnjo politiko imperija, saj je okrepilo moč konservativcev in jim omogočilo, da so lahko manipulirali z islamom z namenom oviranja reform (Ahmad 2003: 22).

Po drugi strani so konec 18. stoletja na Otomance pritiskali vahabijci, islamski fundamentalisti na ozemlju današnje Savdske Arabije, ki so Otomance prezirali zaradi popustljivih verskih praks. Turčija se je torej skrajnim islamistom že zelo hitro zamerila.

V 19. stoletju janičarji zaradi svoje nesposobnosti in konservatizma niso več uživali nikakršnega ugleda. Kmalu jih je prenehala podpirati tudi ulema in sultan Mahmud II. (1808-1838) jih je ukinil ter ustanovil sodobno vojsko. To vojsko je zavoljo konservativnih sil v državi poimenoval Zmagovita Mohamedova vojska, čeprav ni bila več versko obarvana.

S celovito reformo sistema v obdobju med 1839 in 1876 (*tanzimat*) se je spremenil tudi položaj uleme. Še vedno se je sultan sicer ravnal po verskih načelih in svoja dejanja upravičeval na podlagi izdanih verskih odlokov (*fatva*), vendar pa ulema niso bili več finančno neodvisni. Ustanovljeno je bilo namreč posebno administrativno telo (*vakif*), ki je skrbelo za finance mošej in drugih muslimanskih verskih institucij. Muslimanski verski predstavniki so tako postali državni uradniki.

Namen reform, ki so vključevale pravosodje, vojsko, šolstvo, javno upravo in še številna druga področja, je bila posodobitev cesarstva, pa tudi boljša integracija različnih skupin znotraj Otomanskega imperija, v katerih so se z zametki nacionalizma kazala odcepitvena nagnjenja.

Kraljeva čarta, ki jo je leta 1839 izdal sultan Abdul Medžid I. (1839-1861), je med drugim uvedla enakost med muslimani in nemuslimani ter posledično ukinila primat, ki sta ga v cesarstvu uživala islam in muslimanska skupnost. Po prepričanju Feroza Ahmada je bil to ključen korak v procesu sekularizacije države, ki se je nadaljevala vse do razpada imperija in še naprej (Ahmad 2003: 33).

Reforme so naletele na upor muslimanskega vladajočega razreda in uleme, vendar pa jih ti niso uspeli zavreti. Pospesevale so jih tuje sile, na katere so se obrnile posamezne verske skupnosti znotraj Otomanskega cesarstva. Reforme so namreč spodkopavale načelo tradicionalnega sistema *milletov* in s tem avtonomijo posameznih verskih skupnosti. Te skupnosti se kljub navdušenju nad načelom enakosti niso hotele odreči avtonomiji, zato so za pomoč zaprosile tuje sile, ki naj zagotovijo, da bo dvor po eni strani držal svojo besedo pri enakovrednem obravnavanju posameznikov, po drugi strani pa da jim ne bo odvzel določenih pravic. Tako so pravzaprav sekularizacijo države pospeševala tuja diplomatska predstavništva, ki so nadzirala sultanovo početje na področju verskih zadev.

Sultan Abdul Medžid I. je leta 1856 razglasil še drugo kraljevo čarto, ki je potrdila načela iz prejšnje, a še bolj natančno določila načelo enakosti med muslimani in nemuslimani. To je sultan določil kot enakost pred zakonom za vse prebivalce Otomanskega cesarstva, s privilegiji izključno pri verskih zadevah, verska skupnost (*millet*) pa je dobila status kongregacije (*cemaat*), s čimer je izgubila avtonomijo.

Muslimani so imeli od teh reform najmanj koristi. Za razliko od ostalih verskih skupnosti v imperiju niso imeli neke "nacionalne" cerkve, s katero bi se lahko identificirali. Islam ima namreč načelo univerzalnosti, kar pomeni, da muslimanske skupnosti niso organizirane nacionalno. Tudi gospodarsko so vedno težje tekmovali s krščanskimi trgovci, ki so uživali zaščito tujih sil.

Sekularizacija oziroma ločevanje religije od države za te ljudi torej ni bila nič dobrega in pobudnikom reform so pripisovali krivdo za propadanje imperija in svojo lastno stisko, prav tako pa je naraščalo sovraštvo muslimanov do pripadnikov drugih veroizpovedi, ki jim je šlo bolje kot njim samim.

Iz tega razočaranja se je leta 1860 porodilo gibanje Mladi Turki, ki so ga sestavljali večinoma študenti vojaških akademij. Njihov glavni namen je bil poenotiti Turke znotraj Otomanskega cesarstva, s čimer so postavili temelje turškega nacionalizma, in strmoglavit absolutistično oblast sultana. Čeprav so bili večinoma muslimanske veroizpovedi, religiji niso posvečali večje pozornosti, temveč so hoteli imperij spremeniti v parlamentarno monarhijo.

Gibanje je sultana Abdula Hamida II. (1876-1909) prisililo, da je leta 1876 objavil prvo napisano ustavo, marca 1877 pa razpisal prve volitve. S tem se je Otomansko cesarstvo spremenilo iz absolutistične v ustavno ureditev.

A obstoj izvoljenega parlamenta je bil kratkotrajen, saj ga je sultan že februarja 1878, z izgovorom vojne z Rusijo, suspendiral. Abdul Hamid II. se je pri tem močno oklepal islama in se predstavljal kot zaščitnika muslimanov pred imperialističnimi težnjami tujih sil, s čimer si je začasno pridobil zaupanje ljudi.

5.2. Islam temelj turške republike, a podrejen sekularizmu

Muslimani v Otomanskem cesarstvu so se v prvi vrsti identificirali kot muslimani, ne pa kot narod. Ideologija turkizma se je pojavila šele konec 19. stoletja, pa še takrat je bila omejena le na majhen krog intelektualcev, t.j gibanje Mladih Turkov.

Zanimivo je, da so to ideologijo širili muslimanski intelektualci, ki so se vrnili iz Rusije. Tam so se spoznali z nacionalizmom Slovanov, ki so ga nato prenesli na Turke. Vendar pa s to ideologijo, ki je postavljala pripadnost Turkom pred pripadnostjo Otomanskemu cesarstvu in islamu, niso mogli prodreti, vse dokler so Turki vladali večetničnemu in multireligioznemu imperiju.

Mladi Turki oziroma politična organizacija Odbor za unijo in napredek (CUP), ki je nastala na podlagi tega gibanja, so leta 1908 izvedli revolucijo in sultana Abdula Hamida II. prisilili, da je znova vzpostavil ustavo. Ker je bila otomanska družba še vedno močno konservativna, pa ustave niso mogli sekularizirati in iz nje črtati člen 11, ki je islam razglašal za državno religijo. Prav tako je cesarstvo še naprej vodil sultan.

Mladoturška država se je gospodarsko in politično oprla na Nemčijo, da bi se tako izognila krempljem Rusije, nemški cesar pa je v njej videl oporo v kljubovanju Angliji. Na strani Nemčije je bilo Otomansko cesarstvo v prvi svetovni vojni poraženo, vendar pa je deset let ustavne ureditve spremenilo družbo. Po trditvah Ahmada je to obdobje ustavne ureditve med vojno preoblikovalo mentaliteto otomanskih ljudstev, še posebej tistih, ki so nase začeli v prvi vrsti gledati kot Turke, šele zatem pa Otomance (Ahmad 2003: 73).

Ker sta po prvi svetovni vojni državo znova vodila sultan in njegova palača, so se v Anatoliji znova začeli organizirati privrženci Mladih Turkov in parlamentarne ureditve. Med njimi je najbolj vidno mesto zasedal general Mustafa Kemal (1881-1938), ki je vodil narodnoosvobodilno gibanje s sedežem v Ankari.

Čeprav je bilo to gibanje usmerjeno odločno proti sultanatu in je že od vsega začetka zagovarjalo sekularizacijo kot ločitev cerkve od države, se je pri pridobivanju podpore

med ljudstvom močno opiralo na islam. Ni se omejilo le na osvoboditev Turkov izpod sultanove vladavine, temveč se je zavzemalo za vse islamske elemente v Anatoliji (Turke, Kurde, Kavkazijce, Arabce, itd), po drugi strani pa je izključilo pripadnike drugih veroizpovedi. Posledično je v tem času prišlo do pokola večinoma pravoslavnih Armencev, kar je še danes velik črn madež v turški zgodovini in predmet številnih razprav².

Tudi sicer je religija v narodnoosvobodilnem gibanju igrala veliko vlogo, saj so kemalisti pogosto opravičevali svoja dejanja na podlagi islamskih načel. Ko je na primer palača v boju proti kemalistom izdala *fatvo*, ki nacionaliste označuje za nevernike, je Kemal odgovoril s *fatvo*, ki jo je izdal mufti v Ankari. Ta je kalifa označila za ujetnika nevernikov, zato se morajo verniki boriti, da bi ga osvobodili. Kemal je tudi pridobil naziv vojaka v sveti vojni (*gazi*), ki ga je uporabljal vse do leta 1934, ko je dobil naziv Atatuerk (oče Turkov).

S takšno politiko so bili kemalisti zelo uspešni. Novi parlament, ki se je sestajal v Ankari, je na začetku leta 1920 soglasno sprejel narodni pakt, v katerem so postavili meje bodoče države, za predsednika vlade pa izbrali Kemala. Njegova vojska je uspešno pregnala vse tuje sile, ki so poskušale zavreti turški nacionalizem, in julija 1923 z mirovnim sporazumom v Lausanni so velesile naposled le priznale neodvisnost republike Turčije v današnjih mejah.

Novembra 1922 je parlament v Ankari ukinil sultanat, s čimer je Carigrad padel pod oblast Ankare. Pri tem je nastal razkol med konservativnimi in bolj naprednimi predstavniki vojske, saj so prvi želeli, da bi novo državo vodil kalif kot simbolična figura. Drugi pa so želeli popolno socialno, ekonomsko in politično transformacijo.

---

² Med leti 1915 in 1917 je v Otomanskem cesarstvu prišlo do poboja več sto tisoč Armencev, ki so večinoma pripadali armenski pravoslavni cerkvi. Medtem ko današnja Armenija in številni tuji zgodovinarji menijo, da je šlo za etnično čiščenje oziroma genocid, današnje oblasti v Ankari vztrajajo, da so bile žrtve rezultat državljanske vojne med Turki in Armenci, ki so se postavili na stran Rusije, ki se je želela polastiti otomanskega ozemlja, in da so bile številne žrtve tudi na turški strani.

Vprašanje še danes dviguje veliko prahu in številni turški intelektualci, ki so spregovorili o tem dogodku kot o genocidu, med njimi Nobelov nagrajenec za literaturo Orhan Pamuk, so se morali zaradi "žalitve turškosti" soočiti s tožbami. Francoski parlament pa je leta 2006 pod vplivom močne armenske manjšine v Franciji celo sprejel zakon, po katerem je zanikanje armenskega genocida kaznivo dejanje.

Niso hoteli, da bi državo in družbo vodili pod tradicionalnimi simboli, temveč so želeli ustvariti novo, sekularno ideologijo, ki bi Turčiji omogočila hiter napredek.

Zmagali so slednji in 3. marca 1924 je bila ukinjena institucija kalifa, kar je pomenilo dokončen konec kalifata kot politične skupnosti vseh muslimanov. Med šestimi glavnimi načeli kemalizma, ki veljajo za temelj turške republike, ustanovljene 29. oktobra 1923, in so bili zapisani v ustavo leta 1937, pa je poleg državno-vodenega gospodarstva, nacionalizma, demokracije, republikanizma in revolucionizma tudi sekularizem.

5.3. Sekularizacija pod taktirko Atatuerka

Pri sekularizmu, kot ga določa turška ustava iz leta 1937, gre za societalno sekularizacijo, ki se nanaša na ločitev religije od države³. Kot pojasnjuje sociolog Karel Dobbelaere, gre pri tem za proces funkcionalne diferenciacije, pri čemer se družba razdeli na vrsto podsistemov, ki opravljajo različne funkcije in so ločeni drug od drugega. Religija postane eden od teh podsistemov in tako izgubi svoj vpliv na preostalih področjih (Dobbelaere 2002: 24).

V praksi gre za zmanjšanje vpliva verskih institucij, s tem ko se jih izključi iz izobraževalnega in pravnega sistema, gospodarstva, politike itd. Religija tako ne prežema več vseh področij človekovega življenja (dela, izobraževanja, prostega časa,...), ampak se skrči na nekaj elementov verskega nauka in osnovne obrede.

Kemalisti so torej islam izrinili iz javnega in političnega življenja. Islamska veroizpoved in islamske prakse so bile še vedno pomembne, saj so bile neločljiv del identitete Turkov, vendar so bile po zgledu Zahoda potisnjene v zasebno sfero. Je pa država – za razliko od zahodnih držav - ohranila nadzor nad njimi, tako da je uvedla posebne državne organe, pristojne za verske zadeve. V Turčiji gre tako po trditvah Feroza Ahmada pravzaprav za različico societalne sekularizacije, imenovano

---

³ Za razliko od individualne sekularizacije, ki po Dobbelaereu pomeni zmanjšanje verske zavesti pri ljudeh, ter organizacijske sekularizacije, pod katero se razume prilagajanje verskih struktur sodobnim razmeram.

laicizem (*laiklik*), t.j. islam pod nadzorom države in ne popolno ločitev islama od države (Ahmad 2003: 84).

Ustanovitelju turške republike Mustafi Kemalu Atatuerku je zlom upora konservativcev in prodor s societalno sekularizacijo uspel predvsem zaradi tega, ker je prehitel tako islamske konservativce kot islamske moderniste, ki se niso uspeli tako hitro organizirati. S svojo močno nacionalistično obarvano ideologijo je izkoristil razočaranje Turkov, ki se niso mogli sprijazniti z upadom slave in moči Otomanskega cesarstva, ter jih prepričal, da lahko uspejo le z usmeritvijo v prihodnost, ne "bleščečo" preteklost.

Verske tradicije se je povezovalo z diskreditiranim prejšnjim režimom, kar je spodkopalo vpliv verskih institucij tako na religioznem kot političnem področju. Ljudje verskim predstavnikom niso več zaupali, temveč so želeli nekaj novega. "Če monopolna religija ne uspe izpolniti potreb in pričakovanj vernikov, začne to religijo ogrožati konkurenca drugih religij ali sekularizma," pojasnjujeta Ted G. Jelen in Clyde Wilcox (Jelen & Wilcox 2002: 12).

Natančno to se je zgodilo v Turčiji. Medtem ko je bil islam v času Otomanskega cesarstva dejavnik socialne integracije, saj je pod eno streho združeval različne narode in dajal legitimiteto prevladujočim vrednotam in praksam, je z obujanjem narodne zavesti in vedno bolj izrazitega izpostavljanja razlik med narodi postal postranski, če ne že moteč dejavnik.

Dodatno je k uspehu Atatuerka pri izrinjanju religije iz politike prispevalo dejstvo, da je ideja o sekularizaciji v Turčiji za razliko od ostalih večinoma muslimanskih držav prišla od znotraj in ne pod pritiskom tujih sil. Zato se ni razumela kot nekaj tujega, eksogenega, kot nekaj vsiljenega od zunaj, temveč kot naraven proces prilagajanja družbe na nove razmere. Tako turški islamisti niso imeli argumenta, kakršnega so na primer imeli njihovi kolegi v sosednjem Iranu, kjer so sekularizacijo in t.i. zahodni način življenja uvajale ZDA.

Po ocenah Ahmada je Atatuerku močno koristila tudi vstaja Kurdov na vzhodu Anatolije februarja 1925. Predsednik države jo je lahko izkoristil kot izgovor za vrsto

nedemokratičnih ukrepov, med drugim za neusmiljen pregon opozicije, razpustitev verskih redov, prepoved tradicionalnih praks, kot je na primer nošenje fezov, itd. (Ahmad 2003: 86).

Z utrjevanjem svoje oblasti je režim posledično uvajal vedno nove ukrepe v smeri sekularizacije. Leta 1928 so iz ustave umaknili člen, ki razglašala islam za državno religijo. Namesto arabsko-perzijske abecede so uvedli latinico in s tem povzročili, da so tisti, ki so se šolali v starih šolah, takorekoč čez noč postali nepismeni. V novih šolah pa je nastala nova generacija ljudi, ki so zrasli z novo ideologijo.

Decembra 1930 je sicer prišlo do incidenta, ki je nekoliko zamajal sekularistične ideje turške republike. Derviški šejk je v kraju Menemen sprožil uporniško gibanje, ki je zahtevalo ponovno uvedbo šarije in kalifata. Upor so oblasti hitro zatrle, obenem pa so uvidele, da se reforme med ljudmi, posebej na podeželju, še niso zakoreninile in da je islamska tradicija še vedno zelo močna.

Zato so začele intenzivneje razvijati ideologijo, znano kot kemalizem, katere namen je bil voditi ljudi v sekularizem in pridobiti zvestobo, na podlagi katere bodo lahko vdanost religiji zamenjali z vdanostjo državi.

Konec 20. let 20. stoletja je Turčija napravila še pomemben geopolitičen premik, ko se je zunanjepolitično odmaknila od (muslimanskega) Bližnjega vzhoda in se usmerila neposredno k zahodu.

5.4. Po smrti Atatuerka islam pridobiva na moči

Po smrti Atatuerka leta 1938 se je zagon sekularistov umiril, sorazmerno pa se je začel večati vpliv islamistov, ki so zagovarjali pravico muslimanov do izkazovanja vere in opravljanja verskih praks. Hkrati so vztrajali, da religija ni zasebna stvar, temveč je njeno mesto tudi v politiki.

Že Atatuerkov naslednik Ismet Inoenue (1938-1950) je pod pritiskom konservativnih sil privolil, da so v šolah ponovno uvedli verouk. Nadaljnja liberalizacija verskih praks je sledila po koncu enostrankarskega obdobja, ko je državo vodila Atatuerkova Republikanska ljudska stranka (CHP). Demokratska stranka (DP) pod vodstvom Adnana Menderesa je takoj po zmagi na volitvah leta 1950 ponovno dovolila klicanje k molitvi (*ezan*) v arabskem jeziku⁴, kasneje pa so sledili še drugi "popustki" islamistom, na primer dovoljenje za predvajanje verzov iz Korana na državnem radiu, gradnja novih in prenova številnih starih mošej, državna denarna podpora za verske institucije itd.

Maja 1960 je vojska – z opravičilom obrambe temeljnih načel republike, med drugim tudi sekularizma - izvedla državni udar in demokrate pregnala z oblasti. Vojaška hunta, ki je z novo ustavo leta 1961 vzpostavila drugo republiko na temeljih kemalizma, je vladala vse do leta 1971, ko je prišlo do novega državnega udara.

V času krize na Cipru v letih 1963 in 1964, ko so ZDA prepovedale Turčiji posredovati na tem sredozemskem otoku, se je v Turčiji silovito razmahnil antiamerikanizem. Turška družba se je razcepila na konservativno desnico ter radikalno nacionalistično levico, ki je bila izredno kritična do turške odvisnosti od ZDA.

Desnica, ki je vključevala tudi islamiste, je levičarske ideje označila za komunistično propagando. Posegla je po islamu in ga razglasila za "zdravilo proti komunizmu". Leta 1962 je bilo celo ustanovljeno Združenje za boj proti komunizmu, ki je islam izkoriščalo kot ideološki instrument proti levici. Finančno ga je podpirala Savdska Arabija.

To obdobje je nudilo plodna tla za nastanek več desničarskih strank, med njimi islamistične Stranke nacionalnega reda (MNP), ki jo je ustanovil Necmettin Erbakan in se je kasneje preimenovala v Nacionalno stranko odrešitve (MSP). Erbakan je izkoristil islamsko retoriko za kritiziranje vlade, ki jo je označil za služabnika

---

⁴ Klicanje k molitvi je od leta 1941 obvezno moralo potekati v turščini.

krščanskega in judovskega zahoda. Stranka je dobila volilno podporo šele kasneje, zato je vladajoči režim do takrat ni obravnaval kot grožnjo.

MSP je ostro nasprotovala monopolizmu in odvisnosti od tujega kapitala ter se zavzemala za gospodarstvo, ki bi temeljilo na islamskih vrednotah, kot je na primer brezobrestno bančništvo. Kot navaja Ahmad, je stranka želela ustvariti imidž "islamskega socializma" (čeprav njeni člani teh besed niso nikoli uporabljali) (Ahmad 2003: 139).

Njena propaganda je bila tako uspešna, da je MSP na volitvah leta 1973 postala tretja najmočnejša stranka v državi in je s socialdemokrati (CHP) Buelenta Ecevita, nasledniki Atatuerkovih republikancev, sestavila vlado. S tem so se islamisti začasno otesli spon (strogo sekularnega) kemalizma in prvič prišli na oblast v turški republiki.

Na oblasti je MSP sicer omilila svoja (islamska) stališča in zagovarjala zmeren politični program, kljub temu pa je bil obstoj vladne koalicije zaradi spora med voditeljema obeh strank le kratkotrajen – obstajala je leto dni. Poleg ideoloških nasprotij med strankama je njuno vladavino močno zaznamovalo še ciprsko vprašanje⁵.

Islamistična MSP je sodelovala tudi v vladi, ki je sledila. To je bila koalicija, znana kot Nacionalistična fronta, ki jo je leta 1975 sestavil vodja opozicijske Stranke prava (AP) Sueleyman Demirel in je z vmesnimi prekinitvami vodila državo skupno tri leta. V tem času so se močno okrepila skrajna neofašistična in islamistična gibanja, ki so terorizirala politične nasprotnike. Napadala niso le predstavnikov politične opozicije temveč tudi alevijce, šiite in Kurde, ki so podpirali sekularne republikance.

---

⁵ Vse večja napetost v odnosih med Turčijo in Grčijo je leta 1974 pripeljala do vdora turške vojske na sever Cipra. Otok je zaradi tega še danes razdeljen na severni, turški in južni, grški del. Ker so ciprski Grki na referendumu aprila 2004 zavrnil predlog Združenih narodov za združitev otoka, je mesec dni kasneje v EU vstopil le južni del otoka.

Vprašanje Cipra že od vsega začetka odločilno vpliva na potek pristopnih pogajanj med Turčijo in EU – povezava je decembra 2006 ta pogajanja delno zamrznila, ker Turčija ni hotela razširiti carinske unije na Ciper. V zameno za odprtje turških letališč in pristanišč za ladje in letala z grškega dela Cipra Ankara zahteva ukinitvev gospodarskih sankcij, ki jih je EU uvedla za turški del otoka, kar pa vlada v Nikoziji vztrajno blokira.

Politično nasilje, usmerjeno proti levičarjem in sekularistom, se je nadaljevalo tudi potem, ko je leta 1978 oblast v državi znova prevzel Ecevit (CHP). Tudi njemu, tako kot Demirelu, zaradi prevelikega razkola med najmočnejšima strankama v državi (CHP in AP) ni preostalo drugega, kot da je sklenil koalicijo z manjšimi strankami, med drugim z Erbakanovo MSP.

Oblikovanje koalicije z islamisti se je po navedbah Ahmada izkazalo za veliko politično napako Ecevita, saj takšna koalicija ni mogla izvajati reform, prav tako pa tudi ne zagotavljati reda in miru (Ahmad 2003: 144).

Kaos v državi, pa tudi islamska revolucija v Iranu leta 1978/79 in sovjetska intervencija v Afganistanu leta 1979, so vzpodbudili turško vojsko, da je leta 1980 izvedla nov državni udar. Pri tem je uživala močno podporo Zahoda, ki je po ocenah Ahmada iz strahu pred širjenjem islamske revolucije in komunizma potreboval stabilen režim v Turčiji (Ahmad 2003: 145).

Vojska je ostro nastopila tako proti levičarjem kot skrajnim desničarjem in prepovedala delovanje dotedanjih političnih strank, med drugim tudi Erbakanove MSP. Islamisti so bili s tem za nekaj let ponovno utišani; na politično prizorišče so se vrnili leta 1986, ko so bili na podlagi uspešnega referendumu lahko znova politično aktivni.

K takšnemu izidu referendumu je pomembno prispeval upor Kurdske delavske stranke (PKK), ki je leta 1984 na jugovzhodu Turčije začela boj za neodvisno kurdsko državo. Turške oblasti in javnost so namreč za glavno grožnjo republiki obravnavale kurdske upornike in ne več islamiste, ki so tako dobili bolj proste roke.

5.5. Ponoven vzpon islamistov

Erbakan je ustanovil novo islamistično stranko, imenovano Stranka blaginje (RP), ki se je na volitvah leta 1991 uvrstila na četrto mesto, na volitvah leta 1995 pa je, predvsem po zaslugi padca priljubljenosti dotlej vladajočih strank, celo zmagala.

Prejela je 21,4 odstotka glasov in 158 sedežev v parlamentu, a ni uspela sestaviti vlade, zato je morala oblast predati drugi najmočnejši stranki v državi.

Spričo dobrih rezultatov na volitvah je Erbakan znova zaostрил svoja stališča. V napadih na vladajoče stranke in v pričakovanju predčasnih volitev je šel celo tako daleč, da je namerno izzival sekulariste. Hvalil je islamsko revolucijo v Iranu in obljubil podoben razvoj dogodkov v Turčiji. Zahteval je islamsko inačico zveze NATO, skupni trg držav z večinoma muslimanskim prebivalstvom ter islamsko inačico sklada UNESCO, nato pa še Islamsko unijo.

Erbakanovi napadi so močno ovirali delo že tako šibke vladne koalicije med Domovinsko stranko (ANAP) in Stranko prave poti (DYP), ki sta bili obe konservativni, a sekularistični stranki, zato je bil premier Mesut Yilmaz junija 1996 prisiljen odstopiti.

Po navedbah Ahmada je takrat postalo jasno, da mora biti v prihodnji koaliciji tudi Erbakan. Sodelovanje islamistov v vladi so podprli tudi poslovni krogi, saj je politična nestabilnost močno ogrožala gospodarstvo (Ahmad 2003: 169).

Čeprav je Stranka prave poti (DYP), ki jo je vodila prva ženska premierka v zgodovini Turčije Tansu Ciller, predtem vedno trdila, da bo na vse kriplje poskušala rešiti sekularno Turčijo pred naraščajočim islamskim fundamentalizmom in da nikoli ne bi šla v koalicijo z islamisti, je bila naposled prisiljena to storiti. Leta 1996 sta vlado sestavili DYP in Stranka blaginje (RP), Erbakan pa je postal premier.

Islamisti so s tem dosegli drugo stopničko v svojih političnih uspehih v Turčiji – medtem ko je bila Erbakanova prva stranka (Nacionalna stranka odrešitve (MSP)) že koalicijska partnerka v vladi, je njena naslednica RP vlado tudi vodila.

Vendar pa se je Erbakan na premierskem stolčku od vsega začetka soočal z odločnim nasprotovanjem drugih političnih sil v državi, v prvi vrsti nacionalistov, ki so se upirali političnemu islamu in so se zavzemali za strogo ločevanje religije od države. Proti njemu je bila večina medijev, ki ga je ostro kritizirala zaradi njegovih obiskov v Iraku in drugih muslimanskih državah, čeprav so podobno delali tudi

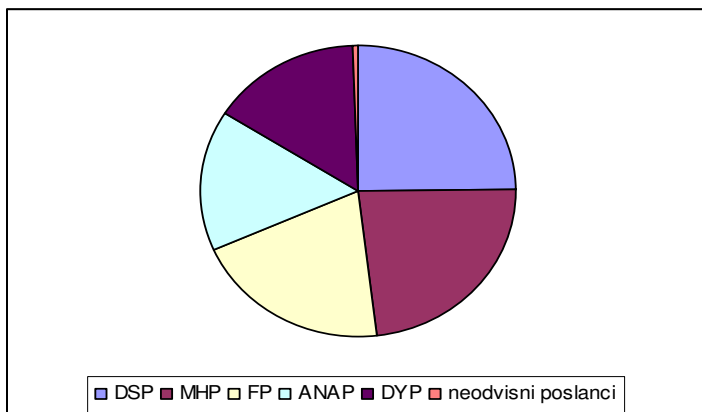
njegovi predhodniki. Nasprotovala mu je tudi vojska in ga je prisilila v številne korake, ki so bili v nasprotju z njegovimi prepričanji, med drugim v izboljšanje odnosov z Izraelom.

Vodstvo RP je postalo zmernejše in bolj sredinsko usmerjeno, da bi tako ugodilo sekularistom, prav tako pa tudi tujini, predvsem ZDA. Erbakan je vztrajno zatrjeval, da ne želi odvrniti Turčije od sekularizma in Zahoda, a si kljub temu ni pridobil zaupanja. Šel je celo tako daleč, da je obiskal Atatuerkov mavzolej, česar takrat, ko je bil še v opoziciji, nikakor ni hotel storiti, saj so islamisti prezirali sekularno, protiislamsko politiko ustanovitelja republike.

Vojska, s tem ko je politični islam označila za bolj nevarnega od kurdskega upora, je leta 1997 prisilila Erbakana, da je potrdil vrsto ukrepov proti političnemu islamu. Med drugim so islamiste izključili iz državnih služb in izobraževalnih struktur, obvezno sekularno izobrazbo pa so razširili s pet na osem let.

Ta "postmoderni udar" je sprožil proteste širom države, zato je Erbakan junija 1997 odstopil. Takoj zatem mu je ustavno sodišče prepovedalo aktivno vlogo v politiki za obdobje petih let, njegovo stranko RP pa je razpustilo.

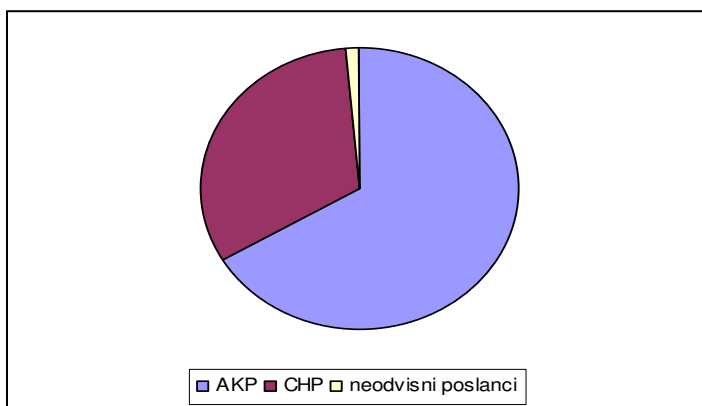
Islamisti so zato ustanovili novo stranko, imenovano Stranka kreposti (FP) pod vodstvom Recaija Kutana. Ta je na volitvah leta 1999 prejela 15,5 odstotka glasov in 111 poslancev v parlamentu, medtem ko sta volilno zmago zabeležili socialdemokratska Demokratična levica (DSP) in desničarska Stranka nacionalističnega gibanja (MHP), predvsem po zaslugi nacionalističnega zanosa po aretaciji kurdskega voditelja Abdullaha Oecalana. Omenjeni stranki sta tudi sestavili vlado, FP pa je prevzela vlogo glavne opozicijske stranke.

Graf 5.5.1: Porazdelitev sedežev v enodomnem turškem parlamentu po volitvah leta 1999 (Internet C)

Čeprav FP ni zagovarjala tako skrajnih stališč kot RP, jo je ustavno sodišče leta 2001 prepovedalo, saj naj bi bila gojišče islamskih fundamentalistov. Konservativnejši islamisti so za naslednico ustanovili Stranko blaženosti (SP), reformisti v prejšnji FP pa so se združili v Stranki za pravičnost in razvoj (AKP) pod vodstvom Recepa Tayyipa Erdogana, ki je kmalu postala med ljudmi zelo priljubljena.

Njena priljubljenost se je nazorno pokazala na volitvah novembra 2002, ko so volivci AKP izkazali 34,3 odstotka podpore. S tem je stranka pridobila 365 sedežev v parlamentu, kar je bilo več kot dovolj za sestavo vlade. Edina stranka, ki je še prišla v parlament, je bila socialdemokratska CHP pod vodstvom Deniza Baykala, ki ima korenine v Atatuerkovih republikancih, medtem ko so konservativnejši islamisti, združeni v SP, z 2,5 odstotka volilnih glasov ostali zunajparlamentarna stranka.

Graf 5.5.2: Porazdelitev sedežev v enodomnem turškem parlamentu po volitvah leta 2002 (Internet C)

Z zmago AKP, čeprav se ta označuje za sodobno demokratsko stranko, so islamisti dosegli novo stopnjo oblasti v državi. Uspeli so sami oblikovati vlado, kar pomeni, da so prevzeli nadzor nad vsemi resorji in jim ni bilo treba več sklepati koalicijskih kompromisov.

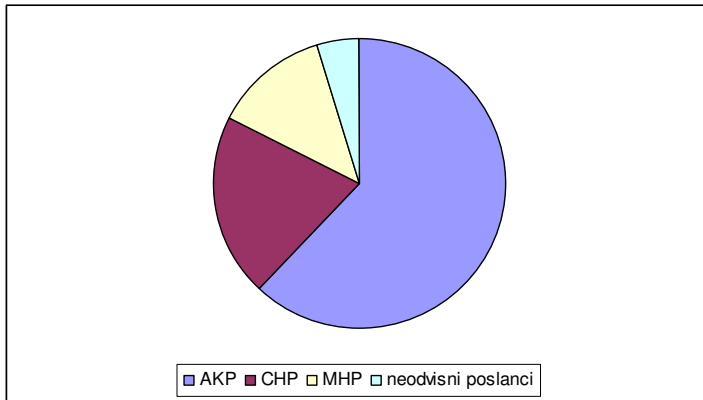
Poleg vojske, ki pa bi v primeru posredovanja v politiki morala poseči po najbolj drastičnem sredstvu – državnem udaru, je lahko dejanja vlade oviral le še predsednik države. Ta položaj je med leti 2000 in 2007 zasedal goreč sekularist Ahmet Necdet Sezer, ki je blokiral vrsto spornih zakonodajnih predlogov vlade AKP.

Ob izteku njegovega mandata so bili tako islamisti kot sekularisti pred veliko preizkušnjo. Predsednika države namreč voli parlament, v njem pa je imela AKP absolutno večino, zato je bilo nekako samoumevno, da bo novega predsednika postavila ravno ta stranka.

Premier Erdogan je kot predsedniškega kandidata predstavil enega svojih najtesnejših sodelavcev, zunanjega ministra Abdullaha Guela. Kljub temu da je Guel obljubil spoštovanje načela sekularne ureditve države, je z vložitvijo kandidature za predsednika sprožil številne proteste. Po državi so se začele vrstiti množične demonstracije, opozicija je AKP obtožila, da želi s prevzemom predsedniškega položaja dokončno uveljaviti "svoj skrivni islamistični načrt", vojska pa je celo zagrozila z državnim udarom, "da bi ubranila sekularnost" turške države.

"Glede na to, da dobesedno branje islamskih besedil ne razlikuje med religijo in državo ter da se v muslimanskem svetu širi fundamentalizem, je razumljivo, da se ljudje bojijo," je nemire v Turčiji, ki so izbruhnili ob volitvah novega predsednika države, pojasnil britanski tednik Economist (Economist 5.5.2007: 9).

Parlament je zaradi politične krize izglasoval predčasne parlamentarne volitve. Te so izvedli julija 2007, na njih pa je AKP prejela še več podpore kot na prejšnjih volitvah (46,6 odstotka). Se je pa njen položaj v parlamentu nekoliko oslabil, saj je glede na to, da se je čez 10-odstotni volilni prag uspelo prebiti še dvema drugima strankama, zasedla 341 poslanskih sedežev, medtem ko je imela pred volitvami v parlamentu 365 predstavnikov.

Graf 5.5.3: Porazdelitev sedežev v enodomnem turškem parlamentu po volitvah leta 2007 (Internet C)

Zaradi velike volilne zmage AKP se vojska po napovedi, da bo Guel avgusta 2007 ponovno kandidiral za predsednika države, ni več oglasila, Guel pa je javno obljubil, da bo v primeru izvolitve spoštoval turško ustavo in sekularni sistem.

Nasprotniki AKP po drugi strani še vedno menijo, da bo imel Guel v predsedniški palači proste roke za spodkopavanje sekularizma. Guelu so med drugim očitali, da njegova soproga nosi muslimansko ruto. V primeru izvolitve bi bila njegova žena Hayruennisa Oezyurt prva v zgodovini sodobne Turčije, ki bi se po predsedniški palači sprehajala pokrita z ruto.

Z izvolitvijo Guela ali kakšnega drugega kandidata AKP za predsednika republike bi islamisti dosegli še zadnjo stopnjo oblasti v državi – zasedali bi položaje predsednika države, predsednika vlade in predsednika parlamenta - ter tako svobodno uveljavljali svoje politike. Pri tem jim načrtov ne bi mogla prekrizati niti vojska, saj je predsednik države tudi vrhovni poveljnik oboroženih sil.

6. VLOGA ISLAMA V TURČIJI DANES

Zmaga AKP leta 2002, s katero je v Turčiji prvič nastala vlada popolnoma pod nadzorom stranke z močno islamistično tradicijo, je znova podžgala razprave o vlogi islama v javnem življenju. Potem ko je ustanovitelj republike Atatuerk ukinil kalifat, zamenjal islamsko pravo z zahodno zakonodajo, vpeljal latinico in dal ženskam pravico, da volijo in opravljajo katerikoli poklic, so številni 79 let kasneje razumeli zmago AKP na volitvah kot korak nazaj na področju sekularizacije.

6.1. Verska struktura prebivalstva

Turško prebivalstvo je dokaj homogeno. 99,8 odstotka od 70,4 milijona prebivalcev Turčije je po uradnih podatkih muslimanov, preostali delež pa predstavljajo pripadniki armenske in grške pravoslavne cerkve, rimskokatoliške in judovske vere (Internet D).

Kot v poročilu za leto 2004 navaja ameriški State Department, je dejanski odstotek muslimanov v Turčiji nekoliko manjši; oblasti namreč uradno priznavajo le tri verske manjšine (grške pravoslavce, armenske pravoslavce in jude), preostali del prebivalstva pa prišteva med muslimane, čeprav v državi obstajajo še druge nemuslimanske skupnosti (US Department of State 2004).

Večina turških muslimanov je sunitov, od 5 do 12 milijonov pa je alevijcev. Ti so nekakšna mešanica sunitske in šiitske veje islama, vključujejo pa tudi elemente drugih religij, ki jih je moč najti v Anatoliji. Vlada alevijce uradno obravnava kot heterodokšno muslimansko sekto, čeprav nekateri turški alevijci in skrajni suniti trdijo, da alevijci niso muslimani.

Glavna šiitska skupnost v Turčiji so kaferiji, ki štejejo od 500.000 do milijon pripadnikov, večinoma na vzhodu države in v Carigradu. Njihov položaj v državi je podoben položaju alevijcev.

Na zahodu Anatolije je moč najti še majhne skupine muslimanov tahtacilar, katerih rituali imajo korenine v starodavnih turkmenskih tradicijah (šamanizem). Njihov obstoj ni uradno priznan, saj obstajajo polemike, ali so njihova verovanja sploh muslimanska.

Poleg muslimanov je v Turčiji po podatkih State Departmenta še okoli 65.000 armenskih pravoslavcev, 25.000 judov in manj kot 3000 grških pravoslavcev. Ti imajo v skladu s pogodbo iz Lausanne iz leta 1923 zakoniti status manjšine. Ostali – 10.000 bahajcev, 15.000 sirskih pravoslavcev, 500 jezidijcev, 3000 protestantov in manjše, nedoločeno število bolgarskih, kaldejskih, nestorijanskih, gruzijskih, rimskokatoliških in maronitskih kristjanov – pa takšnega statusa nimajo (US Department of State 2004).

6.2. Uradni status islamske vere v državi

Sodobna turška republika ima po definiciji sekularno državno strukturo. Prve korake k sekularizmu je storila 3. marca 1924, ko sta bila ukinjena kalifat ter ministrstvo za islamsko pravo in verska načela. Temu je sledila uvedba enotnega (neverskega) izobraževalnega in pravosodnega sistema ter več drugih ukrepov v smeri sekularizma, med drugim prepoved nošenja verskih pokrival, prepoved delovanja sekt in samostanov, preložitvev dela prostega dneva s petka na nedeljo, uvedba latinice in Gregorijanskega koledarja ter naposled 5. februarja 1937 vpis načela sekularizma v ustavo.

Po navedbah turškega vladnega urada za informiranje je Turčija edina med večinoma muslimanskimi državami, ki je sekularizem vključila v ustavo in se tega tudi drži. Čeprav je bilo načelo sekularizma vključeno v ustavo šele leta 1937, je ta koncept v praksi veljal že vse od ustanovitve republike (Duymaz 2000: 406). V vsakem primeru je bilo to načelo vključeno v ustavo prej kot v mnogih evropskih državah.

Sedanja turška ustava je iz leta 1982 in je kombinacija različnih evropskih pravnih sistemov. Sekularni značaj države je določen že v sami preambuli ustave. Tam je zapisano, da "ne sme biti izkazana nikakršna zaščita mislim ali mnenjem, ki so v nasprotju s turškimi nacionalnimi interesi, načelom neločljivosti obstoja Turčije kot države in ozemlja, turškimi zgodovinskimi in moralnimi vrednotami nacionalizma, načeli, reformami in modernizmom Atatuerka, in da, kot to zahteva načelo sekularizma, ne sme biti nikakršnega vmešavanja religioznih čustev v državne zadeve in politiko" (Constitution of the Republic of Turkey, preamble).

Nadalje je to načelo ponovljeno v prvem delu ustave, ki navaja značilnosti republike: "Republika Turčija je demokratična, sekularna in socialna država z vladavino prava, ki se zaveda koncepta javnega miru, nacionalne solidarnosti in pravičnosti, ki spoštuje človekove pravice, ki je zvesta nacionalizmu Atatuerka in ki temelji na temeljnih načelih, določenih v preambuli" (Constitution of the Republic of Turkey, člen 1).

Po ukinitvi kalifata ter ministrstva za islamsko pravo in verska načela marca 1924 je bila ustanovljena posebna vladna služba, imenovana direktorat za verske zadeve (*diyanet*), ki je še danes pristojen za administracijo verskih zadev in spada pod urad predsednika vlade. Pristojen je za verske zadeve na področju islamske vere, v prvi vrsti pa sta njegovi nalogi seznanjanje javnosti z verskimi zadevami in upravljanje z verskimi objekti.

Diyanet tako nadzira delovanje 75.000 mošej v državi in zaposluje imame, ki so s tem državni uradniki. Obenem financira verski pouk, zaposluje učitelje in določa učni načrt v verskih šolah. Denar za te šole in mošeje dobiva iz davčnih obremenitev državljanov.

Poleg *diyaneta* obstaja v Turčiji še ena vladna agencija, imenovana generalni direktorat za fundacije (*vakiflar*), ki nadzira aktivnosti nemuslimanskih verskih skupin in njihovih verskih objektov. Ta agencija po podatkih State Departmenta trenutno priznava 161 "manjšinskih fundacij", med njimi grško pravoslavno, armensko pravoslavno, judovsko, sirske krščanske, kaldejske, bolgarske pravoslavne, gruzijske in maronitske. *Vakiflar* tudi nadzira delovanje muslimanskih dobrodelnih verskih

organizacij, med katerimi so šole, bolnišnice in sirotišnice (US Department of State 2004).

6.2.1. SPORNA VLOGA *DIYANETA*

Po navedbah vladnega urada za informiranje poskuša *diyanet* v družbi uveljavljati islamska načela, kot so enotnost, sodelovanje in medsebojna pomoč v skladu s principi, ki so določeni v turški ustavi. Prizadeval naj bi si za nacionalno solidarnost in enotnost, se vzdržal vseh političnih stališč in ocen ter ne razlikoval med posameznimi sektami (Duymaz 2000: 406-407).

Pri tem se pojavi vprašanje, ali je Turčija res sekularna država, ko pa ima takšen vladni urad. "Popolnoma sekularna država teoretično ne bi smela niti vzdrževati niti nadzirati verskih organov," poudarja politolog William Chislett. Po njegovem mnenju turške oblasti to delajo z namenom, da bi sunitiski islam ohranile skladnega z republikansko modernizacijo. "Dejstvo, da Turčija ni opustila tega nadzora, dokazuje zaskrbljenost sekularnega režima glede tega, kaj bi se lahko zgodilo, če dobi islam v Turčiji proste roke," meni Chislett (Internet A).

Po trditvah vodje *diyaneta* Alija Bardakogluja pa položaj njegovega urada ni v nasprotju z idejo sekularizma, saj je njegova glavna naloga skrb, da religija ni dominanten dejavnik v državnih zadevah, hkrati pa *diyanet* tudi skrbi, da se religije ne izkorišča v nedovoljene namene. Ta javni urad po eni strani ščiti verske svoboščine, po drugi strani pa služi kot mehanizem za nadziranje izražanja verskih zahtev, ki bi lahko ogrozile socialni red in mir, je pojasnil Bardakoglu (Internet E).

Po tipologiji Sreča Dragoša⁶ gre v Turčiji za vrednostno ločitev med versko in posvetno sfero. V tem primeru je načelo ločitve razumljeno izključno na vrednostni način, zanj pa je značilno skrajno omejevanje, izrivanje ali celo izginjanje ene sfere

---

⁶ Po docentu na ljubljanski Fakulteti za socialno delo Sreču Dragošu, ki je izdelal eno zanimivejših in bolj dodelanih tipologij odnosov med državo in verskimi skupnostmi, obstajajo štirje osnovni tipi (raz)ločitve verskih skupnosti od države in več variacij znotraj njih: 1) popolna ločitev - nepropustnost oziroma "zid" med obema sferama, 2) nediskriminatorna razločitev - zagotavljanje avtonomije brez zagotavljanja privilegijev, 3) vrednostna ločitev - skrajno omejevanje, izrivanje ali celo izginjanje ene sfere na račun druge, 4) vzajemno suportivna razločitev - vzajemno podpiranje obeh sfer (Dragoš 2001: 453).

na račun druge (Dragoš 2001: 453). Ne gre torej za ločitev v smislu nepropustnega "zidu" med obema sferama, temveč gre za vplivanje ene sfere na drugo z namenom nadziranja oziroma omejevanja druge.

V Turčiji je to vplivanje le enosmerno, saj je verska sfera pod nadzorom posvetne. Ločitev se izvaja z izrinjanjem religije iz javne, politične in kulturne sfere na striktno zasebno področje z namenom, da logika verskega področja ne bi nenehno problematizirala posvetnih zadev. Država v skladu s prepričanjem, da je religija zasebna zadeva, aktivno posega na versko področje, da bi tako omejila vpliv verskih organizacij na druga področja delovanja družbe. Tipičen primer je sodna prepoved delovanja političnih strank z verskim predznakom.

Vendar pa je versko sfero nemogoče povsem izključiti iz javnega življenja. Čeprav se turške verske oblasti odkrito ne vmešavajo v politiko, še posebej islamske, posredno krojijo javno mnenje in s tem vplivajo na volilne izide in državne politike. Verski predstavniki sicer neposredno ne komentirajo aktualnih političnih dogajanj v državi in se ne opredeljujejo glede spornih vprašanj, vendar pa stališče verskih oblasti zastopajo politiki z bolj ali manj izrazitimi religioznimi nagnjenji. Za sporni člen o kaznovanju prešuštva se je na primer zavzemal konservativni tabor znotraj vladajoče stranke AKP.

6.3. Islam v programih političnih strank

Večstrankarski politični sistem, ki je v Turčiji v veljavi od leta 1945, je kljub strogemu sekularizmu v državi omogočil politično udejstvovanje islama.

Islamisti so se kot politična sila okrepili v 70. letih prejšnjega stoletja, ko je islamistična Nacionalna stranka odrešitve (MSP) Necmettina Erbakana leta 1973 prejela dovolj glasov za vstop v parlament in celo pomagala sestaviti vlado. Islamsko orientirane stranke so se na naslednjih volitvah le še krepile.

	1973	1977	1987	1991	1995	1999	2002	2007
Nacionalna stranka odrešitve (MSP)	11,8% 48 sedežev	8,6% 24 sedežev						
Stranka blaginje (RP)			7,2%	16,9% 62 sedežev	21,4% 158 sedežev			
Stranka kreposti (FP)						15,5% 111 sedežev		
Stranka za pravičnost in razvoj (AKP)							34,3% 365 sedežev	46,4% 341 sedežev

Tabela 6.3.1: Uspeh islamskih strank na parlamentarnih volitvah v Turčiji (Internet C)

In kaj je botrovalo takšnemu uspehu islamističnih strank? V prvi vrsti nezadovoljstvo javnosti nad ostalimi (sekularističnimi) strankami, ki niso uspele izpolniti svojih obljub o gospodarskih uspehih in vsesplošni blaginji. Drugi razlog pa je bila nezmožnost sekularističnih strank za enoten nastop, s katerim bi lahko izrinile islamiste.

Kot ponazarja britanski časnik Financial Times, je bila Turčija v 70. letih polarizirana in kaotična država, saj je prihajalo do močnih trenj med levico in desnico, predvsem med komunisti in nacionalisti. To je bila posledica hitrih demografskih in socialnih sprememb, ki so se začele takoj po smrti Atatuerka leta 1938, po letu 1950 pa so se močno okrepile. Množično priseljevanje konservativnega kmečkega prebivalstva v relativno liberalna in svetovljanska mesta je med tema skupinama prebivalstva povzročilo napetosti, iz katerih so sklile skrajne oblike nacionalizma, komunizma, sekularizma in seveda islamizma (Boland, Financial Times 4.12.2004).

To je vodilo do pojava tretje sile v turški politiki (poleg sekularne leve in desnice), ki so jo predstavljali konservativni, verni muslimani, razočarani nad modernizacijo. Islamizem se je kreplil tudi po zaslugi komunizma, ki je takrat veljal za mnogo večjo nevarnost kot politični islam. Paradokсно je bila vojska tista, ki je pripomogla k reislamizaciji političnega življenja, s tem ko je dopustila nekaj verskih koncesij v zameno za podporo islamskih skupin v boju proti komunistom.

"Število islamskih šol se je med leti 1974 in 1978 povečalo s 101 na 334," pojasnjuje politolog William Chislett. "Verouk je postal obvezen v državnih šolah z ustavo leta 1982, ki jo je sestavila vojska, za islamske šole pa so uvedli financiranje s strani vlade. Pomembna zaveznica ZDA je prav tako odobravalala odpiranje islamskim skupinam, saj je to ustrezalo njeni politiki v regiji v času, ko je poskušala spodkopati Moskvo s tem, da bi obrnila islam proti komunizmu" (Internet A).

V takšnih okoliščinah so se islamisti na čelu z Necmettinom Erbakanom leta 1973 uspeli prebiti v parlament, po neuspešnih poskusih socialdemokratov za oblikovanje vlade z drugimi strankami pa so tudi prvič sodelovali v vladi. Njihovo aktivno sodelovanje v politiki je ustavil šele državni udar leta 1980, na podlagi katerega je vojska suspendirala demokracijo in islamsko orientirane stranke preprosto prepovedala.

Ko je vojska leta 1983 ponovno vzpostavila demokracijo, se je odločila za dva pristopa. Eden je bila liberalizacija gospodarstva, s čimer so želeli streti grožnjo komunizma. Drugi pa je bilo vzpodbujanje zmernega islama, s čimer so želeli streti skrajni islam.

Premier Turgut Oezal, ki je bil izvoljen na prvih volitvah po vojaškem udaru, je s takšnim pristopom po navedbah Financial Timesa odločno prispeval k rasti turškega gospodarstva in vzponu srednjega sloja vernih muslimanov, vendar pa njegove reforme niso koristile velikim množicam prebivalstva, ki so zaradi visoke inflacije in razširjene korupcije postale revnejše kot pred 20 leti. To je po ocenah časnika odločilno pripomoglo k volilni zmagi Erdogana in njegove AKP deset let kasneje (Boland, Financial Times 4.12.2004).

Še pred nastopom AKP je nov zagon političnemu islamu dala Stranka blaginje (RP), ki je leta 1994 uspela na lokalnih volitvah in postavila župana v Ankari in Carigradu, na parlamentarnih volitvah leto kasneje pa je postala najmočnejša politična stranka v državi.

Stranka blaginje (RP) je po ocenah Chisletta uspešno mobilizirala urbane nižje sloje, ki so zaradi sprememb v gospodarstvu v 80. letih postajali revnejši in niso več verjeli

obljubam levousmerjenih strank. Stranka je bila še posebej zanimiva za ljudi, ki so se preselili s podeželja v mesta v iskanju boljšega življenja, a so bili pri tem hudo razočarani. RP je namreč nudila mrežo socialnih služb, ki jih država ni uspela vzpostaviti. Glasovanje za RP je po mnenju Chisletta odražalo tudi veliko izgubo zaupanja ljudi v podkupljiv politični sistem ter prepričanje, da bo islamska stranka bolj poštena (Internet A).

Socialni antropolog z univerze v Ankari Tayfun Atay pojasnjuje, da je bil vzpon Stranke blaginje (RP) logična posledica vstopa zmernega islama v politično in gospodarsko življenje po letu 1983. "Oborožene sile so hotele podporno muslimanske celine za svoj obračun s komunisti. To je muslimanom močno dvignilo samozavest. Odprtje gospodarstva je tudi oblikovalo novo buržoazijo – v tekstilni industriji, kmetijstvu, trgovini. Nastala so podjetja, ki so bila v lasti muslimanskih podjetnikov in to identiteto so izkoriščala za pritegnitev kupcev," je prepričan Atay (Boland, Financial Times 4.12.2004).

Po ponovnem ukrepanju vojske je bila Stranka blaginje (RP) leta 1998 prisiljena prenehati delovati. Ustavno sodišče je prepoved stranke utemeljilo na podlagi obtožb, da podpira odpravo prepovedi nošenja muslimanskih rut in ponovno uvedbo verskih šol, kar je v nasprotju s sekularizmom, ki ga predpisuje ustava; kot dokaz je tožilstvo navedlo govore Erbakana in drugih članov stranke ter dejstvo, da je Erbakan gostil na večerji voditelje nekaterih sufijskih redov.

Nasledila jo je Stranka kreposti (FP), ki je na volitvah aprila 1999 prejela 15,5 odstotka glasov in s 111 sedeži postala največja opozicijska stranka. Leta 2001 je ustavno sodišče prepovedalo še to stranko, nekateri njeni člani pa so ustanovili Stranko za pravičnost in razvoj (AKP), ki je na volitvah leta 2002 zbrala 34,3 odstotka glasov in prišla na oblast.

Prepovedi strank, ki so temeljile na islamu, očitno niso imele učinka. Po navedbah politologa Chisletta se je zgodilo ravno nasprotno – politični islam je postal gonilna sila množic. Sekularisti po njegovem mnenju niso razumeli, da je turški islamizem bolj gibanje kot stranka, saj je "ukoreninjen v lokalni kulturi, medosebnih odnosih in

skupnostnih mrežah, obenem pa je prek civilnih organizacij povezan z nacionalno strankarsko politiko" (Internet A).

Kljub temu je bil vpliv islamistov v Turčiji vedno močno omejen; volivci so jih obravnavali kot alternativo vladajočemu režimu in so zanje volili, ker so si želeli spremembe oblasti, ne pa zato ker so se navduševali nad njihovimi politikami. To nakazuje dejstvo, da ob prepovedi islamskih strank ni bilo večjih nemirov med prebivalstvom. Erdoganova AKP je zato po prihodu na oblast zelo previdna pri izražanju verskih stališč in se ne označuje za islamsko temveč konservativno demokratsko stranko.

Eden od razlogov za takšno razmišljanje je najverjetneje dejstvo, da večina Turkov obravnava religijo kot zasebno zadevo. V javnomnenjski raziskavi, ki jo je konec leta 2002 povzel britanski BBC News, je večina vprašanih Turkov odgovorila, da se smatra za muslimane, vendar svojo religijo obravnavajo kot zasebno in ne javno zadevo (BBC News 8.11.2002).

Tudi v javnomnenjski raziskavi, ki jo je leta 2000 izvedel glavni turški think tank TESEV, se je večina vprašanih sicer označila za verne muslimane, ki si prizadevajo za izpolnitev obvez, ki jim jih nalaga religija, vendar je hkrati menila, da se religija ne bi smela vpletati v politiko. Večina ljudi se je tudi v prvi vrsti identificirala kot Turki, šele zatem kot muslimani (Independent Commission on Turkey 2004: 28).

Politični islam v Turčiji sta med drugim zavirala tudi strog nadzor države nad religijo in močna vojska, ki se je skozi zgodovino na vse pretege trudila, da bi ohranila sekularno državo.

"Potrebno je pravilno razumeti naravo sekularnega sistema, ki ga je ob ustanovitvi republike uvedel Atatuerk. Navdih je Atatuerk mogoče res dobil v francoskem načelu 'laičnosti', vendar to nikakor ne pomeni ločitve cerkve in države kot v Franciji. V Turčiji predstavlja sekularizem preselitev religioznih prepričanj v zasebno sfero in umik šeriatskega prava iz javnega življenja. Islamske institucije pa ostajajo pod državnim nadzorom; vlada nadzira verske objekte in verski pouk, usmerja delovanje mošej in verskih dobredelnih organizacij ter zaposluje imame kot javne uslužbence,"

pojasnjuje neodvisna komisija za Turčijo (Independent Commission on Turkey 2004: 27).

6.3.1. SPORNA IDENTITETA AKP

Stranko za pravičnost in razvoj (AKP) je leta 2001 ustanovila skupina nekdanjih članov proislamske Stranke kreposti (FP), ki jo je sodišče prepovedalo. Kljub islamskim koreninam pa AKP vztrajno zavrača islamske oznake in se predstavlja kot prozahodna sredinska stranka s "konservativnim" socialnim programom ter strogo zavezanostjo liberalni tržni ekonomiji in članstvu v EU.

Zmaga AKP na čelu z Recepom Tayyipom Erdoganom na parlamentarnih volitvah leta 2002 je bila presenečenje, predvsem zaradi usode prejšnjih islamskih strank v Turčiji. Po mnenju zgodovinarja Feroza Ahmada so volivci želeli predvsem novo vodstveno figuro, Erdogan pa je bil idealen kandidat, saj je bil človek, ki se je prebil "z dna na vrh" in tako dokazal, da lahko doseže spremembe (Ahmad 2003: 181).

Erdogan izhaja iz revne družine in nima sodobne izobrazbe, vendar se je izkazal kot dober politik in "gospodar", ko je kot župan Carigrada v 90. letih prejšnjega stoletja počistil ulice, izboljšal javne storitve in zmanjšal močno razširjeno korupcijo. AKP zato podpira večinoma konservativni srednji razred s podeželja, ki je trenutno v vzponu in se močno razlikuje od sekularnih vesterniziranih elit v Ankari in Carigradu.

Izkazal se je tudi kot poslovnež. Med drugim je ustanovil podjetje, ki distribuira izdelke prehranske družbe Ulker. Po poročanju britanskega Financial Timesa je Ulker vodilni primer relativno nove, a vztrajno naraščajoče sile v turškem gospodarstvu – t.i. zelenega kapitalizma. Gre za izraz, ki se nanaša na podjetja, ki so jih ustanovili verni muslimani in ki izkoriščajo religijo v marketinške namene. Kot poudarja Financial Times, so takšna podjetja osnova bogastva vzpenjajočega se muslimanskega srednjega razreda v Turčiji (Boland, Financial Times 4.12.2004).

Kot župan Erdogan ni skrival svojih verskih prepričanj in je med drugim prepovedal točenje alkohola v carigrajskih restavracijah. Potem ko je leta 1997 javno recitiral verze turškega pesnika Ziya Gokalpa ("*Mošeje so naše vojašnice, kupole naše čelade, minareti naši bajoneti in verniki naši vojaki...*"), je bil celo obsojen na štirimesečno zaporno kazen zaradi netenja verskega sovraštva. Zaradi tega je bil prisiljen zapustiti županski stolček.

Danes je bolj previden, čeprav priznava, da še vedno moli vsaj trikrat na dan. "Svet je sedaj drugačen in jaz sem sedaj drugačen človek," je dejal Erdogan v pogovoru za ameriški časnik New York Times tik pred volitvami novembra 2002 (Frantz, New York Times 8.1.2002).

Kljub temu so bili sekularno-prepričani Turki in zahodni zavezniki, še posebej ZDA, zaskrbljeni, ko je Erdogan postal premier in sestavil novo vlado. Nekateri so celo napovedovali, da bo Turčija postala islamska republika po vzoru sosednjega Irana. Vendar se je Erdogan vzdržal provokacij in si je z uspešnim delom, predvsem v smeri izpolnjevanja standardov EU, pridobil zaupanje tujih voditeljev.

Dejstvo je, da AKP kljub svojim koreninam v političnem islamu ne zagovarja skrajnih islamskih načel in si ne prizadeva za vzpostavitev islamskega prava (šarije), prav tako ni mogoče navesti niti enega zakona, ki bi ga spromovirala stranka in ki bi neposredno ogrožal sekularna ustavna načela. Večina njenih predstavnikov, ki so bili prej v Stranki kreposti (FP), se je premaknila bolj proti sredini in se razglašala za konservativne demokrate.

V predstavitvi načrta dela vlade marca 2003 je Erdogan zatrdil, da bo njegova vlada "uresničevala načela sekularizma, svobode verovanja in mišljenja, ki jih določa ustava". "S tem namenom bo versko izobraževanje potekalo v okviru, ki ga določa ustava, in na način, ki bo lahko preprečil izkoriščanje in zlorabo religije, verskih občutenj in vrednot ter simbolov, ki jih religija določa za svete, v politične ali osebne namene," je dodal (The Program of the 59th Government 2003: 19).

AKP je opazno drugačna od Strank blaginje (RP) in kreposti (FP), še najbolj pa od skrajne islamske Stranke blaženosti (SP). Erdogan se je obenem pokazal za bolj

pragmatičnega politika kot populistični Erbakan. Uspelo mu je namreč, da je vojska v večini primerov stopila vladi v bran, medtem ko je bil Erbakan v stalni konfrontaciji z njo.

Po navedbah Williama Chisletta je AKP postala neke vrste islamska verzija evropskih krščanskih demokratov, ki nima niti odkritih niti skritih islamističnih namenov (Internet A). To je dokaj ironično, saj so ravno krščanski demokrati (npr. nemška Krščansko-demokratska unija (CDU)) tisti, ki najbolj nasprotujejo turškemu članstvu v EU.

Erdogan takšno oznako sicer zavrača. "Nismo muslimanski demokrati temveč konservativni demokrati. Naše pojmovanje konservativne demokracije je upoštevanje navad, tradicij in vrednot naše družbe, ki temelji na družini. Tukaj gre za vprašanje demokracije in ne religije," je poudaril Erdogan v pogovoru za Financial Times. Obenem je zatrdil, da AKP ni religiozna stranka. "Če so posamezniki v naši stranki verni in če to koga moti, ne morem veliko storiti. To je isto kot v krščanskem svetu, kjer je normalno, da lahko politiki hodijo v cerkev," je dodal (Boland, Financial Times 4.12.2004).

Tudi direktor inštituta za zunanjo politiko na univerzi Bilkent v Ankari Seyfi Tashan se strinja, da AKP ni islamsko orientirana stranka. "Njene korenine je morebiti res mogoče povezovati z islamskim gibanjem. Toda AKP je kasneje za vselej pretrgala popkovino, ki jo je do osamosvojitve povezovala z islamisti Erbakanovega tabora," je pojasnil (Soban, Delo - Sobotna priloga 23.10.2004).

"V turški politiki ni nič statičnega. Turčija je država v razvoju, ki se dramatično spreminja. Vlada gleda samo v prihodnost, kar je nedvomno dobro. Prilagaja se željam naroda in volivcev. Ljudje nočejo, da bi državi vladale versko, torej islamsko usmerjene stranke. Erbakan je nekaj časa res bil na oblasti, toda za seboj nikoli ni imel večine. Erdogan jo seveda ima. Ko je ustanavljal in oblikoval stranko, je vanjo spretno vgrajeval programske elemente različnih strank, ne le Erbakanove. Tudi zaradi tega se je zanj na parlamentarnih volitvah pred dvema letoma opredelilo toliko Turkov," je pojasnil Tashan (Soban, Delo - Sobotna priloga 23.10.2004).

Po navedbah francoskega strokovnjaka za Bližnji vzhod Oliviera Royja je AKP prva stranka, ki je izšla iz političnega islama in se razglaša za proevropsko stranko, odprto svetu. "Ne le da je zavrgla svojo tradicionalno nasprotovanje Evropi, temveč je tudi prevzela retoriko Evrope, ki je stranki omogočila, da je odstranila strog nadzor vojske nad političnim sistemom," je pojasnil Roy (Jego, Le Monde 15.12.2004).

Kot poroča Financial Times, številni Turki pravijo, da so volili za Erdogana zaradi njegovih reform in ne zaradi njegove veroizpovedi. Zmaga AKP po navedbah omenjenega časnika kaže željo turškega prebivalstva tako po muslimanskih kot po republikanskih tradicijah. Menijo namreč, da ti dve skupini tradicij nista izključujoči in da Turčija ne more biti eno brez druge (Boland, Financial Times 4.12.2004).

AKP se po lastnih navedbah bolj kot po Erbakanu zgleduje po Turgutu Oezalu, ki velja za očeta turškega liberalizma. Tudi Oezal je namreč zagovarjal integracijo v EU vzporedno z ohranitvijo tradicije in kulture. Od 365 poslancev AKP v parlamentu med leti 2002 in 2007 jih je bilo kakih 200 poslovnežev, kar jasno kaže, da je gospodarski razvoj države, ki je tesno povezan z odpiranjem svetu, eden glavnih ciljev vlade AKP.

Najpomembnejši cilj je vsekakor integracija v EU, ki si ga je AKP zastavila že ob prihodu na oblast leta 2002, vendar je bila takrat razočarana. Računala je, da bo že takrat dobila točen datum začetka pristopnih pogajanj, vendar se je morala zadovoljiti s sklepom vrha EU, da se bodo pogajanja začela šele po ponovni preučitvi turške kandidature s strani Evropske komisije. Vlada, ki jo je sestavila AKP, se je energično lotila zahtevanih reform in konec leta 2005 le dobila pričakovani odgovor.

"AKP je evropsko usmeritev uporabila kot platformo za poenotenje različnih sektorjev družbe, tudi tistih, ki so si bili nekoč v popolnem nasprotju," je pojasnil profesor politologije na univerzi v Ankari Dogu Ergil. "Priča smo oblikovanju novega koncepta države," je dodal (Pope, Le Monde 18.12.2004).

"Razlika med AKP in prejšnjimi generacijami islamskih politikov je ta, da je AKP produkt sodobne družbe. Erdogan in njegovi kolegi so odprti sodobnemu svetu. Poznajo turško kulturo, katere glavna determinanta je islam, in poznajo zahod, katerega glavna determinanta je sodobnost," meni socialni antropolog na univerzi v

Ankari Tayfun Atay. AKP in Erdogan sta po njegovih besedah produkta zrelosti Turčije kot sodobne družbe in demokracije. "Brez sekularizma ne bi bilo AKP in če ne bi bilo postmodernega državnega udara (leta 1997), bi bil Erdogan še vedno konservativni fundamentalist," je odločen Atay (Boland, Financial Times 4.12.2004).

Drugi so manj prepričani. Turški opozicijski politik Onur Oymen je zaskrbljen predvsem zaradi tega, ker Erdogan noče čisto opustiti religije. "Ta vlada na hitro sprejema zakone, med drugim tudi za kaznovanje prešuštva in odpravo prepovedi nošenja muslimanskih rut. Pri tem gre za pretirano poudarjanje islama in to pretiravanje prihaja predvsem s strani Erdogana," je pojasnil Oymen v pogovoru za Financial Times. "Erdogan je ob zaprisegi za predsednika vlade zatrdil, da si bo prizadeval za sekularizem. A kaj je njegova definicija sekularizma," se je vprašal (Boland, Financial Times 4.12.2004).

Umetnik in opozicijski aktivist Bedri Baykam je celo prepričan, da AKP izvaja prikrito "mehko versko revolucijo". "Državo zajemajo vedno bolj in bolj anti-sekularni in pro-islamistični valovi," je dejal (BBC News 7.10.2005).

Kljub previdnosti je namreč islamska orientiranost AKP že nekajkrat prišla na površje. Najbolj očitno se je to pokazalo septembra 2004, ko je AKP na čelu z Erdoganom v parlamentu predstavila predlog za kriminalizacijo prešuštva. S tem je vzbudila pomisleke glede svojih islamističnih namenov ne le doma temveč tudi v EU. Po mnenju sekularistov je ta incident potrdil njihove pomisleke, da je AKP "volk v ovčji preobleki". Ob pritisku iz Bruslja in s strani domačih skupin za civilne svoboščine je bila AKP naposled prisiljena popustiti in umakniti predlog.

To ni bil edini takšen primer. Vlada pod vodstvom AKP je bila že pred tem, na začetku leta 2004, prisiljena zavreči načrte za neoviran dostop učencev z verskih šol na univerzo. Nov prah je dvignila maja 2005, ko je AKP spravila skozi parlament pobudo za zmanjšanje kazni za tiste, ki odpirajo in vodijo nezakonite izobraževalne institucije. Opozicija, po mnenju katere so stroge omejitve v izobraževanju nujne za preprečitev krepitve skrajnih islamskih gibanj, je pobudo označila za grožnjo sekularnosti Turčije, predsednik države Ahmet Necdet Sezer pa je proti takšnemu

dopolnilu kazenskega zakonika vložil veto. Premier Erdogan je medtem trdil, da ima vsak pravico, da študira Koran in svojo religijo.

Na podobne odzive so naleteli izbira vodje islamske finančne hiše Adnana Buyukdeniza za guvernerja turške centralne banke ter povabilo vodje palestinskega skrajnega gibanja Hamas Haleda Mašala in iraškega šiitskega klerika Muktade al Sadra na obisk v Ankaro.

Po poročanju časnika Economist tudi ni naključje, da so se v času vlade AKP močno zvišale cene alkohola v Turčiji. Vlada trdi, da je to potrebno zaradi vzpodbujanja gospodarske rasti. Vendar je minister za finance Kemal Unakitan v nekem pogovoru za medije povedal, da "ljudem ne moreš odkrito povedati, naj ne pijejo, zato jih opozarjamo proti pitju z višanjem davkov" (Economist 26.3.2005: 32).

Po drugi strani obstajajo številna vprašanja, ki bi se jih Erdogan kot islamsko usmerjen politik moral lotiti, pa se jih (še) ni. Ena od najbolj občutljivih takšnih tem je prepoved nošenja muslimanskih rut v vladnih poslopih, parlamentu, šolah in univerzah, ki je bila v Turčiji uvedena leta 1997. Erdogan, če bi bil res zaprisežen islamist, bi jo najbrž poskušal ukiniti. A odkar je prišel na oblast, se tega vprašanja še ni dotaknil. Obenem večkrat prizna, da prepoved nošenja rute, ki jo sicer nosijo tudi njegova žena in soproge številnih ministrov v njegovi vladi, krši človekove pravice.

Erdogan prav tako ni oporekal odločitvi predsednika države Sezerja, da oktobra 2003 na slovesnost ob 80. obletnici ustanovitve republike ne povabi sprog ministrov, ki nosijo rute, torej tudi Erdoganove. Obenem Erdogan ni prekinil stikov z Izraelom, tradicionalnim sovražnikom muslimanov.

Erdogan se je hkrati izkazal za glas razuma med muslimani v Evropi. Ko so se februarja 2006 razplamteli muslimanski protesti zaradi objave spornih karikatur preroka Mohameda v danskem časniku, je turški premier skupaj s španskim kolegom Josejem Luisom Zapaterom v članku za International Herald Tribune pozval k spoštovanju med kulturami in veroizpovedmi. "Svoboda izražanja je eno od ključnih načel demokratičnega sistema, zato se ji nikoli ne bi smeli odreči. A vsaka pravica nosi tudi določene odgovornosti in spoštovanje za različna občutenja. Objava teh

karikatur je povsem zakonita, a ni nepomembna, zato bi se je bilo z moralnega in političnega stališča treba odreči," sta zapisala (Erdogan & Zapatero, International Herald Tribune 5.2.2006).

Vladi Turčije in Španije sta sicer že kakšno leto prej sprožili projekt Zavezništvo med civilizacijami, katerega namen je spodbujanje dialoga med zahodom in vzhodom in ki uživa tudi podporo Združenih narodov. Ni pa Ankari zaradi nasprotovanja nekaterih članic EU uspelo organizirati srečanja predstavnikov unije in Organizacije islamske konference za sprostitev napetosti med muslimani zaradi objave spornih karikatur.

Zanimivo je, da je zmerno islamistična vlada AKP dosegla več napredka pri vzpostavljanju vseobsežne demokracije v Turčiji kot katera koli druga vlada, pohvali pa se lahko tudi z zelo visoko gospodarsko rastjo. K temu najverjetneje prispeva dejstvo, da je imela AKP s 365 sedeži v 550-članskem parlamentu veliko manevrskega prostora. Nobena druga vlada po koncu enostrankarske vladavine Turguta Oezala leta 1983 ni imela tako prostih rok kot AKP.

7. RAZPOLOŽENJE V TURČIJI GLEDE EU

V Turčiji je še pred nekaj leti vladala splošno razširjena podpora tako političnim reformam kot članstvu v EU, vendar pa je ta v zadnjem času počasi začela upadati. Eden od glavnih razlogov za zmanjšanje turškega navdušenja so pomisleki, ki jih imajo EU in države članice glede vključitve Turčije v povezavo, pa tudi razočaranje nad sprejetimi reformami, ki v vsakdanje življenje povprečnega državljana niso prinesle le prednosti temveč tudi slabosti.

Negativno nastrojenost so dodatno okrepili ostri napadi turške opozicije, ki si je spričo parlamentarnih volitev gradila volilno bazo s pomočjo kritiziranja proevropsko usmerjene politike vlade AKP. V predvolilnem obdobju so tako številni politiki v Turčiji (kot se to pogosto dogaja v državah EU) krivili za vse manj prijetne stvari Bruselj, zasluge za volivcem vsečne stvari pa so pripisovali sebi.

V javnomnenjski raziskavi evropskega statističnega urada Eurobarometer, izvedeni jeseni 2004, torej tik pred izdajo datuma začetka pristopnih pogajanj, je 62 odstotkov vprašanih Turkov podprlo vstop v EU. 12 odstotkov jih je bilo proti, 20 odstotkov pa jih še ni vedelo, kako bi odgovorili (Standard Eurobarometer 62).

Pozitivna naravnost do članstva v EU je bila v tem času mnogo višja od evropskega povprečja, a je po vrhu v Bruslju decembra 2004 začela upadati in v vsaki naslednji raziskavi dosegla nižji odstotek.

V raziskavi Eurobarometer, izvedeni spomladi 2006, je članstvo v EU podprlo le še 44 odstotkov turških anketirancev, 25 odstotkov jih je bilo proti, 23 odstotkov pa jih je ostalo neopredeljenih (Standard Eurobarometer 65). Rezultati niso presenetljivi glede na to, da je tem času prišlo do vedno večjih pritiskov EU na Ankaro, naj razširi carinsko unijo na Ciper in pospeši reforme.

Večina Turkov kot glavni razlog za pozitiven odgovor na morebitnem referendumu o vstopu v EU navaja pričakovanje ekonomskih koristi, sledijo večja socialna zaščita, ohranjanje miru, uveljavljanje demokracije in krepitev kulturne raznolikosti. Med

slabostmi pa največkrat navajajo izgubo nacionalne identitete in kulture, manj pogosto rabo turškega jezika ter ukinitvev turške denarne enote lire.

Pri tem je v zadnjem času opaziti, da imajo predvidene slabosti članstva v EU v očeh turške javnosti večjo težo kot prednosti. Medtem ko se je za ekonomske koristi članstva v EU opredelilo 35 odstotkov vprašanih, jih je izgubo nacionalne identitete kot glavno slabost izpostavilo kar okoli 50 odstotkov (Standard Eurobarometer 65).

7.1. Vloga religije v odnosu Turkov do EU

Iz omenjenih javnomnenjskih raziskav je razvidno, da se med slabostmi članstva v EU pri turških anketirancih največkrat omenja nacionalistične pomisleke. Turke torej bolj skrbi izguba identitete, kulture in jezika kot pa na primer višje cene življenjskih potrebščin, konkurenca delovne sile iz ostalih držav članic EU, nakup zemljišč s strani tujcev ipd.

Nacionalni ponos Turkov je že tako ali tako močnejši od ponosa drugih narodov v Evropi. Medtem ko kar 96 odstotkov Turkov odkrito priznava, da so "ponosni, da so Turki", je v državah EU na svoje poreklo ponosnih povprečno (le) 86 odstotkov vprašanih (Standard Eurobarometer 62).

Kolikor je pri Turkih izrazitejši nacionalni ponos, toliko je manjši občutek pripadnosti Evropi. Le 48 odstotkov turških anketirancev je namreč dejalo, da so ponosni, da so "Evropejci", medtem ko se jih sedem odstotkov sploh ne počuti "Evropejce". Odstotek ponosnih na to, da so "Evropejci", je najnižji v primerjavi z vsemi članicami EU, kjer tudi ni skoraj nikogar, ki se ne bi počutil vsaj malo "Evropejca" (Standard Eurobarometer 62).

Turška javnost je torej glede tega, ali sodijo v Evropo, močno razdeljena. To se kaže tudi pri raznih simboličnih vprašanjih. Z zastavo EU se na primer identificira le 30 odstotkov Turkov in le 40 odstotkov ne moti, če je zastava EU obešena poleg turške (Standard Eurobarometer 62).

Kot že prej omenjeno, se Turki bojijo, da bodo z vstopom v EU izgubili svojo identiteto. Pomemben del identitete in kulture naroda je lahko religija, saj je po definiciji Petra Bergerja in Thomasa Luckmanna "eno najpomembnejših sredstev, ki jih uporabljajo ljudje, da kategorizirajo in osmišljajo fizični in družbeni svet" (Haralambos 2001: 464). Religija tako lahko neko skupino ljudi druži, hkrati pa jo razlikuje od preostalih ljudi, ki pripadajo drugim religijam ali sploh ne verujejo.

V primeru Turčije je to še toliko bolj izrazito, saj je večinska religija turškega prebivalstva ena od lastnosti, po kateri se ta država razlikuje od sedanjih članic EU in večine ostalih kandidatk za članstvo.

Tega se zaveda tudi sam narod. Več kot polovica Turkov (57 odstotkov) je namreč prepričanih, da so "kulturne" razlike med Turčijo in državami EU prevelike, da bi se Turčija lahko enakopravno vključila v unijo (Standard Eurobarometer 63).

Spričo pozornosti, ki jo evropska javnost posveča religiji Turkov, pa tudi trenutnih razmer v svetu, kjer so močna trenja med islamom in ostalimi religijami, lahko sklepamo, da se Turki bojijo, da se bodo ob vstopu v unijo morali odpovedati svojim verskim prepričanjem in jih prilagoditi EU, ki je po izrekanju pripadnosti večinoma krščanska, v smislu verovanja pa post-krščanska oziroma sekularizirana družba.

Obenem se zavedajo, da je njihova religija ena od ovir na njihovi poti v unijo oziroma eden od razlogov, zakaj ostale članice EU nasprotujejo turškemu članstvu. V raziskavi, ki sta jo novembra 2003 izvedla turška univerza Bogazici in mednarodni sklad Open Society, je 60 odstotkov vprašanih Turkov menilo, da EU obravnava Turčijo po dvojnih merilih in ji postavlja pogoje, s kakršnimi ni bila soočena nobena druga kandidatka za članstvo. 55 odstotkov pa jih skrbi, da bo imelo članstvo v EU negativen vpliv na njihove moralne vrednote, predvsem tiste, ki jih uči njihova religija (Yilmaz 2005: 185-186).

Tega dejstva se zavedajo tudi turški politiki, ki se zavzemajo za članstvo v EU. Pomisleke poskušajo odpraviti s poudarjanjem, da je EU multikulturna družba in da se Turčija nikakor ne bo odrekla svoji (religiozni) identiteti. V njihovih komentarjih

tako ne manjka sklicevanja na islam in pozivov EU, naj dokaže, da ni "krščanski klub".

"Če EU ni krščanska unija, vstop Turčije, ki je muslimanska država, ne bi smel biti problematičen," je ob robu vrha v Bruslju decembra 2004 zatrdil turški premier Erdogan (Dombey & Boland, Financial Times 16.12.2004). Obenem je Erdogan že večkrat poudaril, da Ankara ni pripravljena trgovati s svojimi družbenimi in kulturnimi vrednotami v zameno za članstvo v EU.

Sklicevanje na religijo je pogosto tudi v turškem tisku. Časnik Sabah je na primer ob objavi novice o bruseljskem vrhu z naslovom "Evropska revolucija" objavil fotografijo evropske zastave, kako plapolala pred minaretom (AP 18.12.2004).

Zanimiva je reklamna kampanja, ki jo je konec leta 2004 sprožila Turčija po evropskih medijih. Na teh oglasih so prikazane naravne znamenitosti Turčije, izpostavljena uspešna podjetja in naslikani sproščeni mladi pari – torej prikazan je način življenja, ki je zelo podoben evropskemu. Ni pa na teh oglasih nobenih religioznih simbolov, medtem ko je v skoraj vseh karikaturah in fotografijah evropskih časnikov v zvezi s Turčijo prikazan minaret, moški s fezom ali ženska z muslimansko ruto. Ankara si torej močno prizadeva, da bi spremenila podobo Evropejcev o Turčiji, ki jo zaenkrat še vedno vidijo predvsem kot muslimansko državo.

Ob poskusih zmanjšanja pomena religije za turško napredovanje na poti v EU se sicer vedno znova pojavlja, da zagovorniki turškega vstopa v unijo izpostavljajo prednosti, ki bi jih vključitev Turčije v unijo lahko prinesla za sožitje med različnimi kulturami in religijami. Po eni strani torej poskušajo prepričati Evropejce, da Turčija ni le muslimanska država, po drugi strani pa poudarjajo, da bi ta "drugačnost" Turčije od ostalih članic unije lahko pozitivno prispevala k preprečevanju "spopada civilizacij".

Po besedah premiera Erdogana bo Evropa s priključitvijo Turčije "prispevala k enotnosti krščanskega in islamskega sveta". "Tako bo nastala popolnoma drugačna svetovna sila na področju kulture in dialoga med religijami in civilizacijami," je pojasnil (Žerjavič, Delo 14.12.2004).

Turški analitik Mehmet Yilmaz pa je izid vrha v Bruslju decembra 2004 označil kot "žarek upanja za islamski svet". "Mi bomo prvi primer muslimanske države, ki lahko doseže evropske standarde demokracije," je menil (AP 17.12.2004).

7.2. Z odvrčanjem od EU krepitev islamske identitete

Potem ko se je med Turki poleglo prvotno navdušenje nad vključitvijo v "evropsko družino" in je bil narod soočen z dejstvom, da v tej "družini" ni dobrodošel, se je postavil v obrambni položaj. Svojo pozornost je preusmeril s predvidenih prednosti na slabosti morebitnega članstva v EU, pri čemer se, kot že prej omenjeno, v prvo vrsto postavlja nacionalistične pomisleke. Posledica tega je, da pada podpora EU, hkrati pa se krepi turški ponos in narodna zavest.

Kot je pokazala anketa dveh turških univerz, ki so jo junija 2006 objavili turški časniki, večina Turkov meni, da lahko svoje probleme najbolje rešijo sami in za to ne potrebujejo pomoči od zunaj. Za takšen odgovor se je opredelilo 56,6 odstotka vprašanih, le 29 odstotkov jih je menilo, da se bodo problemi Turčije rešili s članstvom v EU (STA 17.6. 2006).

V raziskavi se je pokazalo tudi zmanjšanje navdušenja turškega prebivalstva nad zahodno kulturo. Kar 42 odstotkov anketiranih je izrazilo prepričanje, da tuji turisti slabo vplivajo na tradicionalne vrednote v Turčiji. Tujci, ki se v državi naselijo, pa po ocenah 44 odstotkov vprašanih turški kulturi celo škodijo (STA 17.6. 2006).

Ključni del turške narodne zavesti predstavlja verska identiteta. Tako kot je religija z bogato zbirko idej in podob, na kateri lahko ljudje gradijo svojo kulturo in tradicijo, že v preteklosti odločilno vplivala na oblikovanje turške identitete, je tudi pri zavračanju s strani EU dobra podlaga za "tolažbo".

V raziskavi Eurobarometer iz začetka leta 2005 se je pokazalo, da je turška verska zavest zelo močna. Kar 95 odstotkov anketiranih Turkov je namreč dejalo, da verjamejo v obstoj boga (Special Eurobarometer 225).

Po ocenah britanskega sociologa Steva Bruca je povsem običajno, da se ob stiku, še posebej pa konfliktu, med dvema kulturama krepi verska zavest družbe. "Sodobnost spodkopava religijo, razen ko ta pridobi pomembno socialno vlogo - poleg posredništva med naravnim in nadnaravnim. Ko sta dve (ali več) družbi v konfliktu in pripadata različnim religijam, lahko njuna religiozna identiteta dobi nov pomen in postane magnet za večjo lojalnost, saj postane način za dokazovanje etničnega ponosa" (Bruce 1996: 96).

Tako se je zgodilo na primer v Bosni in Hercegovini, Makedoniji, Črni gori in na Severnem Irskem, kjer je postala religija pomemben dejavnik za določanje identitete nekega naroda, verske oblasti pa so v družbi znova pridobile pomembno vlogo. "Verske institucije pridobijo dodaten pomen kot braniki kulture in identitete naroda," še pravi Bruce (Bruce 1996: 96).

"Pomembna lastnost etnične religije je ta, da ostane močen simbol, tudi za tiste člane etnije, ki osebno niso najbolj verni," dodaja (Bruce 1996: 105). To je nazorno videti pri Turkih, ki ob vedno večjem nasprotovanju Evropejcev postajajo vedno manj navdušeni nad EU in posledično bolj ponosni na svojo "turškost".

Ta ponos je viden tudi pri turških priseljencih v državah EU. V strahu pred izgubo svoje identitete in z občutkom ekonomske in socialne izločitve iz gostiteljske družbe so se predvsem prve generacije priseljencev držale skupaj, se naseljevale v skupinah in tako oblikovale etnične in religiozne enklave. Pri tem so veliko pozornosti namenjale ohranitvi svojega jezika, svojega načina življenja, svojih religioznih in kulturnih navad ter vzdrževanju stikov z državo izvora, kar je onemogočalo njihovo asimilacijo v gostiteljsko družbo. Zato so danes Turki, ki živijo v Nemčiji, na splošno gledano bolj nacionalno in versko zavedni kot Turki v Turčiji, ki se niso počutili ogrožene in so zato lažje prevzemali zahodnjaške navade.

Kot je v pogovoru za avstrijski tednik Focus potrdil vodja nemškega centra za turške študije Faruk Sen, se človeka v tuji deželi hitreje poloti strah pred izgubo svoje verske identitete. "Zato so islamska nagnjenja v Nemčiji močnejša kot v Turčiji sami," je dejal (Hoffmann & Mascher, Focus 27.9.2004).

Z integracijo v družbo naj bi se ta občutek manjšal. "Moč, ki jo religija pridobi v vlogi temelja za identiteto družbe prikrajšane manjšine, bo izginila, če ozirom ko bo ta manjšina integrirana v gostiteljsko družbo," pojasnjuje Bruce (Bruce 1996: 124).

8. SPREMINJANJE POLOŽAJA ISLAMA V DRUŽBI

Vsekakor je islam v Turčiji spričo odpiranja države svetu na prelomnici. Vprašanje je, ali se bo njegova vloga zaradi intenziviranja stikov turške družbe z drugimi narodi, kulturami in religijami zmanjšala ali povečala.

Zaenkrat kaže, da bo obveljalo drugo. Državi že sedaj vlada stranka s koreninami v skrajnem islamu, ki še vedno uživa dokaj visoko podporo javnosti. To je med drugim dokazala na predčasnih parlamentarnih volitvah poleti 2007.

Obenem se je z odpiranjem svetu začela krepiti verska zavest prebivalstva in posledično se krepi vloga islama v turški družbi, saj dobivajo verski predstavniki in versko-motivirani politiki z večjim spoštovanjem s strani ljudstva več svobode. Prvi tega položaja še niso začeli odkrito izkoriščati, so pa zato drugi že izvedli več poskusov, med drugim z imenovanjem vodje islamske finančne hiše Adnana Buyukdeniza za guvernerja turške centralne banke, sojenjem arheologinji Muazzezi Ilmiye Cig zaradi domnevnega blatenja nošenja muslimanske rute, uvedbo novih šolskih učbenikov z domnevnimi verskimi podtoni ter prizadevanji za prepoved uživanja alkohola v nekaterih občinah.

"Erdoganova stranka hoče nadzor nad vsem in si lasti avtorske pravice od islamskega načina življenja in Alahovega zakona," pojasnjuje turški opozicijski aktivist Bedri Baykam, ki je prepričan, da namerava AKP po osvojitvi drugega mandata preoblikovati državo v teokracijo. "Obnašajo se, kot da religija pripada le njim," dodaja (BBC News 7.10.2005).

V zadnjem času so vedno bolj pogosti tudi očitki vodilnih predstavnikov turške vojske, češ da je v Turčiji ogroženo načelo sekularizma kot ločitve religije od posvetnih zadev. Pri tem je težko oceniti, ali so njihove pritožbe tehtne ali pa gre le za poskus ohranitve moči vojske, ki se z izpolnjevanjem zahtev EU postopno manjša.

Če se bodo napovedi vojske uresničile, bo to pomenilo, da religija v Turčiji ponovno pridobiva na moči in se uveljavlja v družbi. Govorimo o desekularizaciji oziroma revitalizaciji religije, kot jo definira Sergej Flere. Ne gre le za okrepitev zasebne ali

sektne religioznosti, ampak tradicionalne religioznosti z "javnimi ambicijami", včasih celo z zahtevami po zgodovinskem revanšu (Flere 2000: 283).

Po sociologu Petru Bergerju gre za "težnjo k obnovitvi religijske in moralne skupnosti v družbi kot celoti na način rekonkviste dežele pod zastavo tradicionalnih verovanj in vrednot" (Smrke 2000: 34).

Če se bo to res zgodilo, bo to jasen dokaz, da sekularizacija pod taktirko Atatuerka ni uspela. "Islam v Turčiji ni izginil, temveč je le potonil v ozadje," pojasnjuje Karen Armstrong. Po njenih ocenah je Atatuerk posegel po preveč drastičnih ukrepih in je preveč na hitro in nasilno poskušal spremeniti družbo, zato njegov uspeh ni bil dolgoročen. "Medtem ko je bila na zahodu sekularizacija dojeta kot nov in boljši način religioznosti, rešen državnega nadzora, je v muslimanskem svetu pogosto predstavljala brutalen napad na religijo in vernike" (Armstrong 2000: 135).

S tem ko so turški nacionalisti v obdobju pred predčasnimi parlamentarnimi volitvami označevali evropsko usmerjene reforme, ki jih je izvedla vlada AKP, za poskus EU, da si "podredi" turški narod, ter podpihovali bojazni pred izgubo turške identitete, so le še dodatno vzpodbujali razočaranje Turkov nad EU ter posledično tudi nad sekularizacijo. S tem so namreč postavili pod vprašaj endogenost takšnega načina posodabljanja države, kar je bila voda na mlin islamističnim politikom.

9. DELITEV ISLAMSKO USMERJENIH POLITIKOV GLEDE NA PODPORO EU

Vstopu v EU v turški politiki nasprotujejo le nacionalisti ter deli vojske, ki so v prejšnjih vladah uživali velik vpliv, z evropsko-usmerjenimi reformami pa izgubljajo na moči. V prizadevanjih za članstvo v povezavi jih motijo predvsem pritiski na Ankaru zaradi priznanja Cipra, pravic kurdske manjšini in domnevnega genocida nad Armenci.

V prvi vrsti gre torej za nacionalistične argumente in ne sklicevanje na religijo, kar je tema te magistrske naloge. Izguba islamske identitete, ki se je turški državljani po anketah sodeč najbolj bojijo, se pri argumentih nacionalističnih politikov proti članstvu v EU le redko pojavlja. To je razumljivo, saj so ravno nacionalisti tisti, ki vneto zagovarjajo sekularen značaj Turčije.

Religija pride pri nacionalistih v ospredje le takrat, ko se postavljajo pod vprašaj resnični nameni vladajoče AKP. S tem je mogoče pojasniti nekatere od resnih problemov, ki so nastali pri uresničevanju reform, potrebnih za članstvo v povezavi, na primer sprejemanje novega kazenskega zakonika.

Trenutno edina deklarirana islamistična stranka v Turčiji, Stranka blaženosti (SP), podpira članstvo v EU, čeprav večkrat izpostavlja bojazen pred izgubo "turške muslimanske identitete" in je prepričana, da so muslimani v EU diskriminirana skupina. "Vstop Turčije v EU bo koristen za nas, pa tudi za unijo, saj je Turčija most med zahodnimi in vzhodnimi svetovi, ne le geografsko gledano temveč tudi z vidika kulture, zgodovine in vrednostnega sistema," je na konferenci turškega inštituta TESEV junija 2002 dejal vodja stranke Recai Kutan (Internet F).

Kot je stranka zapisala v predstavitvi svojega programa, so "odnosi Turčije z EU pomembni za uveljavljanje človekovih pravic in demokracije v naši državi ter izboljšanje pomena vrednot" (Internet G). Iz tega se da sklepati, da SP v članstvu v EU vidi priložnost za širjenje islamskih vrednot, saj vojska ne bo več mogla tako vplivati na politiko in s tem tudi na politični islam, kot je to delala v zadnjih desetletjih.

Pri tem pridemo do zanimivega paradoksa, ko se s turškim izpolnjevanjem zahtev EU, med katerimi so spoštovanje načel demokracije in svobode govora, povečuje možnost ponovnega prodora političnega islama. Vojska kot glavni branik sekularne republike namreč z evropsko-usmerjenimi reformami izgublja moč, sodišča pa tudi nimajo več tako prostih rok pri prepovedovanju političnih strank. Dodatno se vpliv političnega islama povečuje z vedno večjim razočaranjem Turkov nad morebitno evropsko prihodnostjo in posledično krepitvijo njihove narodne, pa tudi verske zavesti.

Tako ne moremo reči, da se turški islamsko usmerjeni politiki delijo na liberalne in skrajne glede na podporo članstvu v EU. Polarizacija na liberalno AKP in skrajno islamistično SP se je izoblikovala že prej, predvsem zaradi notranjepolitičnih dogodkov v Turčiji in ne v povezavi z EU. Oba tabora na tem področju zagovarjata isti cilj – članstvo v EU, čeprav so njuni razlogi za takšno stališče različni.

10. IZVAJANJE REFORM V TURČIJI V OKVIRU PRIBLIŽEVANJA EU

Turčija je s ciljem začetka pristopnih pogajanj z EU v zadnjih letih sprejela vrsto korenitih reform, ki jim pod prejšnjimi vladami ni primere. Nekateri ta proces imenujejo kar "tiha revolucija", saj so se reforme odvijale zelo hitro.

Po desetletjih počasnega napredovanja je Turčija od leta 1999, še posebej pa po volitvah 2002, sprejela veliko zakonodajnih in institucionalnih sprememb v smeri izpolnjevanja evropskih standardov. Politične reforme so bile zajete predvsem v dveh velikih ustavnih reformah leta 2001 in 2004 in osmih zakonodajnih paketih, ki jih je parlament v Ankari sprejel med februarjem 2002 in julijem 2004.

Med drugim je Turčija odpravila smrtno kazen, zagotovila kulturne pravice kurdske manjšini in sprejela nov kazenski zakonik, ki povečuje obseg človekovih svoboščin in odpravlja mučenje. Še vedno pa jo do morebitnega članstva čaka dolga pot. V prihodnjih letih mora Turčija sprejeti ali spremeniti še na tisoče zakonov, da bodo ustrezali pogojem iz Bruslja.

Premiera Erdogana pri tem čakajo veliki notranjepolitični pritiski. Največja opozicijska stranka, socialdemokratska CHP je po sklicu predčasnih parlamentarnih volitev poleti 2007 spremenila svojo držo do EU. Tradicionalna zastopnica prozahodnih, sekularnih Turkov se je zatekla h okrepljenemu nacionalizmu in začela kritizirati reforme, ki jih zahteva Bruselj, med drugim na področju svobode govora in pravic manjšin.

Na volitvah poleti 2007 se je v parlament prebila tudi desničarska Stranka nacionalističnega gibanja (MHP), ki je že od vsega začetka skeptična glede EU. Zato lahko posamezni primeri prilagajanja Turčije evropskim standardom povzročijo nepričakovana trenja. Tudi skrajno islamska Stranka blaženosti (SP) zaenkrat še podpira prizadevanja za izpolnitev evropskih standardov, vendar pa je dejstvo, da številna od občutljivih vprašanj še niso rešena.

Še vedno je namreč Ankara deležna številnih kritik iz Bruslja. Po ocenah Evropske komisije je problematično predvsem uresničevanje sprejetih reform, v prvi vrsti na področju boja proti mučenju in zlorabam, na področju svobode izražanja, svobode

verovanja, pravic žensk, pravic sindikalnih združenj in pravic manjšin (Commission 2004: 3). Uresničevanje sprejetih reform se je upočasnilo predvsem po vrhu EU v Bruslju decembra 2004, ko je Turčija zabeležila prvi uspeh in tako nekoliko "zaspala na lovorikah".

Dodatno so turški zagon pri uresničevanju reform zavrla dogajanja v Evropi. Po negativnih referendumih o evropski ustavni pogodbi v Franciji in na Nizozemskem ter predčasni volitvah v Nemčiji so se okrepili sovražni toni do turškega članstva v EU. Vedno pogosteje se je začelo govoriti o sklenitvi posebnega partnerstva namesto polnopravnega članstva s Turčijo. Posledično je bil vedno bolj prizadet turški ponos in v Turčiji so postajali vedno bolj glasni tisti, ki so prepričani, da EU Turčije ne bo sprejela tudi, če država izpolni vse postavljene pogoje.

Evropska komisija večkrat poudarja, da mora Turčija nadaljevati z reformami in njihovim uresničevanjem, kar nakazuje na skepso, da Ankara tega mogoče ni sposobna narediti. Komisija ob tem tudi grozi, da bo priporočila prekinitev pristopnih pogajanj, če bo prišlo do resnih in ponavljajočih se kršitev načel svobode, demokracije, spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter vladavine prava (Commission 2004: 6).

10.1. Trenja ob sprejemanju reform

V procesu usklajevanja turške zakonodaje z zakonodajo EU prihaja v ospredje vrsta problemov, ki so povezani z vlogo islama v družbi. Številne od reform, ki jih je izpeljala Erdoganova vlada, so bile v nasprotju s tradicionalnimi pojmovanji turške družbe, katere pomemben del je tudi islamska vera.

V preteklosti, v času Otomanskega cesarstva, je imela religija pomembno vlogo v državi in je odločilno vplivala na smernice razvoja družbe. V 18. in 19. stoletju so tako verske oblasti uspešno zavirale reforme, sedaj pa tega ne morejo več početi; prvič zaradi odločnosti turških sekularistov, drugič pa zaradi občutljivosti evropske javnosti in politikov do vpliva islama na politiko, ki je danes zelo sporna tema.

Verske oblasti v Turčiji so danes uradno popolnoma izključene iz politike in javno tudi ne zavzemajo stališč do političnih vprašanj. Imajo pa posreden vpliv prek islamsko usmerjenih političnih strank in posameznih politikov. Pri tem igra glavno vlogo konservativni tabor znotraj AKP, ki ima zaradi velikega števila svojih predstavnikov v parlamentu pomemben glas, medtem ko ostale islamske politične stranke (npr. Stranka blaženosti (SP)) zaradi nizke podpore v javnosti in pomanjkanja poslanskih mest ne uživajo zadostnega vpliva, da bi lahko prodrle s svojimi idejami.

Glede na razprave, ki so najbolj vroče v Turčiji, lahko sklepamo, da so najbolj problematična področja za sprejemanje reform, potrebnih za vstop v EU, družinsko in kazensko pravo ter položaj žensk v družbi in spoštovanje človekovih pravic. V nalogi se bomo osredotočili predvsem na določila, ki se nanašajo na pravice, povezane s svobodo verovanja in mišljenjem, ki temelji na islamskem nauku.

Nagle reforme zahtevajo velik premik v mentaliteti ljudi, kar nedvomno zahteva veliko časa. Pri tem se v turški družbi vidi velik razkol med ruralnim in urbanim prebivalstvom; medtem ko se ljudje v mestih vedno bolj zavedajo svojih pravic, je to na podeželju šele v povojih. Obenem obstaja velika razlika med zahodom in vzhodom države.

Pri reševanju spornih vprašanj je vsekakor ključen dialog, ki bo vključeval tudi civilno družbo. Ta bi umiril napetosti in hkrati preprečil njihovo napačno interpretiranje v javnosti in izkoriščanje teh vprašanj v politične (predvolilne) namene, kar protievropske sile že aktivno počnejo.

a) Kriminalizacija prešuštva

Najbolj odmeven primer sporne reforme je bilo sprejemanje novega kazenskega zakonika, ki je nazorno pokazal konflikt med konservativci in liberalci znotraj AKP, ko so islamsko usmerjeni poslanci zahtevali vključitev sodnega pregona prešuštva. Evropska komisija je takšen ukrep ostro kritizirala, premier Erdogan pa je obtožil EU vmešavanja v turške notranje zadeve. Konflikt je bil tako hud, da je bil Erdogan

prisiljen v zadnjem trenutku umakniti celoten paket reform kazenskega zakonika iz parlamenta.

Turški poslanci so reformo kazenskega zakonika sprejeli septembra 2004, vendar so v njem opustili sporni člen o kriminalizaciji prešuštva. Nov zakonik, ki predstavlja prvo večjo spremembo na tem področju v zadnjih 79 letih, vsebuje pomembne novosti, predvsem kar zadeva položaj žensk. Posilstvo v zakonu je postalo kriminalno dejanje, ukinili so popustljivost do posiljevalcev, ki se poročijo z žrtvami, odpravili so razliko med ženskami in dekleti v primerih spolne zlorabe. Provokacija ni več obramba za "umore iz časti", napadi na ženske, ki so bili prej obravnavani kot napadi na družino ali družbo, pa so odslej obravnavani kot napadi na posameznike. Kriminalno dejanje je postala tudi diskriminacija na podlagi religioznih, etničnih in spolnih okvirov.

Premier Erdogan sam kaznovanja prešuštva ni nikoli izrecno zagovarjal, hkrati pa se tudi ni odločno postavil proti tej klavzuli. Ni se namreč želel zameriti konservativnemu krilu AKP ter konservativnim slojem prebivalstva, ki je moralo v zadnjih letih v okviru reform EU privoliti v vrsto koncesij na področju liberalizacije družbe.

b) Izboljšanje položaja žensk

Položaj žensk v islamu je zelo občutljiva zadeva, ki je ob nepoznavanju islamskih določil pogosto pretirano izpostavljena in včasih celo napačno razumljena. Z vidika povprečnega Evropejca so ženske v muslimanskih družbah v podrejenem položaju, njihove pravice so množično kršene in nimajo enakega dostopa do izobrazbe, zaposlitve, politike, itd. kot moški.

V Turčiji je bila ob razglasitvi sekularne republike uradno razglašena enakopravnost med obema spoloma, pri čemer so med drugim dali ženskam volilno pravico in jim odsvetovali nošenje muslimanske rute. To se je zgodilo ne dolgo zatem, ko so volilno pravico dobile tudi ženske v ostali Evropi. Enakost med spoloma so med drugim zapisali tudi v ustavo.

Zaradi vztrajanja vladajočega režima pri sekularizmu je bil položaj žensk v Turčiji vedno boljši kot v drugih muslimanskih družbah – uradno so imele (in še imajo) prost dostop do šolanja in poklicnega udejstvovanja, pravico do lastnine, političnega aktivizma ipd.

Vendar pa so se predvsem na podeželju zaradi konservativnosti družbe in močnih tradicionalnih verovanj ohranile nekatere prakse, zaradi katerih je položaj žensk v Turčiji še vedno nezadovoljiv. Kot ugotavlja Evropska komisija, sta turški civilni zakonik in ustava okrepila enakost med spoloma, vendar sta diskriminacija in nasilje nad ženskami še vedno velik problem (Commission 2004: 12).

Pri tem obstajajo velike razlike med posameznimi deli države. "Povprečno gledano dosega Turčija 22 odstotkov povprečnega dohodka EU, na jugovzhodu države pa le devet odstotkov. Te regije so še daleč od modernizacije in to je tisto, kar je pripeljalo do spora glede člena o kriminalizaciji prešuštva. Ta člen je bil namreč usmerjen predvsem na mnogoženstvo, ki je v teh regijah še vedno v praksi. Kršenje pravic žensk v Turčiji ni bilo doslej odpravljeno še z nobenim zakonom, zato menim, da politična kultura v Turčiji potrebuje še zelo veliko pozahodnjaštva," je prepričan nemški zgodovinar Heinrich August Winkler (Hoffmann & Mascher, Focus 27.9.2004).

Velik problem predstavljajo t.i. umori iz časti, ki se še vedno pojavljajo. Turška policija je v letih med 2000 in 2006 zabeležila 1190 takšnih primerov, predvsem na vzhodu in jugovzhodu države; med žrtvami je bilo 710 moških in 480 žensk. Čeprav so vlada in nevladne organizacije v zadnjih letih okrepile prizadevanja za izkoreninjenje tega običaja, je podpora med prebivalstvom še vedno presenetljivo visoka. V raziskavi, ki so jo oktobra 2005 izvedli v jugovzhodnem mestu Diyarbakir, je bilo kar 37 odstotkov vprašanih prepričanih, da si ženska, ki ima zunajzakonsko zvezo, zasluži smrt, le 16 odstotkov pa jih je menilo, da ne bi smela biti kaznovana (AFP 3.3.2006).

Turške oblasti so se zavezale, da bodo te prakse, ki jih označujejo za "pripadajoče preteklim obdobjem", popolnoma odpravile. Turški parlament je že razveljavil vrsto zakonskih določil, ki omogočajo nekaznovanje takšnih dejanj. V medijih in v družbi pa

so vedno pogostejše razprave o problematiki takšnih dejanj, kar bi lahko pomembno vplivalo na spremembo mentalitete v zaostalih predelih države.

V skladu z novim kazenskim zakonikom so takšna dejanja odslej kaznovana z dosmrtno zaporno kaznijo, vendar kritiki ugotavljajo, da se sodniki pri sojenju za takšne zločine lahko sklicujejo na tisti del omenjenega zakonika, ki predvideva zmanjšanje kazni za storilce, za katere se ugotovi, da so žrtve izsilile njegovo reakcijo.

Na tem področju bodo torej morale turške oblasti še veliko postoriti, da bodo izpolnile t.i. evropske standarde. Glede na to, da so sporne prakse še vedno močno zakoreninjene v družbi, je pričakovati veliko burnih odzivov. Kot že prej omenjeno, se miselnost določenih družbenih slojev ne more spremeniti kar čez noč.

c) Prepoved nošenja muslimanskih rut

Simboličen primer spornega položaja žensk v islamu je nošenje muslimanskih rut, ki je aktualno politično vprašanje tudi v številnih državah EU.

Ustanovitelj turške republike Atatuerk je običaj označil za staromodnega in spričo prizadevanj za sekularizacijo države ženskam odsvetoval nošenje takšnih rut. Zakonsko so nošenje muslimanske rute na javnih mestih, kot so šole, univerze, sodišča, vladne službe in druge institucije, prepovedali šele leta 1997, potem ko je s krepitvijo političnega islama vedno več žensk uporabljalo takšno pokrivalo. Vlada premiera Erdogana je v kampanji pred volitvami obljubljala ukinitve te prepovedi, vendar zaenkrat v tej smeri ni storila še ničesar konkretnega.

Gre namreč za zelo občutljivo vprašanje. Po eni strani prepoved krši človekove pravice, saj ženskam, ki se odločijo za muslimansko ruto, onemogoča dostop do univerz in zaposlitve v javnih službah. Po drugi strani pa velja to pokrivalo za simbol političnega islama, zato so vsi dosedanji poskusi za odpravo te prepovedi naleteli na očitke, da se želi s tem krepiti islamsko zavest prebivalstva in mešati politiko z religijo.

V prid prepovedi je presodilo tudi Evropsko sodišče za človekove pravice, ki je novembra 2005 zavrnilo tožbo študentke, ki se zaradi rute ni mogla vpisati na medicinsko fakulteto v Carigradu. Pri tem je ocenilo, da prepoved nošenja muslimanske rute krepi enakost med spoloma ter da bi lahko nošenje takšnega pokrivala, ki ima v Turčiji velik simboličen pomen, imelo politične posledice. "V demokratičnih družbah, ki vključujejo pripadnike različnih veroizpovedi, je včasih nujno omejiti svobodo izkazovanja religioznosti, da bi tako uskladili interese različnih skupin in zagotovili spoštovanje veroizpovedi vseh," je v obrazložitvi med drugim zapisalo sodišče (Internet H).

Turško javno mnenje prepovedi ne odobrava. Kot je pokazala javnomnenjska raziskava, ki jo je februarja 2005 objavil turški časnik Zaman, je kar 70 odstotkov Turkov za odpravo prepovedi nošenja muslimanskih rut na univerzah, saj meni, da ta prepoved krši pravico študentov do izobraževanja. 63 odstotkov pa jih je menilo, da bi bilo potrebno odpraviti prepoved muslimanske rute v vseh javnih službah in da bi se morale javne uslužbenke svobodno odločati, ali bodo ruto nosile ali ne (Zaman 10.2.2005).

Število Turkinj, ki nosijo muslimansko ruto, v zadnjem času celo narašča. Kot ugotavlja britanski Financial Times, so ženske v Turčiji nosile ruto že več stoletij, a vedno v manjšem številu kot v zadnjih nekaj letih, ko je postala opazna prevlada muslimanskega oblačenja (Boland, Financial Times 4.12.2004). Po navedbah BBC danes nosi muslimansko ruto okoli 65 odstotkov turških žensk (BBC News 17.11.2006).

d) Enakopravni dostop do izobraževanja

Podobne razsežnosti kot prepoved nošenja muslimanske rute ima tudi prepoved vstopa študentov z islamskih *imam hatip* šol na univerzo. Ko je vlada maja 2004 sprejela zakon, ki študentom z islamskih *imam hatip* šol dovoljuje nadaljevanje študija na univerzi, so se vnele številne razprave, predsednik države pa je naposled z vetom preprečil, da bi zakon stopil v veljavo.

Imam hatip so srednje šole, ki jih je država na čelu z Atatuerkom ustanovila potem, ko so bile v Turčiji ukinjene bolj tradicionalne *medrese*. Sprva so bile namenjene le šolanju imamov, a so si s kakovostnim šolskim programom, ki ni obsegal le verskih vsebin, pridobile velik ugled in postale zelo priljubljene pri konservativnih družinah, predvsem iz višjih slojev, ki so želele svojim otrokom poleg sekularne izobrazbe privzgojiti tudi versko zavest. Tako so te šole obiskovale številne znane osebnosti, med njimi premier Erdogan.

Po navedbah britanskega časnika Financial Times je število učencev v šolah *imam hatip* v Turčiji začelo naraščati v 40. letih 20. stoletja, ko je v državi, ki je bila takrat v zanosu sekularizma, začelo primanjkovati versko izobraženih ljudi. Po letu 1997, ko je vojska brez uporabe sile napravila konec prvim turškim poskusom islamsko orientirane oblasti, pa je zanimanje za takšne šole ponovno upadlo (Boland, Financial Times 4.12.2004).

e) Spoštovanje verskih svoboščin

Čeprav ima v skladu z ustavo vsak posameznik pravico do svobode prepričanja, vere in mišljenja, se v Turčiji pojavljajo še številni drugi primeri domnevnega kršenja verskih svoboščin. Ustavni dokument namreč omogoča, da je vse pravice mogoče omejiti v primerih, ko so ogrožena temeljna načela republike (torej tudi sekularizma).

Tako na primer v skladu z ustavo "nikomur ne sme biti dovoljeno, da izkorišča ali zlorablja religijo, religiozne občutke ali stvari, ki so svete za neko religijo, na kakršen koli način, niti z namenom pridobivanja osebnega ali političnega vpliva, niti za delno utemeljevanje temeljne, socialne, ekonomske, politične in zakonite ureditve države na religioznih osnovah" (Constitution of the Republic of Turkey, člen 24).

Na podlagi tega člena je turška država že večkrat ukrepala proti t.i. islamskim fundamentalistom, ki pa jih točno ne definira. Po navedbah organizacije za zaščito človekovih pravic Mazlum-Der so nekatera ministrstva odpustila ali preprečila napredovanje državnim uradnikom, osumljenim islamističnih aktivnosti. Vojska pa naj bi sistematično odklanjala "preveč verne" muslimane; tako naj bi službo v vojski

izgubili posamezniki, ki so jih zalotili pri opravljanju molitve ali katerih soproge nosijo muslimanske rute (US Department of State 2004).

Turčija je sicer pogosta tarča očitkov zaradi kršenja svobode govora. Pri tem gre največkrat za kazenski pregon oseb, ki domnevno "žalijo" državo⁷. Ni pa zaslediti primerov postopanja državnih oblasti proti tistim, ki žalijo islam, kot se to dogaja v Iranu in drugih muslimanskih državah.

S krepitvijo moči vlade AKP bi se lahko zgodilo, da bodo turške oblasti v prihodnje ostreje nastopale proti odgovornim za domnevne žalitve islama, hkrati pa je pričakovati sproščanje omejitev izražanja islamske veroizpovedi. Takšni ukrepi bodo v skladu z zahtevami Evropske komisije, ki od Ankare med drugim zahteva tudi večje spoštovanje svobode govora in svobode veroizpovedi.

Odziv iz Bruslja bo pozitiven pod pogojem, da se s tem ne bo omejevalo pravic pripadnikov drugih veroizpovedi. Vprašanje pa je, kako bodo na to reagirali turški nacionalisti kot zagovorniki sekularizma.

f) Položaj alevijcev

Velik problem zna nastati ob izpolnitvi zahteve Evropske komisije, da je treba priznati alevijce kot samostojno muslimansko manjšino, medtem ko so trenutno uradno obravnavani kot "mistična veja" sunitskega islama. Ta kritika Bruslja je med alevijci in sunitskimi muslimani v Turčiji sprožila nekoliko napetosti, saj so alevijci postali bolj samozavestni in bolj neprizanesljivi pri uveljavljanju svojih pravic.

Alevijci⁸ vztrajajo, da so samostojna verska skupnost in so obstajali mnogo prej kot sunitski islam. Vodja konservativnega krila alevijcev Izzettin Dogan je celo zavrnil izraz "manjšina" ter poudaril, da alevijci predstavljajo tretjino vsega turškega

---

⁷ Na primer sojenje pisatelju Orhanu Pamuku zaradi omenjanja pokola Armencev na začetku 20. stoletja.

⁸ Alevijci se od ostalih muslimanov razlikujejo po tem, da Korana ne berejo dobesedno. Zato zavračajo "pet pravil" islama – v mesecu ramadanu se ne držijo posta in romanje v Meko jim ni pomembno. Ženske se ne zakrivajo in so pri molitvi enakopravne moškim. Verniki ne obiskujejo mošej temveč zasebne molilnice, imenovane *cemevleri*, kjer gojijo bogato tradicijo folklorne in glasbe.

prebivalstva in so bili soustanovitelji republike (Hermann, Frankfurter Allgemeine Zeitung 7.12.2004).

Državne oblasti zanikajo, da bi diskriminirale določene skupine prebivalstva, vendar pa je dejstvo, da nihče od 100.000 ljudi, ki so zaposleni pri glavni verski organizaciji v državi *diyanet*, ni alevijec. Prav tako ni alevijec niti eden od več sto poslancev vladajoče stranke AKP.

V Turčiji so bili alevijci pod oblastjo sunitskega islama dolgo časa preganjani kot "krivoverci", zato so se umaknili v odročne predele osrednje Anatolije. Zaradi slabih možnosti za preživetje na podeželju so se bili v 60. in 70. letih 20. stoletja prisiljeni zateči v mesta in predvsem mladi so se pridružili levousmerjenim strankam ali celo revolucionarnim celicam, s katerimi so se borili za enakopravnost. Pri tem je prišlo tudi do krvavih obračunov s konservativnimi sunitskimi silami.

Z izboljšanjem socialnega položaja v mestih se je revolucionaren elan alevijcev postopoma polegel, še vedno pa večinsko volijo levousmerjene stranke. Obenem se je zmanjšal upor proti njim in danes lahko javno prakticirajo svojo religijo, čeprav še vedno nimajo enakih pravic kot sunitski muslimani.

V zadnjem času si prizadevajo predvsem za to, da bi država priznala njihovim molilnicam status verskega objekta in jim s tem tudi namenila sredstva iz državnega proračuna. "Vse do danes se ves proračun *diyaneta* steka k sunitskim muslimanom, in to kljub ustavnemu načelu enakopravnosti med vsemi državljani, ne glede na njihovo veroizpoved," je pojasnil Dogan (AFP 21.9.2005).

Problematičnost priznanja alevijcev kot manjšino ima v Turčiji mnogo večje razsežnosti kot le priznanje pravic določeni družbeni skupini. Heterogenost družbe, do katere bi prišlo s priznanjem različnih manjšin, namreč ni v skladu s kemalističnimi principi, na katerih je bila ustanovljena turška republika. Medtem ko so bili v Otomanskem cesarstvu vsi muslimani obravnavani kot muslimani, ne pa Turki, Kurdi, Arabci ali Čerkezi, pripadniki ostalih veroizpovedi pa so imeli neke vrste avtonomijo, je Atatuerk ob ustanovitvi republike predvidel homogeno družbo brez razredov in slojev.

S priznanjem določenih pravic Kurdom je Turčija sicer naredila velik korak naprej; dokazala je, da je možno preseči nacionalizem in da uporaba kurdskega jezika na televiziji, v šolah itd. ne ogroža ozemeljske celovitosti države.

Z verskimi manjšinami pa je Turčija bolj obotavljiva. Položaj manjšin v državi namreč opredeljuje pogodba iz Lausanne iz leta 1923, a ta kot manjšine opredeljuje le nemuslimanske skupnosti, med muslimani pa ne dela razlik.

g) Položaj drugih verskih skupin

Tako kot glede položaja žensk je tudi glede odnosa do nemuslimanskih verskih manjšin položaj v Turčiji mnogo boljši kot v ostalih muslimanskih državah. Njihov položaj je utemeljen z dolgo zgodovino strpnosti, ki je vladala v času Otomanskega cesarstva, ter s pogodbo iz Lausanne iz leta 1923, na podlagi katere je bila ustanovljena republika.

Kljub temu še vedno prihaja do primerov diskriminacije in nestrpnosti, kot je na primer uboj katoliškega duhovnika v Trabzonu ob objavi spornih karikatur preroka Mohameda na začetku leta 2006. Po podatkih State Departmenta obstaja več poročil, da morajo tisti, ki so prestopili iz islama, pogosto prenašati določene oblike socialnega nadlegovanja ali pritiska s strani družine in sosedov. Misijonarstvo v prid nemuslimanskih religij pa je družbeno nesprejemljivo (US Department of State 2004).

Evropska komisija med drugim izpostavlja potrebo po izboljšanju položaja grških pravoslavcev. Turški nacionalisti si že dlje časa prizadevajo, da bi iz države izgnali grškega patriarha Bartolomeja, ki velja za duhovnega vodjo okoli 200 milijonov pravoslavcev po svetu, vendar mu turška država priznava le vlogo duhovnega vodje vedno manjše pravoslavne skupnosti v Carigradu⁹.

Vlada premiera Erdogana se aktivno trudi, da bi ta trenja odpravila. Medtem ko poziva k strpnosti do muslimanov v svetu, se tudi doma trudi dajati vtis, da so vse

---

⁹ Patriarh, ki je uradno turški državljani grškega porekla, ima sedež v Carigradu še iz časa Bizantinskega cesarstva, torej več kot tisoč let.

religije enakovredne. Med drugim je decembra 2004 v kraju Belek na jugu Turčije odprla t.i. "vrt religij", ki zajema cerkev, sinagogo in mošejo.

Med izboljšave na področju spoštovanja verske svobode v Turčiji sodi tudi sprejetje ustavnega dopolnila, s katerim se je besedo "mošeja" nadomestilo z "verski objekt". S tem dopolnilom, ki ga je parlament sprejel junija 2003, je bila odpravljena zakonska ovira za gradnjo nemuslimanskih verskih objektov.

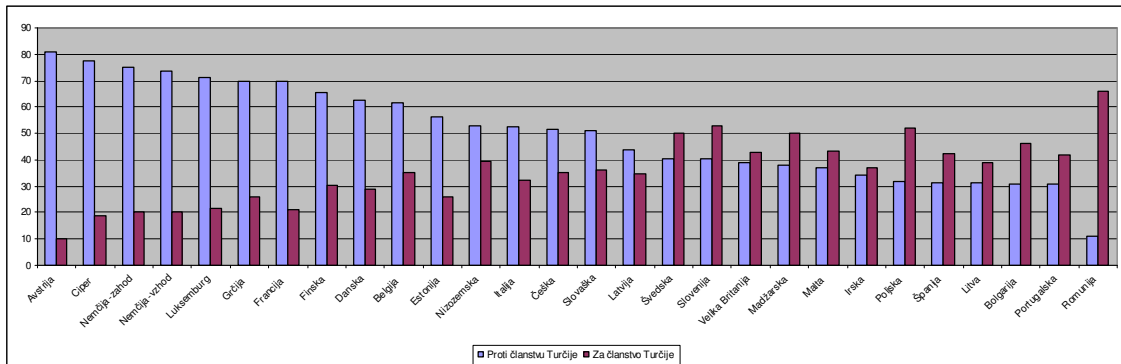
Oktobra 2002 je bila sprejeta tudi reforma, ki omogoča nemuslimanskim verskim skupinam, da lahko prvič po letu 1936 pridobijo lastnino. A številne skupine so se po navedbah State Departmenta pritožile, da je postopek za pridobivanje lastnine dolgotrajen in zapleten (US Department of State 2004).

11. RAZPOLOŽENJE V EU GLEDE TURČIJE

Evropa je glede vstopa Turčije v EU močno razdeljena. Povečini pozitivna uradna stališča držav se razlikujejo od javnega mnenja, ki je precej nenaklonjeno evropskim ambicijam Ankare.

Turško članstvo v EU podpira le 28 odstotkov državljanov EU, kar je najmanj v primerjavi s podporo vključitvi drugih zainteresiranih držav za članstvo v povezavi (Standard Eurobarometer 66).

Močno negativno razpoloženje do Turčije je čutiti v Avstriji, Nemčiji, Luksemburgu in Franciji – torej v državah z dokaj velikim številom muslimanskih priseljencev in desnousmerjenih strank, ki rade izrabljajo politiko do priseljencev za uspeh na volitvah. Veliko nasprotnikov turškemu članstvu v EU je seveda tudi na Cipru in v Grčiji, kjer je sovraštvo do Turkov zgodovinsko pogojeno.

Graf 11.1: Javno mnenje o turškem članstvu v EU (Eurobarometer 63.5)

Večina Evropejcev (52 odstotkov) meni, da bi bilo morebitno članstvo Turčije v EU v prvi vrsti v interesu te države, 20 odstotkov vidi v tem koristi za obe strani, le sedem odstotkov pa meni, da bi bila priključitev Turčije predvsem v interesu EU (Special Eurobarometer 255).

Medtem ko so anketiranci prej kot razlog za nasprotovanje članstvu Turčije v EU navajali predvsem geografski argument, je v najnovejših javnomnenjskih raziskavah opazna večja pozornost "kulturnim razlikam".

V raziskavi Eurobarometer, izvedeni jeseni 2006, je že večina državljanov EU (60 odstotkov) dejala, da se Turčija "kulturno" preveč razlikuje od ostalih evropskih držav, da bi lahko postala polnopravna članica povezave. Mnogo več kot v prejšnjih raziskavah (56 odstotkov) pa jih je menilo, da Turčija geografsko gledano spada v EU (Standard Eurobarometer 66).

K tej "kulturni drugačnosti" nedvomno prispeva veroizpoved turškega prebivalstva, ki je za razliko od ostalih držav v Evropi večinoma muslimansko. Pri širitvi maja 2004 na deset novih članic, od katerih jih je večina slovanskih narodov, se "kulture", "tradicije", "narave" teh držav nikoli ni postavljalo pod vprašaj, pa čeprav so te države nekdanj pripadale komunističnemu vzhodnemu bloku. Na takšne pomisleke nista naleteli niti Romunija in Bolgarija, ki sta se uniji pridružili januarja 2007.

Prav tako se pri razpravah o članstvu ne polemizira glede kulturnega značaja Hrvaške, ki upa na skorajšnji vstop v EU. Nekoliko pomislekov v tej smeri je sicer zaznati glede morebitnega članstva Albanije, Srbije, Črne gore, Makedonije ter Bosne in Hercegovine, vendar pa se s tem še nihče preveč ne obremenjuje, saj prizadevanja v teh državah za članstvo v povezavi še niso tako intenzivna kot v Turčiji.

11.1. Turčija obravnavana drugače kot ostale kandidatke

Da se Turčiji za vstop v EU postavlja pogoje, s kakršnimi ni bila soočena nobena druga kandidatka za članstvo, so nazorno pokazali komentarji evropskih časnikov oktobra 2004, ko je Evropska komisija priporočila začetek pristopnih pogajanj s to državo.

Kot je takrat zapisal francoski časnik Sud-Ouest, so pogoji, ki jih je v poročilu o začetku pristopnih pogajanj s Turčijo navedla Evropska komisija, takšni, "da se človek začne spraševati, ali si nekateri ne prizadevajo za neuspeh Turčije ali celo njen odstop od te poti". "Takšna opozorila, kakršna je komisija naslovila na Turčijo, ni bila deležna nobena druga država," je zapisal španski El Pais. Tudi nemški Die Welt

se je strinjal, da je Evropska komisija Turčiji postavila "zelo visoko oviro". Po ocenah grškega časnika To Vima je Turčija neke vrste "talka izredno zahtevnih pogojev". Italijanski La Stampa pa je pisal celo o "tretjerazrednem" obravnavanju Turčije (AFP 7.10.2004).

Španski ABC je ob tem pojasnil, da "mora Turčija razumeti, da se zanjo zaradi njene velikosti, gospodarskega položaja in družbenokulturnega konteksta ne morejo uporabljati ista pravila kot za druge kandidatke". Rimski Corriere della Sera je ob objavi priporočila Evropske komisije govoril o "prvem da s pomisleki", saj po njegovih ocenah "obstaja nevarnost, da bo Turčija prevelik zalogaj za EU, ki bi lahko vplival na njeno identiteto in njene ambicije" (AFP 7.10.2004).

Po mnenju danskega časnika Ekstra Bladet si je EU s povabilom Turčije k pristopnim pogajanjem "ustvarila dramatičen problem, ki bi lahko na dolgi rok razdelil unijo na dva dela". Politiken pa je po drugi strani pozdravil "ta veseli znak, ki kaže, da EU ni krščanski klub, v katerem bi vladala religija". Nemški Frankfurter Allgemeine Zeitung je nasprotno menil, da priključitev Turčije ne bo predstavljala "širitve" EU temveč njeno "transformacijo". "Vstop Turčije bo porušil evropsko hišo, kakršno poznamo," je zapisal (AFP 7.10.2004).

Evropski voditelji so bili pri odzivih nekoliko bolj previdni. Bolj ali manj vsi so začetek pristopnih pogajanj s Turčijo pozdravili, a so hkrati poudarili, da ima Bruselj pravico, da lahko s Turčijo kadar koli prekine pogajanja, če bo ta država "šla po napačni poti". Pri tem so se sklicevali na uresničevanje reform, spoštovanje človekovih pravic ter absorpcijsko sposobnost EU.

Številni so ob tem poskušali pomiriti pomisleke državljanov, s čimer so posredno dokazali, da je turška identiteta resnično sporna. Tedanji francoski predsednik Jacques Chirac je na primer v nagovoru ljudstva poudaril, da je treba opustiti logiko "spopada civilizacij", in zatrdil, da je Turčija "laična država" (Gurrey, Le Monde 17.12.2004). Pri sprejemanju poročil za Romunijo in Bolgarijo takšnih besed ni omenjal.

V današnjem svetu, ko se vsi po vrsti zavezujejo spoštovanju človekovih pravic, kulturne raznolikosti in enakopravnosti med narodi, so namreč med zmernimi politikami le redki takšni, ki si upajo na glas priznati, da je problem religija neke države. Vodja konvencije za prihodnost EU Valery Giscard d'Estaing, ki je odkrito dejal, da bi vstop Turčije pomenil obsodbo na smrt skupnega evropskega projekta, saj Turčija po njegovem prepričanju ni evropska država, je sprožil vihar v Evropski komisiji, številni pa so takrat začeli označevati EU za "krščanski klub".

Po drugi strani so številne desničarske politične skupine v Evropi izkoristile turško približevanje EU za promoviranje svojih politik in pridobivanje glasov volivcev (npr. avstrijski svobodnjaki (FPOe)). Evropske desničarske stranke so nekaj časa celo razmišljale o tem, da bi oblikovale vseevropsko fronto proti vstopu Turčije v EU.

Turška prizadevanja za vstop v EU so izkoristile tudi razne konservativne sile v Evropi. Najbolj očiten primer je nemška Krščansko-demokratska unija (CDU), ki je nasprotovanje Turčiji postavila za eno glavnih točk svojega predvolilnega programa – po zmagi na volitvah jeseni 2005 je to stališče nekoliko omilila.

Turčija je igrala pomembno vlogo celo na volitvah v Evropski parlament junija 2004. Po navedbah britanskega Financial Timesa je splošno nasprotovanje turškemu vstopu v EU v evropski politiki okrepilo uspeh raznih anti-evropskih strank na teh volitvah – od britanske Stranke neodvisnosti do francoskih suverenistov in poljske Lige poljskih družin (Caldwell, Financial Times 2.10.2004).

Kako so prizadevanja Turčije za članstvo v povezavi vplivala na zavrnitev evropske ustavne pogodbe na referendumih v Franciji in na Nizozemskem spomladi 2005, je zelo težko reči. Nekateri analitiki so prepričani, da je bila Turčija eden glavnih vzrokov za zavrnitev ustave, saj več kot polovica Francozov in Nizozemcev turškemu članstvu nasprotuje.

"V obeh državah obstaja proti-imigrantsko, proti-muslimansko, ksenofobično razpoloženje, ki ga je še dodatno vzpodbudila razprava o vključitvi države s 70 milijoni muslimani v povezavo," je pojasnil strokovnjak z washingtonskega Centra za strateške in mednarodne študije Bulent Aliriza (AP 3.6.2005).

Hkrati je dejstvo, da je veliko državljanov EU odtujenih od evropskih institucij, razočaranih nad stanjem v lastni državi in za veliko problemov krivijo druge, najsi bo to konkurenca iz novih članic EU ali pa priseljenci iz tretjih držav.

Čeprav si je turška vlada na vse načine prizadevala, da bi zmanjšala pomen referendumov o evropski ustavi, so evropski politiki po negativnih referendumih v Franciji in na Nizozemskem vedno pogosteje omenjali možnost, da bi to lahko negativno vplivalo na začetek pristopnih pogajanj s Turčijo. O sklenitvi posebnega partnerstva namesto polnopravnega članstva s Turčijo, ki sta ga prej zagovarjali le nemška opozicija in Avstrija, se je začelo govoriti še v Franciji, pomisleke glede Turčije je bilo slišati tudi v Španiji.

Osnutek evropske ustave namreč polaga temelje za delovanje razširjene unije in morebitne nadaljnje širitve. Z zavrnitvijo dokumenta so volivci posredno zavrnili tudi širitev na vzhod in jugovzhod, kar je postavilo na kocko priključitev ne le Turčije, temveč tudi Hrvaške in drugih kandidatk.

11.2. (Ne)upravičenost pomislekov

Takšni pomisleki so v popolnem nasprotju s temeljnimi dokumenti EU, ki izpostavljajo pomen človekove svobode, enakopravnosti in solidarnosti. Religija se v njih omenja kot legitimna pravica vsakega posameznika, ne glede na to, kateri veroizpovedi pripada. Nikakor pa se religije ne omenja kot pogoj za članstvo v EU.

Tudi v osnutku evropske ustave, ki je bila na ravni voditeljev držav in vlad EU sprejeta junija 2004 v Bruslju, vendar je bila po negativnih referendumih v Franciji in na Nizozemskem opuščena, ni predvideno, da morajo biti članice unije države z večinoma krščanskim prebivalstvom. "Unija je odprta za vse evropske države, ki upoštevajo njene vrednote in so predane njihovemu skupnemu uveljavljanju," se je glasilo 1. člen evropske ustavne pogodbe (Pogodba o Ustavi za Evropo 2004).

"Unija, ki se zaveda svoje duhovne in moralne dediščine, temelji na nedeljivih in univerzalnih vrednotah človekovega dostojanstva, svobode, enakopravnosti in solidarnosti; temelji na načelu demokracije in na načelu pravne države," pa je navajala listina o temeljnih pravicah, ki je predstavljala drugi del evropske ustavne pogodbe (Pogodba o Ustavi za Evropo 2004). Podobni pogoji za članstvo v EU so vsebovani v predhodnih pogodbah, tudi v Rimski pogodbi iz leta 1957.

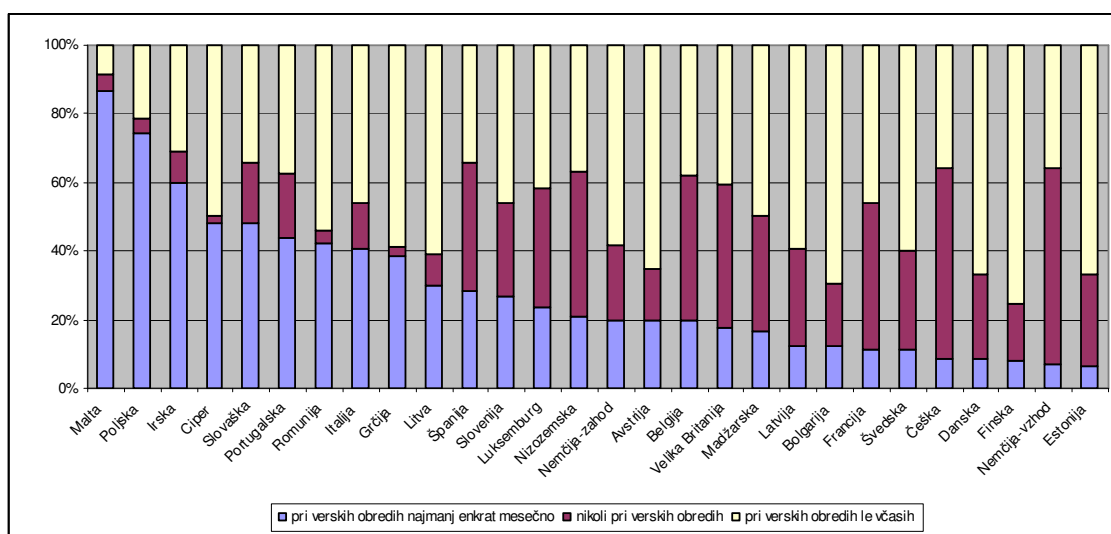
Pravzaprav je bila v evropski ustavni pogodbi raznolikost še posebej izpostavljena. "Ob spoštovanju raznolikosti kultur in tradicij evropskih narodov ter nacionalne identitete držav članic in organizacije njihovih organov oblasti na državni, regionalni in lokalni ravni prispeva unija k ohranjanju in razvijanju teh skupnih vrednot; prizadeva si za spodbujanje uravnoveženega in trajnostnega razvoja ter zagotavlja prosti pretok oseb, storitev, blaga in kapitala ter svobodo ustanavljanja," je pisalo v listini o temeljnih pravicah (Pogodba o Ustavi za Evropo 2004).

V ustavi ni bilo omenjeno niti krščanstvo, čeprav so si nekatere vlade prizadevale za priznanje "krščanskih korenin Evrope" v njej. Zmagali so namreč tisti, ki so bili prepričani, da bi bila vključitev krščanstva v ustavo v nasprotju s sekularno in strpno naravo EU, ki temelji bolj na političnih kot verskih in geografskih temeljih, ter bi poslala negativno sporočilo svetu, v katerem se je po 11. septembru 2001 poglobil prepad med Zahodom in muslimanskim svetom.

12. VERSKA ZAVEST KOT DEJAVNIK, KI VPLIVA NA ODNOS DO TURŠKEGA ČLANSTVA V EU

Države članice EU se glede na versko zavest prebivalstva močno razlikujejo med seboj. Če kot merilo za to, kako veren je posameznik, uporabljamo pogostost njegovega udeleževanja pri verskih obredih, vidimo, da je verska zavest najmočnejša na Malti, Poljskem in Irskem, kjer se več kot polovica ljudi udeležuje verskih obredov najmanj enkrat mesečno. Tukaj gre za države, kjer je bila cerkev kot institucija skozi zgodovino vedno zelo močno prisotna in ima še danes zelo velik vpliv (poleg Malte, Poljske in Irske še Italija, Grčija, Ciper, Slovaška, Romunija).

Po drugi strani na Češkem, Nizozemskem, v Belgiji, Nemčiji, Franciji in Veliki Britaniji – državah, kjer je že od nekdaj močen poudarek na ločitvi cerkve od države - večina prebivalstva ni nikoli pri bogoslužju.

Graf 12.1: Verska zavest v posameznih državah članicah EU (Eurobarometer 63.4)

Glede na to, da bi bila Turčija v primeru članstva v EU edina večinoma muslimanska država v povezavi, in spričo dejstva, da je religija v današnji politiki zelo pomemben dejavnik, je pričakovati, da je med "bolj vernimi" Evropejci več nasprotovanja turškim ambicijam kot med "manj vernimi". Logično je razmišljanje, da bodo predvsem prvi, ki svoji veroizpovedi posvečajo več pozornosti in ji pripisujejo večji pomen, v razmišljanju o morebitnem vstopu Turčije v unijo bolj izpostavljali "kulturno

drugačnost" turškega naroda in da se bodo bolj bali zmanjšanja vpliva njihove lastne religije v Evropi.

A podrobna analiza javnega mnenja pokaže, da temu ni tako. Kar zadeva stališče do članstva Turčije v EU, je med "zelo vernimi" – t.j. tistimi, ki se najmanj enkrat mesečno udeležujejo verskih obredov – res več nasprotnikov kot zagovornikov Turčije. V povprečju se je 49,7 odstotka takšnih oseb, zajetih v raziskavo Eurobarometer, izreklo proti turškemu članstvu v uniji, medtem ko se jih je za članstvo opredelilo 33,7 odstotka (Eurobarometer 63.4).

A po drugi strani je tudi med "neverniki" – t.j. tistimi, ki nikoli ne obiskujejo verskih obredov – več nasprotnikov kot zagovornikov Turčije. Proti turškemu članstvu v EU se je izreklo 50,2 odstotka vprašanih, nasprotno pa se jih je opredelilo 38,1 odstotka (Eurobarometer 63.4). Takšni podatki odražajo splošno sliko javnega mnenja v EU, saj velika večina evropskega prebivalstva nasprotuje članstvu Turčije v povezavi.

Gledano na ravni celotne EU je med državljani povezave največ (12,9 odstotka) takšnih, ki nikoli ne obiskujejo verskih obredov in so proti turškemu članstvu. Sledijo jim osebe, ki so prav tako proti turškemu članstvu, a obiskujejo verske obrede najmanj enkrat mesečno (12,6 odstotka). 10,5 odstotka je takšnih, ki obiskujejo verske obrede najmanj enkrat mesečno in podpirajo turško članstvo v EU, medtem ko jih 8,8 odstotka nikoli ne obiskuje verskih obredov in podpirajo prizadevanja Ankare za vključitev v povezavo (Eurobarometer 63.4).

Večjih razlik med stališči "zelo vernih" in "nevernih" do turškega članstva v EU kot celoti torej ni zaznati. Med prvimi in drugimi je na splošno gledano približno enak delež nenaklonjenih kot tudi naklonjenih Turčiji.

Niti v državah, kjer je verska zavest zelo močna, ni mogoče reči, da bi bil en ali drugi tabor bolj ali manj naklonjen Turčiji. Medtem ko na Malti, Poljskem, Portugalskem in v Romuniji med osebami, ki najmanj enkrat mesečno obiskujejo verske obrede, prevladujejo zagovorniki turškega članstva v EU, so na Cipru, Slovaškem, v Italiji in Grčiji v večini nasprotniki Turčije, na Irskem pa je delež obeh približno enak.

POLJSKA	Pri verskih obredih več kot enkrat na teden	Enkrat na teden	Enkrat na mesec	Enkrat na dva ali tri mesece	Le ob verskih praznikih	Enkrat na leto	Redko	Nikoli	Vsi
Za članstvo Turčije v EU	49,4%	52,9%	54,8%	47,9%	46,5%	53,6%	56,6%	55,6%	52,2%
Proti članstvu Turčije v EU	23,5%	30%	32,9%	35,4%	38,6%	46,4%	34,8%	33,3%	31,8%
Neopredeljeni	27,1%	17,1%	12,3%	16,7%	14,9%	0%	8,6%	11,1%	16%

ITALIJA	Pri verskih obredih več kot enkrat na teden	Enkrat na teden	Enkrat na mesec	Enkrat na dva ali tri mesece	Le ob verskih praznikih	Enkrat na leto	Redko	Nikoli	Vsi
Za članstvo Turčije v EU	32,9%	36,9%	28,4%	33,7%	27,6%	27,1%	20%	40,1%	32,2%
Proti članstvu Turčije v EU	51,2%	48,7%	58%	50%	56,1%	62,5%	55%	50,4%	52,7%
Neopredeljeni	15,9%	14,4%	13,6%	16,3%	16,3%	10,4%	25%	9,5%	15,1%

IRSKA	Pri verskih obredih več kot enkrat na teden	Enkrat na teden	Enkrat na mesec	Enkrat na dva ali tri mesece	Le ob verskih praznikih	Enkrat na leto	Redko	Nikoli	Vsi
Za članstvo Turčije v EU	25%	33,7%	37,5%	43%	48,1%	38,5%	45,5%	38,9%	37,1%
Proti članstvu Turčije v EU	33%	35,1%	30,4%	31,4%	34,2%	32,7%	37,7%	36,7%	34,3%
Neopredeljeni	42%	31,2%	32,1%	25,6%	17,7%	28,8%	16,8%	24,4%	28,6%

Tabela 12.1: Stališče do turškega članstva v EU glede na versko zavest (Eurobarometer 63.4)

Tudi med državami, kjer je verska zavest zelo nizka, je veliko razlik. Med osebami, ki se nikoli ne udeležujejo verskih obredov, so v Nemčiji, Franciji, Belgiji, na Danskem, Nizozemskem in Češkem v večini nasprotniki turškega članstva, na Švedskem in Madžarskem zagovorniki turškega članstva, v Veliki Britaniji pa je delež obeh podoben.

FRANCIJA	Pri verskih obredih več kot enkrat na teden	Enkrat na teden	Enkrat na mesec	Enkrat na dva ali tri mesece	Le ob verskih praznikih	Enkrat na leto	Redko	Nikoli	Vsi
Za članstvo Turčije v EU	36,4%	10%	20,9%	18,5%	15,2%	15,7%	23%	26,3%	21,1%
Proti članstvu Turčije v EU	54,5%	80%	76,7%	70,4%	75,6%	73,5%	68%	64,9%	69,8%
Neopredeljeni	9,1%	10%	2,4%	11,1%	9,2%	10,8%	9%	8,8%	9,1%

SVEDSKA	Pri verskih obredih več kot enkrat na teden	Enkrat na teden	Enkrat na mesec	Enkrat na dva ali tri mesece	Le ob verskih praznikih	Enkrat na leto	Redko	Nikoli	Vsi
Za članstvo Turčije v EU	36%	46,5%	51,1%	52,7%	48,9%	41,5%	52,9%	52,9%	50%
Proti članstvu Turčije v EU	36%	37,2%	34%	41,9%	39,3%	47,7%	40,5%	39,4%	40,4%
Neopredeljeni	28%	16,3%	14,9%	5,4%	11,8%	10,8%	6,6%	7,7%	9,6%

Tabela 12.2: Stališče do turškega članstva v EU glede na versko zavest (Eurobarometer 63.4)

Vmes so Avstrija, Portugalska, Estonija, Latvija, Litva, Španija, Finska, Luksemburg, pa tudi Slovenija, kjer je med "zelo vernimi" in "nevernimi" približno enak delež zagovornikov in nasprotnikov članstva Turčije v EU.

SLOVENIJA	Pri verskih obredih več kot enkrat na teden	Enkrat na teden	Enkrat na mesec	Enkrat na dva ali tri mesece	Le ob verskih praznikih	Enkrat na leto	Redko	Nikoli	Vsi
Za članstvo Turčije v EU	47,1%	54,5%	51,6%	47,5%	50,5%	42,4%	58,9%	52,4%	52,9%
Proti članstvu Turčije v EU	52,9%	39,5%	44,1%	50,8%	42,9%	45,5%	29,5%	41,6%	40,2%
Neopredeljeni	0%	6%	4,3%	1,7%	6,6%	12,1%	11,6%	6%	6,9%

Tabela 12.3.: Stališče do turškega članstva v EU glede na versko zavest (Eurobarometer 63.4)

Tako ni mogoče sklepati, da vstopu Turčije v EU nasprotujejo predvsem religiozni Evropejci. Nasprotniki turškega članstva v povezavi so v večini tako med "zelo vernimi" kot "nevernimi". To dokazuje tudi dejstvo, da je najmanj podpore članstvu Turčije v EU v Avstriji, Nemčiji, Luksemburgu in Franciji, ki po verski zavesti ne izstopajo iz povprečja unije. Razlogi za nasprotovanje prizadevanjem Ankare so torej neke druge in ne v verski zavesti Evropejcev.

13. VPRAŠANJE IDENTITETE EVROPE

Vsesplošne javne razprave v Evropi o sprejemu Turčije vedno znova odpirajo vprašanje identitete EU. Prek razprave o Turčiji, ki je tako drugačna od ostalih evropskih držav, se bije zakulisni boj za definicijo identitete Evrope.

Kot pojasnjuje sociolog Jose Casanova, je polemika o turškem članstvu v EU pokazala, "da je Evropa razdeljena dežela, da je globoko razdeljena v svoji kulturni identiteti in nesposobna odgovoriti na vprašanje, ali naj bi bila evropska enotnost – s tem pa njene zunanje in notranje meje – določena v skladu s skupno dediščino krščanstva in zahodne civilizacije ali v skladu z njenimi sodobnimi posvetnimi vrednotami liberalizma, splošnih človekovih pravic, politične demokracije in strpne večkulturnosti, sposobne sprejemanja novih kultur" (Casanova 2004: 1015).

Po Casanovi je ustanovitev Evropske gospodarske skupnosti (EGS), predhodnice današnje EU, temeljila na dveh zgodovinskih spravah: spravi med dolgoletnima sovražnicama Francijo in Nemčijo ter spravi med protestanti in katoličani znotraj krščanske demokracije. Danes so v EU združena vsa ozemlja katoliške in protestantske Evrope – zunaj sta le še katoliška Hrvaška in "nevtralna" Švica (Casanova 2004: 1012-1013).

Z zadnjimi širitvami je unija poleg večinoma katoliških in protestantskih držav začela zajemati še tretjo vejo krščanske cerkve - večinoma pravoslavne Grčijo, grški Ciper, Romunijo in Bolgarijo. Pri tem ni bilo zaznati večjih težav, saj imajo omenjene religije številne skupne lastnosti, družijo pa jih tudi dolga tradicija posvetnih režimov, pri čemer je izražanje verskega prepričanja dovoljeno le v zasebni sferi.

"Toda zaradi siljenja v izražanje verskega prepričanja le v zasebni sferi, kar je v evropskih družbah postalo že samoumevna značilnost samopodobe sodobne posvetne družbe, imajo te družbe veliko večje težave pri podeljevanju legitimne vloge veri v javnem življenju in pri organiziranju ter mobilizaciji skupinskih identitet," pojasnjuje Casanova (Casanova 2004: 1017).

Ta problem se je nazorno pokazal pri sestavljanju preambule evropske ustavne pogodbe, ko so se vnele razprave, ali v dokument vključiti tudi navedbe o verski pripadnosti, verski zgodovini in verski tradiciji Evrope. Hkrati je problem jasen pri očitni nezmožnosti zahodnoevropskih držav za integracijo priseljencev.

Večina priseljencev v večino evropskih držav (glavna izjema je Velika Britanija) je muslimanov, obenem pa je tudi večina zahodnoevropskih muslimanov priseljencev. Priseljivanje in islam sta tako v Evropi že skoraj sinonima.

Po Casanovi so muslimani spričo izključenosti iz gostiteljske družbe organizirali skupinske identitete in njihova javna predstavitev je postala vir strahu ne le zaradi njihove verske drugačnosti kot nekrščanske in neevropske vere, temveč tudi zaradi njihove verskosti same kot nečesa drugačnega od evropske posvetnosti. "V tem kontekstu postane skušnjava po identifikaciji islama s fundamentalizmom izrazitejša in islam že po svoji definiciji tisti 'drugačni' zahodni posvetni sodobnosti" (Casanova 2004: 1018).

Posledično se odpre vprašanje vloge religije v javnem življenju, za kar so evropske družbe menile, da so že rešile v skladu z liberalno posvetno normo izražanja verskega prepričanja le v zasebnosti, torej t.i. societalno sekularizacijo.

V evropski ustavni pogodbi so problem "rešili" tako, da so ga preprosto ignorirali. V preambuli so previdno zapisali, da so pri sestavljanju dokumenta jemali navdih iz "kulturne, verske in humanistične dediščine Evrope", ne da bi pri tem natančneje določili, za kaj tukaj gre (Pogodba o Ustavi za Evropo 2004).

Takšno besedilo po ocenah Casanove predstavlja zmago sekularistov, ki v strahu pred njo spreminjajo vero v problem in tako onemogočajo obravnavo verskih zadev na pragmatičen in razumen način. "Vsiljeni molk ne pomeni le poskusa izbrisa krščanstva ali katere koli druge vere iz javnega kolektivnega spomina, temveč tudi izključitev osrednje komponente osebne identitete mnogih Evropejcev iz javnosti. Da bi EU zagotovila enakopraven pristop k evropski javni sferi in nemoteno komunikacijo, bi morala postati ne le postkrščanska, temveč tudi postsekularna" (Casanova 2004: 1023).

14. SKRAJNI ISLAMIZEM

Pri vključevanju Turčije v EU in vlogi islama pri tem se logično postavlja vprašanje, kako na to gledajo skrajne islamske skupine, tako v sami Turčiji kot po svetu. Te skupine, za katere je značilno, da se pri doseganju svojih ciljev zatekajo k nasilju, se zaenkrat na turška prizadevanja za vstop v EU še niso neposredno odzvale.

V zadnjih letih je v Turčiji sicer prišlo do več terorističnih napadov, vendar ni mogoče opaziti ustreznega časovnega sosledja med napadi in koraki Turčije na poti v EU. Prav tako skrajna gibanja ob prevzemanju odgovornosti za napade niso omenjala EU. Tudi mednarodne teroristične organizacije, kot na primer Al Kaida, ki v sporočilih na spletnih straneh pogosto komentirajo aktualna politična vprašanja (npr. ameriško-britanski napad na Irak, izraelsko-palestinski konflikt, predsedniške volitve v ZDA), Turčije zaenkrat še niso omenjale.

Na splošno v mednarodno-političnih razpravah obstajata dve tezi. Nekateri menijo, da se skrajne islamske organizacije veselijo turškega vstopa v EU, saj naj bi se jim tako na široko odprla vrata v Evropo. Eden takšnih je libijski voditelj Moamer Gadafi, po mnenju katerega je Turčija "trojanski konj" islamskega sveta v EU. "Islamski svet, vključujoč islamske skrajneže kot je Osama bin Laden, se veseli vstopa Turčije. To je njihov trojanski konj," je v pogovoru za italijanske medije sredi decembra 2004 dejal Gadafi. "To bo zagotovo imelo posledice," je poudaril (AFP 16.12.2004).

Spet drugi domnevajo, da skrajni islamisti vidijo prizadevanja Turčije za vstop v EU in njeno pospešeno prilagajanje zahodnim standardom kot izdajstvo in oddaljevanje Turčije od islamskih korenin. "Turški verski fanatizem, ki je bil rojen in se je razvil znotraj posvetne turške ureditve v okoliščinah nasilja, značilnega za obračun države s tovrstnimi verskimi organizacijami, zagotovo šteje proislamskično vlado AKP kot sovražnika številka ena, saj si prizadeva povezati islamski svet in Zahod ter islamizem in sekularizem, kar seveda ni v interesu skrajnežev, ki želijo stalno konfrontacijo in vidijo Zahod v luči dialektičnega materializma, t.j. do njegovega samouničenja," je ocenil Mednarodni inštitut IFIMES (Internet I).

Skoraj vsi so soglasni, da bi bila zavrnitev Turčije s strani EU znak, ki bi ga lahko izkoristila skrajna islamska gibanja. Maroški časnik L'Economiste je celo opozoril, da bi negativen izid pogajanj Turčije z EU povzročil "razkol" med Zahodom in islamskim svetom. "Zavrnitev turške kandidature bi bila na svetovni ravni razumljena kot zavestna odločitev za razkol z muslimanskim svetom. To bi bila velika zmaga za Osamo bin Ladna in fanatike, ki bi tako lahko celotnemu svetu pokazali, da religiozne razlike določajo politične in strateške odločitve. Če bo država zavrnjena zaradi svojega muslimanskega izvora, bo to jasno sporočilo drugim družbam. Surovo bo pokazala, da se nima smisla truditi," je zapisal časnik (AFP 17.12.2004).

14.1. Skrajne skupine v Turčiji

V Turčiji po zaenkrat razpoložljivih podatkih delujeta dve skrajni islamski skupini: Fronta islamskih jezdecev za veliki vzhod (IBDA/C) ter Ilim, znana tudi kot Turški Hezbolah¹⁰.

Prva, ki naj bi bila povezana z mednarodno teroristično mrežo Al Kaida, je prevzela odgovornost za vrsto bombnih napadov na vladna poslopja in nemuslimanske verske objekte, za drugo pa so značilni predvsem politični umori in ugrabitve, v prvi vrsti proti pripadnikom Kurdske delavske stranke (PKK). Obema je skupno, da se zavzemata za preoblikovanje turške države v sistem, temelječ na islamskem pravu, po vzoru sosednjega Irana.

Poseben primer je organizacija Anatolska federativna islamska država (AFID) pod vodstvom Mohammeda Metina Kaplana, ki si za nasilno strmoglavljenje vlade v Ankari in preoblikovanje Turčije v islamsko republiko prizadeva iz Nemčije.

Ankara odločno zanika obstoj skrajnih islamskih gibanj na turškem ozemlju. Ob vseh bombnih napadih v zadnjih štirih letih v Turčiji je odgovornost najprej pripisala kurdskim upornikom, čeprav so obstajali znaki, da bi za njimi lahko stali islamski

---

¹⁰ Kljub sorodnemu imenu organizacija ni povezana z libanonskim šiitskim gibanjem Hezbolah, temveč združuje pripadnike sunitske veje islama.

skrajneži. Pogosto se je sicer kasneje izkazalo, da so bila za napade resnično odgovorna kurdska uporniška gibanja.

Tudi napade na sinagogi in podružnico banke HSBC v Carigradu novembra 2003, v katerih je poleg štirih samomorilskih napadalcev umrlo še 57 ljudi, je uradna Ankara pojasnila kot posledico dogajanj zunaj meja Turčije (zasedba Iraka, izraelsko-palestinski spor, gospodarska kriza v regiji), čeprav je odgovornost za napad poleg Al Kaide priznala tudi IBDA/C. Ni pa znano, kaj je organizacija z njim želela doseči.

Poleg zanikanja je za soočanje Turčije s skrajnim islamizmom značilno tudi odločno ukrepanje proti skrajnejšem. Tako se ustanovitelj IBDA/C Saleh Mirza Bayoglu že od leta 1998 nahaja v turškem zaporu, vodjo AFID Mohammeda Metina Kaplana pa je turško sodišče junija 2005 obsodilo na dosmrtno zaporno kazen zaradi domnevnega poskusa razglasitve kalifatske države.

14.2. Razlika med Turčijo in ostalimi večinoma muslimanskimi državami

V primerjavi z ostalimi muslimanskimi državami so v Turčiji drugačne okoliščine za razvoj skrajnega islamizma. Te okoliščine so z našega stališča predvsem pozitivne narave, saj neka skrajna skupina v Turčiji težje preživi kot v ostalih državah, ne le zaradi odločnega nastopanja državnih oblasti proti njim temveč tudi zaradi drugačne oblike pojmovanja islamske vere.

Kot pojasnjuje turški strokovnjak za mednarodne odnose Sedat Laciner, je turški islam drugačen od ostalih islamskih skupnosti. Zaradi dolgega zgodovinskega razvoja je bolj kritičen in bolj liberalen pri interpretaciji verskih besedil, je bolj odprt za druge vrste islama in druge veroizpovedi, sveta ne razlaga le na podlagi verskih dogem in mnogo bolj jasno ločuje religijo od politike. Turški muslimani so bili prvi, ki so stopili v stik s sodobnim in zahodnim svetom, obenem pa Zahoda niso smatrali za večvrednega ali nadrejenega, temveč so se obravnavali kot enakovredne Zahodnjakom (Internet J).

Turčija se je v zadnjih 80 letih močno integrirala v zahodno družbo in na tej poti še vedno trdno vztraja. V državi je že več let močno razvit turizem, ki je omogočil stike z zahodnim svetom in pripomogel k večji strpnosti do drugih kultur. Zahodne vrednote in zahodni način življenja so močno ukoreninjeni, predvsem po zaslugi televizije, kina in turizma. V Carigradu so kratka krila tako običajna kot naglavne rute, alkohol se toči skoraj povsod.

Zaradi vseh teh stvari turški muslimani ne obravnavajo religije kot inštrumenta za reakcijo oziroma kot orožje. V odnosih z Zahodom postavljajo v ospredje razlike v interesih ne pa v religiji, še pojasnjuje Laciner (Internet J).

Tudi sami politiki, tudi islamski, v Turčiji niso tako konservativni kot v ostalih muslimanskih državah. Sodobne spolitizirane oblike islama, kot na primer Islamska fronta odrešitve (FIS) v Alžiriji ali Muslimanska bratovščina v Egiptu, so v Turčiji prisotne v zelo majhnem obsegu. Ena najbolj skrajnih oblik islama v Turčiji je sufizem, ki pa se nikakor ne zgleduje po skrajnemu islamizmu v Iranu ali Afganistanu.

Turška sociologinja Niluefer Goele izpostavlja, da je v 80. letih 20. stoletja, ko so se na Bližnjem vzhodu močno razširila razna skrajna islamska gibanja, konservativna liberalna stranka Turguta Oezala uspela integrirati, pomiriti, preprečiti, da bi do takšnega vzpona islamizma prišlo tudi v Turčiji. Pomembnost Oezalovega liberalizma je po njenih besedah v tem, da je obnovil sredino in prinesel nov veter v državo v obliki strpnosti ter zmožnosti reševanja socialnih problemov (De Beer in drugi, Le Monde 15.12.2004).

Obenem v Turčiji ni zaznati vplivov od zunaj. Številne arabske in druge muslimanske države podpirajo turški vstop v EU, zato z njihove strani ni vidne morebitne podpore skrajnih skupin na turškem ozemlju (kot se na primer dogaja v Libanonu in Izraelu, kjer Iran podpira šiitsko gibanje Hezbolah). "Pristop Turčije bo približal Evropo arabskim mejam," je v komentarju izida vrha EU decembra 2004 dejal egiptovski zunanji minister Ahmad Abul Geit. "Pozdravljamo vse, kar zagotavlja interese Turčije, ki je sosednja bratska država," je zatrdil tiskovni predstavnik iranskega zunanjega ministrstva Hamid Reza Asefi (AFP 19.12.2004).

Po drugi strani je Turčija članica zveze NATO in tesno sodeluje z ZDA in evropskimi zaveznicami, zato se islamisti pri iskanju podpore tukaj ne morejo sklicevati na domnevne načrte ZDA in drugih držav za napad nanjo.

14.3. Nevarnost ostaja

Pomena skrajnih islamistov v Turčiji kljub vsemu ne bi smeli ignorirati. "So vplivna manjšina. Volilno nimajo nobenega vpliva, a lahko kljub temu destabilizirajo državo," opozarja sociolog z univerze v Carigradu Nur Vergin. Po njegovem mnenju je problematično predvsem to, da je postal turški islam "okužen z uvoženim islamom" (Pope, Le Monde 15.12.2004).

Tako bi lahko rekli, da se Turčija pri aktivnosti skrajnežev v nobenem pogledu ne razlikuje od Francije, Velike Britanije ali Nemčije, kjer so prav tako prisotni skrajni islamisti, omenjene države pa zaradi tega ne veljajo za islamistične.

Represivna zakonodaja in vojaški ukrepi vsekakor nista dovolj za popolno uničenje skrajnih skupin. Te še vedno tlijo pod površjem in tako kot v drugih državah tudi v Turčiji ni mogoče povsem izključiti njihovega pojava. Zato je toliko bolj pomembno, da država uspe zadovoljiti osnovne potrebe prebivalstva (delovna mesta, spodobno življenje, človekove pravice), da to ne bo iskalo utehe v skrajnih oblikah.

Glede na odločno postopanje turških oblasti proti vsem oblikam terorizma in glede na to, kako pomembno je to za približevanje Turčije EU, lahko sklepamo, da bo Ankara tudi v prihodnje storila vse, da bi preprečila vzpon skrajnih islamskih skupin. Pri obračunavanju s skrajnimi islamisti ima celo bolj proste roke kot druge evropske države; če bi na primer Francija kot glavna zagovornica spoštovanja človekovih pravic, raznolikosti in enakopravnosti dala zapreti pripadnike neke skupine, za katere sumi, da so islamski skrajneži, bi se nanjo vsul plaz kritik, druge skrajne skupine pa bi jo lažje označile za sovražnico islama kot na primer Turčijo, katere oblasti sestavljajo muslimani in za katero vlada prepričanje, da se mora upravičeno boriti proti skrajnemu islamizmu.

Po navedbah tednika Economist je največ možnosti za razcvet skrajnega islamizma na jugovzhodu države, kjer se številni brezposelni Kurdi, razočarani nad vlado, EU in Kurdsko delavsko stranko (PKK), obračajo k islamu. Predvsem nevarna naj bi bila postopna reorganizacija Turškega Hezbolaha, ki so ga oblasti v 90. letih prejšnjega stoletja tolerirale, saj so bili njegova glavna tarča kurdski nacionalisti, nato pa so ga razbile in vse doslej uspele držati na vajetih (Economist 6.5.2006).

15. ZAKLJUČEK

Pri približevanju Turčije EU igra religija zagotovo pomembno vlogo. Ne samo da večinoma islamska veroizpoved turškega naroda odločilno vpliva na stališča politikov in javnosti v državah članicah unije do morebitnega turškega članstva v EU, temveč se spričo negativnih odzivov na turška prizadevanja krepi tudi verska identiteta Turkov. S tem se krepi tudi položaj islama v turški družbi, saj dobivajo verski predstavniki in versko-motivirani politiki z večjo podporo s strani ljudstva več svobode in poguma.

Hipoteza, da se spričo odpiranja države EU zmanjšuje vloga islama v turški družbi, saj so ljudje po vzoru zahodnoevropskih držav vedno bolj posvetno usmerjeni, hkrati pa se z izvajanjem proevropskih reform zmanjšuje vpliv političnega islama, se je tako izkazala za nepravilno. Položaj turškega islama se spreminja, a ne v smeri zmanjšanja njegovega vpliva, temveč se njegova moč zaradi razočaranja Turkov nad EU in posledičnega upadanja podpore članstvu v povezavi postopno povečuje.

Zaradi tega so vedno bolj pogosti očitki s strani vojske, da vlada premiera Recepta Tayyipa Erdogana ogroža načelo sekularizma, na katerem temelji turška republika. Vojska je z izpolnjevanjem pogojev za članstvo v uniji izgubila veliko vpliva, glede na spremenjeno turško javno mnenje o EU pa poskuša sedaj znova vleči poteze na turškem političnem prizorišču.

Med politiki sicer turškemu članstvu v EU nasprotujejo le nacionalisti, ki se bojijo izgube turške identitete in suverenosti. Pri tem kot goreči zagovorniki sekularizma seveda ne izpostavljajo verske identitete, čeprav je ta največkrat tarča evropskih politikov in čeprav je sodeč po javnomnenjskih raziskavah religija za Turke vedno bolj pomembna.

Na pomen islamske identitete turškega naroda posebej opozarja trenutno edina deklarirana islamistična stranka v Turčiji, Stranka blaženosti (SP). A ta, zanimivo, podpira članstvo svoje države v EU, saj meni, da bo tako lažje širila svoja skrajna islamska prepričanja.

Zato ne moremo govoriti o intenziviranju polarizacije turških politikov na liberalne in skrajne islamistične, pri čemer bi prvi podpirali članstvo v EU, drugi pa mu nasprotovali, saj bi se bali izgube vpliva v družbi, kot predvideva naša druga hipoteza. Vstop v unijo namreč podpirajo tudi skrajni islamistični politiki, med drugim zaradi tega, ker se njihov manevrski prostor z manjšanjem vpliva vojske, kar je posledica evropsko usmerjenih reform, veča. Tega zaenkrat še niso začeli izkoriščati, se bodo pa posledice (kakeršne pač bodo) zagotovo pokazale v prihodnjih letih.

Po drugi strani se je za pravilno izkazala hipoteza, da v procesu neposrednega usklajevanja turške zakonodaje z zakonodajo EU prihaja v ospredje vrsta problemov, ki so povezani z vlogo islama v družbi. Konkretni primeri so kaznovanje prešuštva, položaj žensk, status verskih šol, položaj alevijcev in položaj nemuslimanov, vendar so jih zaenkrat še vse uspeli rešiti s kompromisom. Čeprav državo vodi stranka s koreninami v skrajnem islamu in čeprav ostajajo najbolj sporna vprašanja še vedno odprta (npr. prepoved nošenja muslimanskih rut na javnih mestih), vse kaže, da bo z jasno določenim ciljem mogoče te probleme prebroditi. To bo sicer možno le, če bo v Turčiji vladal politični konsenz o nujnosti izvedbe reform in če bodo te ustrezno predstavljene javnosti.

Z uresničevanjem reform bo Turčija tudi najlažje vplivala na javno mnenje v EU. Ko bodo Evropejci uvideli, da je turška družba zavezana istim vrednotam kot državljani unije, bodo lažje sprejeli to veliko muslimansko državo medse. Seveda je tudi v EU nujna ustrezna predstavitev dogajanja v javnosti.

Večina evropske javnosti si namreč Turčijo še vedno predstavlja kot "kulturno" preveč drugačno od ostalih evropskih držav, da bi lahko postala polnopravna članica EU. Pri tem presenetljivo ni opaziti večjih razlik v stališčih bolj ali manj vernih Evropejcev, temveč vsi po vrsti večinsko nasprotujejo turškemu članstvu. Tako je nepravilna hipoteza, da vstopu Turčije v EU nasprotujejo predvsem religiozni Evropejci, ker naj bi se bali vpliva islama na svojo družbo in kulturo, za katero menijo, da je oziroma mora biti krščanska.

Se pa postavlja vprašanje, kaj se bo zgodilo, če bo Turčija zavrnjena. Reforme bodo po vsej verjetnosti zastale, mogoče se bo okrepila moč skrajnih islamistov in drugih

skrajnih taborov, zelo malo verjetno pa je, da se bo uresničil najbolj črn scenarij v očeh sekularistov – preoblikovanje Turčije v teokracijo po vzoru sosednjega Irana. Turško prebivalstvo je namreč že preveč vesternizirano in trdno vpeto v zahodni način življenja in gospodarjenja, da bi dovolilo kaj takega.

Prav tako je zelo malo verjetno, da bi to imelo odločilen vpliv na delovanje mednarodnih in turških islamskih skupin, ki že zdaj ne kažejo posebnega zanimanja za proces približevanja Turčije EU. Nepravilna je namreč tudi hipoteza, da bodo mednarodne in turške skrajne islamske skupine poskušale na različne (bolj ali manj nasilne) načine vplivati na proces približevanja Turčije EU in tako opozarjale, da se Turčija z izpolnjevanjem zahtev iz Bruslja oddaljuje od islamskih vrednot.

V vsakem primeru morata EU in Turčija dokazati, da različna religija in kultura ne smeta ljudi razdeljevati, temveč lahko le obogatita skupno hišo, ki bo temeljila na spoštovanju človekovih pravic, vladavini prava in demokraciji. To je še posebej pomembno v današnjem času, ko se v svetu nevarno razraščajo terorizem, fundamentalizem in fanatizem, ki sejejo strah, sovraštvo in vojne.

16. LITERATURA

- Ahmad, Feroz (2003): Turkey: The Quest for Identity. Oxford: Oneworld Publications.
- Armstrong, Karen (2000): Islam – A Short History. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Bruce, Steve (1996): Religion in the Modern World. Oxford: Oxford University Press.
- Casanova, Jose (2004): Vera, evropske posvetne identitete in evropsko združevanje. Sodobnost – revija za književnost in kulturo 9-10, stran 1009-1024, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Constitution of the Republic of Turkey (2001). Ankara: Office of the Prime Minister, Directorate of Press and Information.
- Commission of the European Communities (6.10.2004): Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession. Bruselj: Commission of the European Communities.
- Copenhagen European Council (29.1.2003): Presidency conclusions. Bruselj: Council of the EU.
- Dobbelaere, Karel (2002): Secularization: An Analysis at Three Levels. Bruselj: Presses Interuniversitaires Europeennes.
- Dragoš, Srečo (2001): Cerkev / država: ločitev ali razločitev. Teorija in praksa 38, stran 440-455, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Duymaz, Sema (2000): Facts about Turkey. Carigrad: Directorate General of Press & Information of the Prime Ministry.
- Eurobarometer 63.4 – QB2 EU Membership Favour: Turkey: D45 Religion – Services Attendance – Nation (maj-junij 2005). Bruselj: European Commission.
- Flere, Sergej (2000): Sociologija. Maribor: Pravna fakulteta.
- Haralambos, Michael (2001): Sociologija: Teme in pogledi. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Helsinki European Council (11.12.1999): Presidency Conclusions. Bruselj: Council of the EU.

- Huntington, Samuel (2005): Spopad civilizacij in preoblikovanje svetovnega reda. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Independent Commission on Turkey (2004): Turkey in Europe: More than a promise? Bruselj: British Council and the Open Society Institute.
- Jelen, Ted G. & Wilcox, Clyde (2002): Religion and Politics in Comparative Perspective: The One, the Few, and the Many. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pogodba o Ustavi za Evropo (2004). Bruselj: Konferenca predstavnikov vlad držav članic.
- Smrke, Marjan (2000): Svetovne religije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Special Eurobarometer 225, Social Values, Science and Technology (januar-februar 2005). Bruselj: European Commission.
- Special Eurobarometer 255, Attitudes Towards European Union Enlargement (marec-maj 2006). Bruselj: European Commission.
- Standard Eurobarometer 62, National report Turkey (jesen 2004). Bruselj: European Commission.
- Standard Eurobarometer 63 (maj-junij 2005). Bruselj: European Commission.
- Standard Eurobarometer 65, National report Turkey (pomlad 2006). Bruselj: European Commission.
- Standard Eurobarometer 66, First results (jesen 2006). Bruselj: European Commission.
- The Program of the 59th Government (2003). Ankara: Office of the Prime Minister, Directorate of Press and Information.
- US Department of State (2004): International Religious Freedom Report 2004: Turkey, Washington: Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor.
- Yilmaz, Hakan (2005): Placing Turkey on the Map of Europe. Istanbul: Bogazici University Press.

Spletni viri

- Internet A: Chislett, William (2004): Turkey's EU Membership: The Moment of Truth. Dostopno na <http://www.realinstitutoelcano.org/documentos/imprimir/101imp.asp> (11.2.2005).
- Internet B: Moustakis, Fotis (2000): Turkey's entry into the EU: asset or liability. Dostopno na http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_n1592_v273/ai_21187238 (25.10.2004).
- Internet C: BelgeNet: Turkiye Secimleri. Dostopno na <http://www.belgenet.net> (21.8.2007).
- Internet D: CIA (2006): The World Factbook – Turkey. Dostopno na <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html#People> (27.1.2007).
- Internet E: Bardakoglu, Ali (2004): Moderation in Islam: The Turkish Experience, Mission and Vision od the Diyanet as a Public, Independent and Civil Institution. Dostopno na <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/englh.asp?id=104> (1.7.2004).
- Internet F: TESEV (2002): Turkish Public Opinion on Membership to the EU. Dostopno na <http://www.tesev.org.tr/eng/events/liderler.php> (16.9.2006).
- Internet G: Saadet Partisi, Foreign Policy. Dostopno na <http://www.sp.org.tr/page.asp?id=154> (16.9.2006).
- Internet H: European Court of Human Rights (2005): Case of Leyla Sahin v. Turkey. Dostopno na <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=turkey%20%7C%20headscarf&sessionid=10350326&skin=hudoc-en> (2.2.2007).
- Internet I: Mednarodni inštitut IFIMES (2004): Turčija v precepu med posvetnim sistemom in islamskimi koreninami. Dostopno na http://www.ifimes.org/Slovene/Raziskave/Raziskave_44.htm (18.8.2004).
- Internet J: Laciner, Sedat (2005): Turkish Islam and Turkey's EU Membership. Dostopno na <http://www.turkishweekly.net/comments.php?id=1520> (10.8.2005).

Časniki, spletni portali in tiskovne agencije

- BBC News (8.11.2002): Analysis: Turkey's testing times. Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2424141.stm> (18.8.2004).
- BBC News (7.10.2005): Islam tests secular Istanbul. Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4312482.stm> (26.1.2007).
- BBC News (17.11.2006): The Islamic Veil across Europe. Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5414098.stm> (2.2.2007).
- Boland, Vincent (4.12.2004): Eastern Promise. Financial Times.
- Caldwell, Christopher (2.10.2004): Turkey's test for the Union. Financial Times.
- Catholic News (18.8.2004): Ratzinger asserts Vatican stand against Turkey EU membership. Dostopno na <http://www.cathnews.com/news/408/96.php> (3.2.2007).
- Dagtekin, Seyhmus (19.12.2004): L'Anatolie est-elle en Europe? Le Monde.
- De Beer, Patrice, De Bresson, Henri & Jago, Marie (15.12.2004): L'AKP a abandonne son discours religieux. Le Monde, priloga Turquie – islam et politique.
- Dombey, Daniel & Boland, Vincent (16.12.2004): Looking east: after years of pledges, the EU seems set to start talks with Turkey. Financial Times.
- Economist (26.3.2005): Beer Wars. Economist.
- Economist (6.5.2006): Flying in the wrong direction. Economist.
- Economist (5.5.2007): The battle for Turkey's soul. Economist.
- Erdogan, Recep Tayyip & Zapatero, Jose Luis (5.2.2006): A call for respect and calm. International Herald Tribune. Dostopno na <http://www.ihf.com/articles/2006/02/05/opinion/edprimes.php> (1.3.2006).
- Frantz, Douglas (8.1.2002): Turkey, on Road to Secularism, Fears Detour. New York Times. Dostopno na <http://www.wwrn.org/parse.php?idd=9&c=162> (18.8.2004).
- Gurrey, Beatrice (17.12.2004): La plaidoyer de M. Chirac en faveur d'Ankara suscite de vives reactions. Le Monde.
- Hermann, Rainer (7.12.2004): Atatuerks treueste Anhaenger. Frankfurter Allgemeine Zeitung.

- Hoffmann, Andrea Claudia & Mascher, Caroline (27.9.2004): Ein Beitritt ueberfordert Europa. Focus.
- Jego, Marie (15.12.2004): La secularisation de l'AKP. Le Monde, priloga Turquie – islam et politique.
- Pope, Nicole (18.12.2004): La perspective d'integration dans l'Union fonde un "nouveau concept" de l'Etat turc. Le Monde.
- Pope, Nicole (15.12.2004): Un islam plus souple que dans le monde arabe. Le Monde, priloga Turquie – islam et politique.
- Soban, Branko (23.10.2004): Prodijev da za Turčijo je bil neizogiben. Delo – Sobotna priloga.
- Zaman (10.2.2005): 70% Against Headscarf Ban in Turkey. Dostopno na <http://www.zaman.com/include/yazdir.php?bl=politics&alt=&trh=20050410&hn=16434> (10.4.2005).
- Žerjavič, Peter (14.12.2004): Stoiber proti članstvu Turčije. Delo.
- AFP – l'Agence France-Presse (3.3.2006): Honor killings, feuds claim nearly 1,200 lives in Turkey.
- AFP – l'Agence France-Presse (17.12.2004): Le rejet de la Turquie serait une victoire pour Ben Laden.
- AFP – l'Agence France-Presse (16.12.2004): La Turquie "cheval de Troie" du monde islamique dans l'UE.
- AFP – l'Agence France-Presse (19.12.2004): Les Arabes pour l'adhesion d'Ankara a l'UE.
- AFP – l'Agence France-Presse (21.9.2005): Turkish minority demands rights, not mosques.
- AFP – l'Agence France-Presse (7.10.2004): Un feu orange clignotant pour la Turquie.
- AP – Associated Press (7.10.2004): EU, putting atlas aside, sees Turkey in newly-defined Europe.
- AP – Associated Press (3.6.2005): Future of Turkey, other aspiring EU members in question after voters reject EU constitution.
- AP – Associated Press (18.2.2004): Turkish premier returns to celebrations after historic dela with EU.

- AP – Associated Press (17.12.2004): Turks concerned about conditions to Turkey's EU bid.
- STA – Slovenska tiskovna agencija (17.6.2006): Turki vedno manj navdušeni nad EU. Dostopno na <http://www.sta.si/vest.php?id=1062657> (15.9.2006).